

ΔΑΥΛΟΣ

ΑΡΗΣ ΠΟΥΛΙΑΝΟΣ:

Ἀπὸ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία
πρέπει νὰ ἀρχίσῃ ἡ ἔρευνα
τῆς Ἑλληνικῆς Προϊστορίας

ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΕΠΟΣ:

1936:
Contrarius actus
τοῦ 1917

ΚΡΙΤΙΚΗ — ΥΠΟΔΕΙΞΕΙΣ:

Ε.Γ. ΡΟΖΟΣ, Πρόεδρος Πανελλήνιας Ἑνώσεως Λογοτεχνῶν.
Δρ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ, τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων.

ΔΙΑΛΟΓΟΣ — ΑΝΤΙΚΡΟΥΣΗ:

Σ.Γ.Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ κατὰ ΒΕΝΕΤΙΑΣ ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΗ.

ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ:

Δ.Ι.Δ., ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ ΚΑΡΦΙΑΣ, «ΜΕΤΕΩΡΟΣ».

ΔΟΚΙΜΙΑ — ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ — ΜΕΛΕΤΕΣ:

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ: *Γλῶσσα καὶ ποίηση.*
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΥΡΙΑΚΑΚΟΣ: *Βιομηχανικὴ ἐποχὴ καὶ μοντέρνα Τέχνη.*
ΣΠΥΡΟΣ ΝΟΝΙΚΑΣ: *Περὶ «Δημοσίων Ἐπιχειρήσεων».*
ΑΧΙΛΛΕΥΣ ΤΑΓΑΡΗΣ: *«Μέμνησο τῆς συμπάσης οὐσίας».*
ΗΛΙΑΣ Α. ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΣ: *Ἡ Κοσμολογία τῆς «Θεογονίας».*
Γ.Δ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΑΔΗΣ: *Ἠθικῆς ἀπομυθοποίηση.*

ΠΟΙΗΣΗ:

Παντελῆς Βυσσούλης, Δημήτρης Δημητριάδης, Γιάννης Κουστουράκης, Μανώ-
λης Μαρκάκης, Ἐριέττα Ν. Παπαδοπούλου, Δ.Β. Παναγόπουλος, Βαγγέλης Ι.
Πασσιᾶς, Vincenzo Rossi, Μάνος Φαλταίης.

Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ:

Κρίνονται: Δρ. Θεοφάνης Μανιάς, Βασίλης Φίλιας, Ἀνώνυμη ποιήτρια, Κάρο-
λος Μητσάκης. **Παρουσιάζονται:** Νίκος Δήμου, Ἀθ. Β. Νταουσάνης, Κ.Δ. Κων-
σταντινίδης, Κ. Πλεύρης, Ντίνα Βλάχου, Θανάσης Παπαθανασόπουλος, Μαρία
Σαπουνᾶ, John Murat, Δρ. Κωνσταντῖνος Μητρόπουλος κ.ἄ.

ΔΑΥΛΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Κυδαθηναίων 29, Πλάκα, Ἀθήνα (105 58)
Τηλέφωνα: 3223957 ἢ 9823655.

Τὰ γραφεῖα τοῦ Περιοδικοῦ λειτουργοῦν
πρωῖνές ὥρες 9.30-13.30, καθημερινά.

Ἐκδότης — Διευθυντής:
ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΛΑΜΠΡΟΥ

Ἀχιλλέως - Μουσῶν 51, Π. Φάληρο.

Ἐπεύθυνοι Τυπογραφείου
ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΜΠΑΜΠΑΝΗΣ — Π. ΜΠΑΡΜΠΗΣ
Γερανίου 24, Ἀθήνα.

Τιμὴ τεύχ. δρχ. 120 - Ἐτήσια συνδρομὴ
δρχ. 1.500 - Ὀργανισμῶν δρχ. 3.000 -
Φοιτητῶν δρχ. 500 - Ἐξωτερικοῦ δολ. 50
- Διαφημίσεις δὲν δημοσιεύονται.

Τὰ χειρόγραφα συνεργασιῶν δὲν ἐπιστρέφονται.

Ἐπιτρέπεται ἡ ἀναδημοσίευση ἀρθρῶν
τοῦ ΔΑΥΛΟΥ ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι θὰ ἀναφέ-
ρεται ρητὰ ἡ πηγὴ τους.

Ὅλες οἱ συνεργασίες, τὰ βιβλία καὶ
τὰ ταχυδρομικά ἢ τραπεζικά ἐμβά-
σματα στὴ διεύθυνση: Δημ. Λάμπρου,
Μουσῶν 51 Π. Φάληρο, Ἀθήνα (175 62)

ΤΟΜΟΣ Γ • 31 • ΙΟΥΛΙΟΣ '84

Καὶ ὀλίγη «πολιτική»

Ὁ «Δαυλός», ὡς γνωστόν, δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὰ κόμματα καὶ γενικὰ τὸν κομματισμό. Φυσικά, σὰν περιοδικὸ σκέψεως καὶ γενικοῦ προβληματισμοῦ δὲν ἀφήνει ἐξω ἀπὸ τὰ ἐνδιαφέροντά του καὶ τὰ προβλήματα τοῦ πολιτικοῦ φαινομένου ἢ τοῦ πολιτικοῦ δέοντος, ἀπὸ τοῦτα συναποτελοῦν ἀνέκαθεν ἓνα ἀπὸ τὰ πιδ καυτὰ, ὅσο κι ἀναπάντητα ἐρωτηματικά στὴν γενικώτερη ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας. Ὅμως τὰ πολιτικά ἐνδιαφέροντα τοῦ περιοδικοῦ ἐντοπίζονται στὴν πρωτογενῇ λειτουργίᾳ καὶ τὸν οὐσιαστικὸ τύπο τῆς ἀνθρώπινης ομάδας ἢ κοινότητος καὶ δὲν ἀπτονται φαινομένων, τάσεων, μεθόδων καὶ καταστάσεων τῆς τρέχουσας πολιτικῆς πρακτικῆς.

Ὅτε καὶ σήμερα, μὲ τὸ παρὸν ἀρθρίδιο, θὰ παραβοῦμε τὴν ἀρχὴ μας αὐτὴ. Ὅμως οἱ πρόσφατες «εὐρωεκλογές» μᾶς παρέχουν τὴν ἀφορμὴ γιὰ ὠριμένους στοχασμοὺς ἢ ἐκτιμήσεις εὐρύτερου φάσματος, ποὺ διατυπώνονται ἐδῶ — ἐντελῶς συνοπτικά καὶ συμπυκνωμένα — μὲ τὴν πεποίθηση ὅτι ἀποτελοῦν συμπεράσματα ποὺ παρέχουν μιὰ βαθύτερη ἀκομματικὴ καὶ, ἐλπίζουμε, ἀκριβῆ ἐρμηνεία, καὶ δὴ μὴ ἐπικαιρικὴ ἢ δημοσιογραφικὴ τῆς ἐλληνικῆς ὁμαδικῆς συνειδήσεως, καὶ — τολμοῦμε νὰ ποῦμε — τῆς σύγχρονης πανανθρώπινης ὁμαδικῆς συνειδήσεως.

Ἡ πρώτη ἐκτίμηση ἢ ἔστω «ἐρωτηματικό» — ὁ δεύτερος ὅρος προορίζεται γιὰ τοὺς δύσπιστους — ποὺ προβάλλει ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῶν «εὐρωεκλογῶν» εἶναι: κάποια διχοστασία, κάποιο κενὸ φαίνεται νὰ χαίνει μεταξὺ τῶν κυβερνῶντων καὶ κυβερνωμένων. Οἱ δεύτεροι, ἐνῶ τυπικὰ ἀποτελοῦν ἐνότητα — ἂν, ἐννοεῖται, ἀποτελῇ ἀκόμη ὑπαρκτὴ ἐνότητα ὁ Ἑλληνισμός —, ἀρνούνται νὰ δώσουν σὰν μονάδα - Ἔθνος κάποιου βαθμοῦ ἐνιαία κατάφαση ἢ ἐγκρισὴ τους πρὸς τοὺς πρώτους. Δὲν ἐννοοῦμε φυσικά, ὅτι ὁλόκληρο τὸ σύνολο ποὺ λέγεται ἐλληνικὸς λαὸς θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναθέσῃ τὴν ἐντολὴ τῆς διακυβερνήσεώς του σ' ἓνα κόμμα ἢ σ' ἓναν ἀρχηγό. Μακρυνὰ ἀπὸ μᾶς τέτοιες σκέψεις, τόσο

εὐκολα παρεξηγήσιμες ἀπὸ τοὺς «καλο-
θελητές» μας... Ἐννοοῦμε ἀπλῶς αὐτὸ
ποὺ εἶναι τὸ συγκεκριμένο κι ὀλοφάνερο
μῆνυμα τῆς ἐθνικῆς ψήφου τῆς 17ης
Ἰουνίου: «Ἐσεῖς, κύριοι, ποὺ τώρα κυ-
βερνᾶτε, ἐμένα, τὴν ὁμαδικὴ ἑλληνικὴ
συνείδηση, δὲν τὰ πᾶτε καλά, συμμαζε-
θῆτε! Κι ἐσεῖς, κύριοι, ποὺ πάνατε πρὶν
ἀπὸ τρία χρόνια νὰ με κυβερνᾶτε, δὲν με
πείσατε ὅτι ἔχετε ἐξαγνισθῇ ἀποπλύνον-
τας ὅλες τὶς παλιᾶς ἁμαρτίες σας στὴν
τριετὴ καραντίνα ὅπου σᾶς ἔθεσα. Σᾶς
δίνω μιὰ μικρὴ ἐνθάρρυνση, ποὺ δὲν ση-
μαίνει τίποτ' ἄλλο παρὰ ἓνα εἶδος καλο-
προαίρετης προσθεσμίας προπαρασκευ-
ῆς ἢ, καλύτερα, μιᾶς περιόδου νέας δο-
κιμασίας... Καὶ ἐσεῖς, οἱ «τρίτοι» — ἔ, ἐ-
σᾶς δὲν σᾶς συζητῶ σοβαρά... Ὡστε;
Ἐ, ὥστε δὲν ἐμπιστεύομαι κανένα...».

Η δευτέρη ἐκτίμηση — ἢ «ἐρωτηματι-
κὴ» — εἶναι ἀσύστοιχη μὲ τὴν πρῶ-
τη: ἡ ἡγετικὴ ἀξιοπιστία στὴν σύγχρονη
Ἑλλάδα εἶναι κλονισμένη, στὸ βαθμὸ
ποῦ, ὅπως εἶπαμε, ἡ γενικὴ ἑλληνικὴ
συνείδηση, σὰν μονάδα ἐθνικὴ, ἀρνεῖται
νὰ ἐξουσιοδοτήσῃ ρητὰ κι ἀναντίρρητα
κάποιους ἀπὸ τὰ ἡγετικά μας πρόσωπα
ἢ τὶς ἡγετικές μας ὁμάδες. Κάποια γενι-
κὴ ἀμφιβολία ἢ ἑλλειψὴ ἐμπιστοσύνης
πρέπει νὰ ἔχη προέλθει ἀπὸ τὴν ἡγεσία
μας, ἀπλῶς ἢ μὲ προστὰ στὰ μάτια τοῦ
Ἑλληνισμοῦ καὶ φαρμακώνει τὴν αἰσιο-
δοξία του, καθὼς θεᾶται κι ἀκροᾶται
τοὺς κυβερνῶντες του — καὶ μὲ τοὺς τε-
λευταίους ἐννοοῦμε γενικὰ ὄχι μόνον τὴν
κυβέρνηση ἀλλὰ καὶ τὴν πάσης μορφῆς
καὶ ἀποχρώσεως ἀντιπολίτευση. Νὰ μι-
λήσουμε γιὰ «κρίση ἡγεσίας»; Ὁ ὅρος
δὲν με ἱκανοποιεῖ, γιατί σημαίνει κυρίως
ἑλλειψὴ ἀξίων ἡγετῶν, ἱκανῶν προσώ-
πων, ἐνῶ στὴν προκειμένη περίπτωσιν
δὲν πρόκειται περὶ αὐτοῦ. Πρόκειται σί-
γουρα γιὰ ἑλλειψὴ ἡγετικῶν ἀρχῶν, ἡγε-
τικῶν ἰδεῶν, ἡγετικῶν ἀξιῶν, ἡγετικῶν
ἠθῶν καὶ ἡγετικῆς πρακτικῆς τέτοιων,
ποὺ νὰ μὴν ἐπιτρέπουν τὴν ὑπόψια τῆς ὑ-
στεροβουλίας — καὶ δὲν ἐννοῶ βέβαια
τὴν οἰκονομικὴ ὑστεροβουλία — ὡς κι-
νήτρου τῶν ἐπιζητούντων τὴν ἐθνικὴ ἐγ-
κριση οὔτε καὶ τὴν ὑπόψια «τῆς ἐξου-
σίας γιὰ τὴν ἐξουσία». Αὐτὴ ἡ ὑπόψια σί-
γουρα εἶναι ὑπαρκτὴ στὴν αὐθεντικώτε-

ρη ἑλληνικὴ συνείδηση, γιὰ νὰ μὴν πῶ
καθοριστικὴ τοῦ σύγχρονου πολιτικοῦ
αἰσθήματος τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὡς συνό-
λου.

Αν οἱ συνοπτικώτατες αὐτὲς παρα-
τηρήσεις ἀνταποκρίνονται πολὺ ἢ
λίγο στὴν βαθύτερη πολιτικὴ ἀλήθεια
ποὺ διέπει σήμερα τὴν Ἑλλάδα, ποιά φά-
ση διανύουμε πολιτικά καὶ ἱστορικά;
Μά, νομίζω, ὅτι γιὰ τὸν ἀναγνώστη τοῦ
«Δαυλοῦ» τὸ θέμα ἔχει τόσο ἐξαντλητι-
κὰ ἐρευνηθῇ στὴν θεωρητικὴ του μορφή
σ' ὅλα σχεδὸν τὰ μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντα
τεύχη τοῦ περιοδικοῦ, ὥστε νὰ περικτεῦ-
ῇ ἐδῶ κάθε περαιτέρω ἀνάπτυξη. Ἡ ὑπε-
ρανάπτυξη τῆς ἐξουσιαστικῆς -
λογοκρατικῆς ὁρμῆς ἐπιβολῆς στὸ σύγ-
χρονο ἄνθρωπο προσλαμβάνει διαστά-
σεις τέτοιες, ποὺ ὄχι μόνον προκαλοῦν ὀ-
ξύτατη καὶ βαθύτατη ἠθικὴ ἱστορικὴ κρί-
ση, καὶ στὴν ἡγεσία καὶ στὸ λαό, καὶ
στὴν ὁμαδικὴ συνείδηση καὶ στὴν ἀτομι-
κὴ, καὶ στὴ θεωρία καὶ στὴν πρακτικὴ,
ἀλλὰ καὶ τείνουν νὰ διαστρεβλώσουν ἢ
διαστρέψουν τὸ πολιτικὸ φαινόμενο ἀπὸ
τὴ φυσικὴ του οὐσία καὶ μορφή σὲ κάτι
ἄλλο παρὰ φύσιν, πολὺ δύσμορφο, πολὺ
παγερό, ἀλλὰ καὶ πολὺ πιδὲ ἐπικίνδυνον ἀ-
πὸ ὅ,τι ὑπῆρξε σ' ὅλες τὶς ἄλλες περιό-
δους τῆς ἱστορίας. Ἡ τερατώδης λογο-
κρατία, ποὺ μόλυνε ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον
τὴν πολιτικὴν, ὅπως καὶ κάθε ἄλλο θε-
σμὸ ἢ μορφή ὁμαδικῆς ἢ ἀτομικῆς ζωῆς,
φαίνεται νὰ συγκλονίζῃ καὶ κατερειπῶνῃ
ὅ,τι ἀξιο, ἰδεαλιστικὸ, ἐλευθερωτικὸ καὶ
ἐξαληθευτικὸ ἐμπεριέχει μέσα στὴ φύση
τῆς ἢ ὁμάδας, ἢ κοινότητος.

Η ὁμάδα, ἡ κοινότητα ἀποτελεῖ, ναί,
φυσικὴ ἀλήθεια: ὀλόκληρη ἢ ἑμβια
φύση, ἢ φυτικὴ καὶ ζωϊκὴ, τὸ ἐπιβεβαιώ-
νει. Ἡ διαστροφή, ὅμως, τῆς ὁμάδας ἢ
τῆς κοινότητος ἀποτελεῖ αὐτὰρ ὀδὸς
«ὑβρίν» — μὲ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ σημα-
σία τοῦ ὄρου. Καὶ ποτὲ καμμιὰ «ὑβρίς»
δὲν ἀπέφυγε τὴ νέμεση. Μπορεῖ ἀπλῶς
νὰ τὴν ἀνέβαλε γιὰ πολὺ ἢ λίγο χρόνον.
Μακάρι, ὀλόκληρη ἢ συλλογιστικὴ στὴν
ὁποία στηρίχθηκε τὸ ἀρθρῖδιον αὐτὸ νὰ εἴ-
ναι ἱστορικὰ αὐθαίρετη, ἐξωπραγματικὴ
καὶ πεπλανημένη...

Δ. Ι. Α.

**ΑΡΗΣ ΠΟΥΛΙΑΝΟΣ: Ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία
πρέπει νὰ ἐρευνήσῃ τὴν Ἑλληνικὴ Προϊστορία
Μισαλλοδοξία, φθόνος καὶ κακία δὲν ἀφήνουν τὴν Ἑλλάδα νὰ προκόψῃ**

Ὁ διεθνoὺς φήμης Ἕλληνας ἀνθρωπολόγος καὶ πρωτοπόρος μελετητὴς τοῦ
«Κρανίου» τῶν *Πετραλῶνων* Χαλκιδικῆς, καθηγητὴς κ. Ἄρης Πουλιανὸς πα-
ραχώρησε στὸ «*Δαυλὸ*» τὴν ἀκόλουθη συνέντευξη:

- Ἑρώτηση: Οἱ μέχρι στιγμῆς ἀνθρωπολογικὲς ἀποδείξεις στηρίζουν τὴ θεωρία τῆς λεγόμενης «ἰνδοευρωπαϊκῆς ὁμοεθνίας»;
- Ἀπάντηση: Δὲν ὑπάρχει καμμιά ἀνθρωπολογικὴ ἀπόδειξη, ποὺ νὰ στηρίζῃ τὴ φυλετικὴ θεωρία τῆς «ἰνδοευρωπαϊκῆς ὁμοεθνίας».
Ἀπὸ τὴ Σκανδιναυία ὡς τὶς Ἰνδίες (χώρος «ἰνδοευρωπαϊκός») κατοικοῦν διαφορετικὲς φυλές (καὶ ξανοὶ καὶ μελαμποί)· ἐπομένως δὲν ὑπάρχει «κοινὴ φυλετικὴ καταγωγή». Οἱ φυλές ὅμως ποὺ κατοικοῦν σ' αὐτὸ τὸ χωρὸ θεωροῦνται, ὅτι ἀνήκουν στὴν Ἱδια οἰκογένεια γλωσσῶν. Ὑπάρχει δηλ. μόνο γλωσσικὴ συγγένεια κι' ὄχι φυλετικὴ.
- Ἑρώτηση: Ἀπὸ τίς ἀνθρωπολογικὲς ἐρευνές σας, ποὺ κυρίως ἐκθέτετε στὸ βιβλίο σας «Ἡ προέλευση τῶν Ἑλλήνων», συνάγεται γενικὰ ὅτι φυλετικὰ δὲν ὑπάρχουν οὐσιώδεις διαφορὲς μεταξύ τῶν ἀνθρώπων τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου ποὺ ἔζησαν σὲ ἀπώτερες προϊστορικὲς περιόδους καὶ τῶν προκλασσικῶν καὶ κλασσικῶν Ἑλλήνων. Ἡ διαπίστωσή σας αὐτὴ ἀνατρέπει ἢ ὄχι τὴν θεωρίαν περὶ τῆς ἐλεύσεως κατὰ τὴν 3ῃ καὶ 2ῃ π.Χ. χιλιετία τῶν ἐλλήνων φύλων ἀπὸ ἐξελλαδικὲς γεωγραφικὲς περιοχές;
- Ἀπάντηση: Εἶναι γεγονός, ὅτι ἀνθρωπολογικὰ δὲν ὑπάρχουν οὐσιώδεις διαφορὲς μεταξύ προελλήνων καὶ σύγχρονων Ἑλλήνων (ἢ, ὅπως θέτετε τὸ ἐρώτημα, μεταξύ ἀνθρώπων τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου ποὺ ἔζησαν σὲ ἀπώτερες προϊστορικὲς περιόδους καὶ τῶν προκλασσικῶν καὶ κλασσικῶν Ἑλλήνων). Αὐτὴ ἡ διαπίστωση δὲν ἀνατρέπει τὴ θεωρίαν, ὅτι ἓνα μικρὸ ποσοστὸ κατοίκων μπῆκε στὸν ἐλλαδικὸ χωρὸ κατὰ τὴν 3ῃ χιλιετηρίδα ἢ τὴ 2ῃ π.Χ. ἀπὸ τίς γειτονικὲς χώρες. Ὅταν μιλοῦμε γενικὰ γιὰ ἓνα ἀνθρωπολογικὸ τύπο ἢ ποικιλία ἐνὸς χώρου, ἐννοοῦμε τὴν πλειοψηφία τῶν κατοίκων καὶ ὄχι τὰ μικρὰ ποσοστὰ ποὺ διαφέρουν ἀπὸ τὸ σύνολο. Ἡ ἀνθρωπολογικὴ μελέτη τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου βρίσκεται ἀκόμῃ στὰ σπάργαντα, γιατί λείπουν οἱ διαχρονικὲς παρατηρήσεις σκελετῶν (τῶν περασμένων ἐποχῶν). Ὅταν γίνῃ κατανοητὸ ἀπὸ τοὺς ἀρχαιολόγους καὶ ἱστορικοὺς γενικὰ πόσο ἀναγκαῖα εἶναι ἡ διαφύλαξη κάθε ὁστοῦ τοῦ παρελθόντος, τότε θὰ ὑπάρξουν ἀρκετὰ στοιχεῖα ποὺ ν' ἀποδεικνύουν ἢ ποὺ νὰ ἀπορρίπτουν τὴν μία ἢ τὴν ἄλλη θεωρίαν. Προκαταρκτικὰ θεωρῶ πολὺ πιθανὸ (μὲ βάση τίς παρατηρήσεις ἀπὸ μερικὲς χιλιάδες ζώντων καὶ μερικὲς ἑκατοντάδες σκελετῶν), πῶς οἱ ἐλληνόγλωσσοι ἀπλώθη-

καν στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο ἀπὸ τὴν Βόρειο Πίνδο, καὶ κυρίως ἀπὸ τὸ τρίγωνο Δυτικῆς Μακεδονίας, Ἀνατολικῆς Ἠπείρου καὶ Βόρειας Θεσσαλίας. Δηλ. δὲν ἦρθαν ὑποχρεωτικὰ ἀπὸ ἐξωελλαδικῆς γεωγραφικῆς περιοχῆς. Καὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ ὑποστηρίζουν τόσο ἀνθρωπολογικὰ δεδομένα ὅσο καὶ ἐθνογραφικὰ καὶ γλωσσικά. Γιατὶ πρέπει νὰ ποῦμε, πὼς ὄχι μόνον ἀνθρωπολογικὰ ὑστεροῦμε σὲ ἐρευνες στὴ χώρα μας, ἀλλὰ καὶ γλωσσολογικά. Λεῖπουν δηλ. οἱ συγκριτικῆς καὶ ἱστορικῆς γλωσσικῆς μελέτης κάθε περιοχῆς τῆς Ἑλλάδας. Ἀπὸ ποῦ ξεκίνησαν οἱ Ἕλληνες, θὰ τὸ λύσει ὀριστικὰ μόνον ἡ Ἀνθρωπολογία μελλοντικά, μιὰ καὶ μπορεῖ νὰ ἰσχωρήσει πρὸς βαθεῖα στοὺς αἰῶνες, περισσότερο ἀπὸ τὴ Γλωσσολογία ἢ τὴς Ἱστορικῆς Ἐπιστήμης.

Ἑρώτηση: Οἱ γλωσσολογικῆς θεωρίες περὶ προελεύσεως τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας ἀπὸ τὴ λεγόμενη «ἰνδοευρωπαϊκὴ ὁμογλωσσία» στηρίζονται ἢ ὄχι μὲ τὶς ὑπάρχουσες ἀνθρωπολογικῆς ἀποδείξεις ἢ ἐνδείξεις;

Ἀπάντηση: Γιὰ τὴν ὥρα οἱ θεωρίες ὅτι ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα προέρχεται ἀπὸ τὴ λεγόμενη «ἰνδοευρωπαϊκὴ ὁμογλωσσία» στηρίζονται μόνον σὲ γλωσσικῆς «ἀποδείξεις».

Ἑρώτηση: Ἀνθρωπολογικὰ ποιὲς εἶναι οἱ ὁμοιότητες καὶ ποιὲς οἱ διαφορὲς μεταξὺ κλασσικῶν καὶ συγχρόνων Ἑλλήνων; Ποιῶν περιοχῶν οἱ πληθυσμοὶ μοιάζουν περισσότερο μὲ τοὺς ἀρχαίους;

Ἀπάντηση: Πιστεύω, πὼς οἱ ὁμοιότητες ἢ καὶ διαφορὲς μεταξὺ κλασσικῶν καὶ σύγχρονων Ἑλλήνων εἶναι οἱ ἴδιες σ' ὅλες τὶς περιοχῆς τῆς Ἑλλάδας. Ἴσως, ἂν γινόταν σύγκριση μεταξὺ προελλήνων καὶ Ἑλλήνων, νὰ ἦταν δυνατό νὰ ἐντοπισθοῦν ὁμοιότητες ἢ καὶ διαφορὲς στὰ περισσότερα νησιὰ τοῦ Αἰγαίου καὶ Ἰονίου πελάγους, ὅπου παρατηρεῖται μιὰ φυλετικὴ συνέχεια πολλῶν χιλιετηρίδων. Ἡ συνέχεια αὐτὴ ὅμως δὲν ὑστερεῖ καὶ πολὺ ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες ἡπειρωτικῆς περιοχῆς τῆς λοιπῆς Ἑλλάδας. Συνήθως σὲ ἀπομονωμένες γεωγραφικῆς περιοχῆς συναντοῦμε μεγαλύτερη φυλετικὴ συνέχεια, ὅπως εἶναι τὰ νησιὰ ἢ καὶ σ' ὄρεινῆς περιοχῆς ἀκόμη.

Ἑρώτηση: Εἶναι γνωστὸν, ὅτι ἡ κατάσταση στὴν ὁποία βρίσκονται σήμερα οἱ ἀνθρωπολογικῆς ἐρευνες στὴν Ἑλλάδα δὲν εἶναι καλὴ. Τί ἔχετε νὰ προτείνετε γιὰ τὴν ἀνάπτυξή τους;

Ἀπάντηση: Ἀπ' ὅλα τὰ παραπάνω συνάγεται, πὼς οἱ ἀνθρωπολογικῆς ἐρευνες εἶναι ἀναγκαῖες γιὰ κάθε χώρα κι' ὄχι μόνον γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ποὺ ἔχει ἱστορία καὶ προϊστορία πολλῶν δεκάδων χιλιᾶδων ἐτῶν. Καὶ ὅτι ἡ Ἑλλάδα ἔχει τόσο μεγάλῃ προϊστορία, αὐτὸ καὶ πάλι ὀφείλεται μόνον στὴν ἀνθρωπολογικὴ ἐρευνα, ποὺ ἔγινε στὴ χώρα μας τὰ τελευταῖα χρόνια, κι' ὄχι μὲ καμμιά κρατικὴ μέριμνα. Ἴσως τ' ἀποτελέσματα τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας στὸν

τομέα τῆς Ἀνθρωπολογίας ὁδηγήσουν μελλοντικὰ σὲ μιὰ πιὸ συστηματικὴ ἔρευνα ἀπ' ὅλα τὰ Πανεπιστήμια τῆς χώρας οὐσιαστικῶν θεμάτων, ποὺ θίγονται μὲ τὰ ἐρωτήματα ποὺ θέσατε σήμερα στὸ περιοδικό σας. Ἐκτὸς καὶ συνεχισθεῖ ἡ μισαλλοδοξία, ὁ φθόνος καὶ ἡ κακία, ποὺ δὲν ἀφήνουν τὴν Ἑλλάδα νὰ προκόψει ἀπὸ μερικὲς χιλιετηρίδες τώρα.

ΒΑΓΓΕΛΗΣ Ι. ΠΑΣΣΙΑΣ
Ἀπὸ τὶς ἐλεγείες τοῦ Πατέρα

.....
Φαρμάκι στὴ ρίζα
τῆς γέρινης λεμονιάς
ὁ τελευταῖος θυμός σου·
κῦμα βουβὸ ἢ πνοή σου
στὶς ἐκβολές τοῦ Ἀχέροντα,
καθὼς τὸ γήινο πέρασμά σου
ἀνακυκλίζεται· στοὺς κρίκους
τῆς σκουριασμένης ἀλυσίδας
μὲ τὰ παράσημά σου
καὶ τὸ χάλκινο ἀριστεῖο ἀνδρείας,
ἀπομεινάρι τῶν πολέμων
τῆς ἀμφιθυμικῆς Ἑλλάδας.
Ἐνῶ, ἐγώ, ἀναφυλλίζω μνηῆμες
στὴν πουλημένη μονοκατοικία,
π' ἀπόψε διαβαίνω νοερὰ
στὶς ράχες τῶν χελιδονιῶν
τῆς ἀνοιξης ποὺ ξανάρθε...
Πικρὸ τὸ ἔσχατο φευγικό σου.
Πικρὸς καὶ ὁ στερνός σου λόγος·
«Ποιητές, σπεύσατε·
Τὸ μέλλον τῆς φιλοσοφίας
ὁδύρεται...».

Βουβὸ κῦμα·
στὶς ἐκβολές τοῦ Ἀχέροντα
ὁ τελευταῖος στοχασμός σου,
καθὼς σ' ἀναθυμιάμαι σήμερα
στὰ πουλημένα παραγώνια σου...

ΤΙ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΓΙΝΗ ΓΙΑ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ;

Ἀπὸ τὸν Δρ. Ἀθανάσιο Ἰω. Ἀντωνίου τοῦ Σπουδαστηρίου Κλασσικῆς Φιλολογίας καὶ Ἀρχαίας Ἱστορίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων πήραμε καὶ δημοσιεύουμε τὴν ἀκόλουθη ἐπιστολή:

Ἰωάννινα, 5 Ἰουνίου 1984

Ἀγαπητὲ κύριε Διευθυντά,

Ἐργάζομαι ὡς ἱστορικὸς στὸ Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, καὶ κατὰ διαστήματα βρίσκομαι στὴν ἰδιαίτερή μου πατρίδα, τὴν Κερατέα. Τὸ τελευταῖο τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ σας (τ. Γ', 29, Μάϊος 84) ἦταν πράγματι μιὰ ἐκπληξη γιὰ μένα καὶ δὴ ὅλες οἱ ἐργασίες ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὸ ὑπ' ἀρ. ἓνα θέμα, τὴν Ἑλληνικὴ Γλῶσσα. Ὅπως ὅμως καὶ σὲ ἄλλα περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδες διαβάζω, νομίζω, ὅτι μένει στίς διαπιστώσεις. Ἐδῶ καὶ χρόνια ὅλοι εἴμαστε θεατὲς μιᾶς ἐσκεμμένης, ἀπὸ εἰδικοὺς καὶ μὴ, ἀλλοιώσεως τῆς γλώσσας καὶ ἡμεῖς, ποὺ θέλουμε καὶ λέμε ὅτι εἴμαστε ἡ πνευματικὴ ἡγεσία, παραμένουμε εὐπειθεῖς πολῖτες, κρατῶντας στὰ χέρια μας τὶς διαπιστώσεις μας γιὰ τὴ γλῶσσα. Κάποτε ὅμως θὰ πρέπει νὰ προχωρήσουμε πέρα ἀπὸ τὶς διαπιστώσεις καὶ τὰ συμπεράσματα, στὴν θεραπεία, ὅσο κι ἂν θὰ πρέπει νὰ καταβάλουμε κάποιες θυσίες. Ἀλλὰ ἡ πρώτη προσπάθεια πρέπει νὰ γίνῃ ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία καὶ τὰ ἀνώτατα πνευματικὰ ἰδρύματα τῆς χώρας.

Πιστεύω, ὅτι ἡ γλῶσσα ἐξελίσσεται, ἀλλὰ δὲν ἐπιβάλλεται ἄνωθεν μὲ κανόνες καὶ «σκονάκια». Δὲν ἀπορρίπτεται μέρος τῆς γλωσσικῆς κληρονομιάς ἀλλὰ πλουτίζεται καὶ πάντως διατηρεῖ (πρέπει νὰ διατηρεῖ) τὴν ἱστορικὴ σύνδεσή της μὲ τὸ παρελθόν. Σήμερα, θέλοντας νὰ ἀπλοποιήσουμε τὴ γλῶσσα, γιὰ νὰ μαθαίνουν ὅλοι εὐκόλα, καὶ μάλιστα οἱ μαθητὲς νὰ μὴ σπαταλοῦν ὥρες ἀπὸ τὶς πολὺτιμες ὥρες τους, δημιουργήσαμε ἓνα γλωσσικὸ λαβύρινθο καὶ πέσαμε καὶ ἡμεῖς μέσα, ποὺ διδάσκουμε τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Γράφετε γιὰ τὶς «προφητείες» τοῦ Ὀργουέλ σχετικὰ μὲ τὴ γλῶσσα καὶ μοῦ θυμίζατε τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ποὺ ἀναφέρει τὸν Πύργο τῆς Βαβέλ. Μήπως ἐκεῖ ἀναπότρεπτα δὲν ὀδηγοῦμαστε, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὴ γλῶσσα; Θὰ μπορούσα κι ἄλλα πολλὰ ἐπάνω στὸ καυτὸ αὐτὸ θέμα νὰ γράψω, θὰ κλείσω ὅμως τὸ γράμμα μου μὲ τὶς καλύτερες εὐχές μου γιὰ τὴν εὐόδωση τῶν σκοπῶν τοῦ περιοδικοῦ σας.

Με μεγάλη ἐκτίμηση
Δρ. Ἀθανάσιος Ἰω. Ἀντωνίου

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΛΑΘΗ

Στὸ προηγούμενο 30ο τεῦχος τοῦ «Δαυλοῦ» καὶ στὸ ἄρθρο τοῦ κ. Σπύρου Νόνικα μὲ τίτλο «Ὁ Ἐπιχειρηματίας» παραλείφθηκαν ἐκ παραδρομῆς καὶ πρέπει νὰ προστεθοῦν οἱ λέξεις: «(ΗΠΑ, ΕΟΚ, Ἰαπωνία κ.λ.π.). Κράτη μαρξιστικοῦ προσανατολισμοῦ», στὴ σελίδα 1459, στίχος 27ος μετὰ τὴ λέξη «ἀπόχρωσης».

• Ἐπίσης στὸν 18ο στίχο τοῦ ποιήματος «Ἀμφορέας» τοῦ κ. Κώστα Π. Μιχαήλ ἡ λέξη «Ἀμφιτρίωνα» νὰ διορθωθῇ σὲ Ἀμφικτύονα.

ΣΠΥΡΟΣ ΝΟΝΙΚΑΣ

Οί «Δημόσιες Έπιχειρήσεις»

Ἀνάμεσα στὶς θύελλες ποὺ θερίσαμε, σπέρνοντας τὸν ἄνεμο τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου, θερίσαμε καὶ τὸν τυφῶνα, θὰ ἔλεγα, ποὺ φέρει τὸ ὄνομα: δημόσιες - κρατικές - κοινωνικοποιημένες - συνεταιριστικές - ἐθνικοποιημένες - δημοτικές - ἀγροτοβιομηχανικές - προβληματικές κλπ. ἐπιχειρήσεις, ποὺ λειτουργοῦν ὑπὸ τὸ ἐξουσιαστικὸ δόγμα τοῦ κρατικισμοῦ, ὅπως ὁ τελευταῖος ἐμφανίζεται μὲ τὴν μορφή: κρατικῶν ἀνωνύμων βιομηχανικῶν ἐταίριων, ἐπιχειρήσεων δημοσίου δικαίου, δημοτικῶν ἐπιχειρήσεων, συνεταιρισμῶν, προβληματικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ ἰδιωτικοῦ τομέα, κρατικῶν τραπεζῶν κλπ.

Βέβαια, ἡ μαζοποίηση τῶν λαῶν, ἡ συρρίκνωση τῶν ἐθνότητων καὶ ἡ σοσιαλοποίηση τῶν οἰκονομιῶν (ὑπὸ τὴν ἔννοια νὰ δουλεύουμε λιγότερο καὶ νὰ ξοδεύουμε περισσότερο) ἀνέκυψε μετὰ τὸν πόλεμο ὡς παγκόσμιο ιδεῶδες, ὑπὸ τὸ ψευδεπίγραφο αἷτημα τῆς δικαιότερης κατανομῆς τοῦ εἰσοδήματος, τὸ ὁποῖο ποτὲ δὲν ἔπαψε νὰ προβάλλεται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Νόμων τοῦ Σόλωνα, μὲ τὸν ἓνα ἢ μὲ τὸν ἄλλο τρόπο. Ἡ μεταπολεμικὴ παγκόσμια κοινωνία μὲ χαρακτηριστικὰ τὸν ἀχαλίνωτο οἰκονομισμό καὶ τὴν ἐπιβολὴ τοῦ ἀνελεύθερου πρότυπου: ἐξουσία - μάζα καὶ μάζα - ἐξουσία βρῆκε ἰδανικὴ μέθοδο ἐμπεδώσεως τῶν νέων ἀξιών τὴν ἐπέκταση τοῦ κρατικιστικοῦ τομέα σὲ ὅλες τοῦ τίς μορφές, μὲ προεξέχουσα αὐτὴ τῶν δημοσίων ἐπιχειρήσεων ὧν τῶν εἰδῶν.

Οἱ δημόσιες ἐπιχειρήσεις ἐμπεριέχουν μέσα τοὺς μιὰ ἐγγενῆ ἀντίφαση, ποὺ τελικῶς ὀδηγεῖ σὲ σήψη, ὅπως μπορούμε σήμερα νὰ διαπιστώσουμε ἀπὸ τὴν προσωπικὴ πείρα ποὺ ἔχει ὁ καθένας ἐν προκειμένῳ. Καὶ ἡ ἀντίφαση ἀναφέρεται σ' αὐτὴ τὴν «ἐπιχειρηματικὴ δεοντολογία», ἡ ὁποία νομοτελειακὰ ἀκυρώνει τὴν ἔωλη ἔννοια τῆς «δημόσιας ἐπιχείρησης». Διότι ὅταν λέμε ἰδιωτικὴ ἐπιχείρηση, αὐτομάτως ὁ νοῦς μας πάει στὸ ὁμολόγό της, ποὺ εἶναι ὁ «ἰδιώτης ἐπιχειρηματίας». Δηλαδή ἓνας ἄνθρωπος μὲ ἐκ γενετῆς ἰδιαιτέρο ταλέντο στὸ νὰ ἰδρύει καὶ νὰ θέτῃ σὲ λειτουργία ἐπικερδῶς μιὰ ἐπιχείρηση, ποὺ ἀντικείμενο ἔχει τὴ δημιουργία θέσεων ἀπασχόλησης καὶ τὴν παραγωγὴ νέου «ἔργου», σὲ πλαίσια ἀτομικῆς «ἐλευθερίας». Αὐτὸν τὸν ρόλο μποροῦν καὶ τὸν παίζουν μόνον οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, ποὺ ἔχουν τὸ ταλέντο τοῦ ἐπιχειρηματία. Καὶ οὐδεὶς ἄλλος. Ὅπως κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἄλτης τοῦ ὕψους, ἂν δὲν ἔχει τὸ ἀνάλογο ταλέντο. Ὅταν ὅμως λέμε «Δημόσιες Ἐπιχειρήσεις», τότε τὸ ὁμολόγο ποιὸ εἶναι; Ὁ «Δημόσιος Ἐπιχειρηματίας»; Ἀμέσως καταφαίνεται, ὅτι ἡ ἔννοια ἐπιχείρηση, γεννήθηκε γιὰ νὰ προσιδιάζει ἀποκλειστικὰ στὸν «ἰδιώτη», ἡ δὲ ἔννοια τῆς «Δημόσιας Ἐπιχείρησης» εἶναι ἀντιφατικὴ, τραγελαφικὴ καὶ αὐτοκαταλυόμενη, γιατί οἱ ὅροι Δημόσιο καὶ ἐπιχείρηση εἶναι ὄχι μόνο ἀσύμπτωτοι ἀλλὰ καὶ ἀνταγωνιστικοὶ μέχρι θανάτου. Ἐξ οὗ καὶ τὸ φαινόμενο τῆς σήψεως τῶν κρατικῶν ἐπιχειρήσεων, ἐξ οὗ καὶ τὸ ἀποκαρδιωτικὸ, τὴ θέση τοῦ ταλαντούχου ἐπιχειρηματία, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιχείρηση κοινωνικοποιήθηκε, νὰ τὴν παίρνει ὁ πρῶτος τῇ τάξει ἀφισοκολλητῆς τοῦ κόμματος. Καὶ δὲν εἶναι διόλου παράξενο αὐτό, γιατί ἓνας ποὺ ἔχει τὸ πα-

λέντο τοῦ ἐπιχειρηματία, δὲν θὰ πάει ποτὲ νὰ γίνει ὑπάλληλος μιᾶς ὁποιασδήποτε ἐπιχείρησης, καὶ μάλιστα κρατικῆς.

Μέχρις ὅτου οἱ φιλόσοφοι, οἱ πολιτικοὶ καὶ οἱ οἰκονομολόγοι ἀνακαλύψουν κάποιον ἄλλο πρότυπο γιὰ νὰ περιγράψουν καὶ νὰ ἀποδώσουν τὴν κρατικιστικὴ βούληση γιὰ παραγωγή καὶ ἔργο, ἡ ἔννοια τῆς «Δημόσιας Ἐπιχείρησης» θὰ εἶναι παραπλανητικὴ, ψευδεπίγραφη καὶ πρακτικῶς θνησιμαία. Γιατὶ ἡ οἰκονομικὴ ἱστορία τῆς Γῆς εἶναι θεμελιωμένη στὴν ἔννοια τῆς μικρῆς ἢ μεγάλης ἐπιχείρησης, ποὺ κύριο χαρακτηριστικὸ ἔχει νὰ ἐκγυμνάζει ἐλεύθερους καὶ ἀτομικὰ ἀκεραιωμένους ἀνθρώπους καὶ ὄχι ἀγέλες. Ἀντιθέτως οἱ δημόσιες ἐπιχειρήσεις ἰσοπεδώνουν τὴν ἀτομικὴ προσωπικότητα, ἀναστέλλουν τὶς δημιουργικὰς τάσεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ βραχυκυκλώνουν τὴν ἐλευθερία, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ ἀπασχόληση νὰ γίνεται «δουλειά» καὶ τὸ ἄτομο νὰ βρίσκειται σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν ἑαυτό του, γιὰ ἓναν ἀδικαίωτο μισθό.

Ἡ Ἀγγλία, ποὺ εἶναι ὑπεύθυνη γιὰ ὅλες τὶς παγκόσμιες πρωτοποριακὰς οἰκονομικὰς ἐξελίξεις (στὸ φιλοσοφικὸ τους κυρίως περιεχόμενο) στὰ τελευταῖα διακόσια χρόνια (καὶ ὑπενθυμίζω, ὅτι στὴν Ἀγγλία ἐγκαινιάστηκε ἡ παγκόσμια βιομηχανικὴ ἐπανάσταση, ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ οἰκονομία ἐρεθίστηκε ὁ Μάρξ γιὰ νὰ γράψει τὸ περίφημο «Κεφάλαιο», καὶ στὴν Ἀγγλία ἀρχίσαν οἱ πρῶτες παγκόσμιες διεργασίες γιὰ τὴν ἱδρυση σοσιαλιστικῶν κομμάτων στηριζομένων στὴν ἐργατικὴ τάξη), λοιπόν, αὐτὴ ἡ Ἀγγλία εἶναι ὑπεύθυνη καὶ πρώτη διδάξασα, στὴν πράξη, τὸν θεσμὸ τῶν δημοσίων ἐπιχειρήσεων ἢ τῶν «ἐθνικοποιημένων», ὅπως συνηθιζότανε νὰ λένε τὸ νέο θεσμὸ, ὅταν ὁ ἐργατικὸς Ἀττλὴ τὸν πέρασε μιὰ γιὰ πάντα στὴν ἐξασθενημένη πιά Μεγάλῃ Βρεταννίᾳ, τὴ «νικήτρια» τοῦ Β' Παγκοσμίου πολέμου.

Ὁ διάσημος σοσιαλιστὴς οἰκονομολόγος Σουμπέτερ τὸ 1938 προφήτεψε μὲ ἐκπληκτικὴ ἀκρίβεια τὸν σοσιαλισμὸ ποὺ θὰ ἀκολουθοῦσε ἡ Ἀγγλία, ἐθνικοποιώντας τὴν Τράπεζα Ἀγγλίας, τὰ ἀνθρακορυχεῖα, τοὺς σιδηροδρόμους, τὴν πολιτικὴ ἀεροπορία, τὴν ἠλεκτρισμὸ, τὰ ναυπηγεῖα, τὴν ἱατρικὴ περίθαλψη καὶ ἀσφάλεια, τὰ χαλυβουργεῖα. Πενήντα δύο χρόνια ὑπομονετικὰ περίμεναν οἱ Ἐργατικοὶ νὰ ἐπιβάλουν τὸ σοσιαλιστικὸ τους πρόγραμμα καὶ μόλις γιὰ πρώτη φορὰ ἀπόκτησαν αὐτοδύναμη πλειοψηφία στὴν ἀγγλικὴ βουλὴ τὸ 1945, θαρραλέα ἐφάρμοσαν αὐτὸ τὸ πρόγραμμα. Ἡ Ἀγγλία, ἔκτοτε, καὶ παρὰ τὴν κατ' ἐπανάληψη διακυβέρνηση τῆς χώρας ἀπὸ τοὺς Συντηρητικούς, ἐξακολουθεῖ νὰ πορεύεται, ὅπως πορεύεται, πάνω στὰ τοτινὰ ἀχνάρια τῶν Ἐργατικῶν. Γιατὶ τότε ἔγινε ἡ «ἀλλαγὴ». Σήμερα, ὕστερα ἀπὸ σαράντα περίπου χρόνια σοσιαλισμοῦ, ἐθνικοποιημένων ἐπιχειρήσεων καὶ ἀποθαρρυσμένης ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, ὑπὸ τὸ βάρος τοῦ πανίσχυρου συνδικαλισμοῦ, ἔχουμε συναγάγει τὰ συμπεράσματά μας γιὰ τὸν ἀγγλικὸ σοσιαλισμὸ, στὸν οἰκονομικὸ τομέα. Ἡ ἐγχείρηση πέτυχε, ἀλλὰ ὁ ἀσθενὴς οὔτε πέθανε οὔτε δὲν πέθανε. Φυτοζωεῖ. Καὶ ὅποιος ἔχει ζήσει στὴν Ἀγγλία, τὸ γνωρίζει αὐτὸ πολὺ καλά. Ἡ ὑποτροφία τοῦ ΙΚΥ εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ τὸν μισθὸ Ἀγγλοῦ ὑπαλλήλου μὲ προϋπηρεσία δέκα ἐτῶν. Καὶ τὸ «θαῦμα» αὐτὸ ἔγινε κάτω ἀπὸ πρωτοφανεῖς εὐνοϊκὰς προϋποθέσεις, ποὺ ἀμφιβάλλω ἂν ὑπάρχουν σὲ ἄλλη χώρα τοῦ κόσμου. Δηλαδή, ἡ ἀγγλικὴ οἰκονομία μῆκε στὸν σοσια-

λισμό, αφού προηγουμένως είχε εξασφαλίσει μιὰ τεραστία δωρεάν «ύποδομή», χάρη στὴν αὐτοκρατορία. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερο εἶναι κάτι ἄλλο, ποὺ τὸ ἀντιγράφω ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ ΚΕΠΕ (Καπιταλισμός, Σοσιαλισμός, Δημοκρατία: Σουμπέτερ, σελὶς 309):

«Ἐπὶ πλέον ὁ ἀγγλικὸς λαὸς ἔχει μάθει στὸ σύνολό του νὰ σέβεται τὸ Κράτος. Οἱ Ἄγγλοι ἐργάτες εἶναι καλῶς ὀργανωμένοι καὶ κατὰ κανόνα ἡ ἡγεσία των ἔχει συναίσθηση τῶν εὐθυνῶν της. Ἀπὸ τὴν ἐμπειρον γραφειοκρατίαν μὲ ἀμεμπτον πολιτιστικὸν καὶ ἠθικὸν ἐπίπεδον θὰ μπορούσε νὰ ἀναμένεται μὲ ἐμπιστοσύνη, ὅτι θὰ ἀφομοιώσει τὰ νέα στοιχεῖα ποὺ ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν ἐπέκταση τῆς σφαίρας τοῦ κράτους. Ἡ ἀπαράμιλλος ἀκεραιότης τοῦ Ἄγγλου πολιτικοῦ καὶ ἡ παρουσία ἡγέτιδος τάξεως μὲ μοναδικὰς ἰκανότητες καὶ πολιτισμόν, διευκολύνουν πολλὰ πράγματα τὰ ὁποῖα θὰ ἦσαν ἀδύνατα σὲ ἄλλη χώρα. Ἰδιαιτέρως ἡ κυβερνώσα ὁμάς (τῶν Συντηρητικῶν) συνδυάζει εἰς τὰς πρακτικωτέρας ἀναλογίας προσήλωσιν εἰς τὴν ἐπίσημον παράδοσιν μὲ ἐξαιρετικὴν ἰκανότητα προσαρμογῆς εἰς νέας ἀρχάς, καταστάσεις καὶ πρόσωπα..., καὶ γενικῶς κατέχει ἀπαράμιλλον τέχνην νὰ προσεταιρίζεται ὄχι μόνον τὰ προγράμματα τῶν ἀντιπολιτεύσεων, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐγκεφάλους των».

Ὑστερα ἀπὸ τὰ παραπάνω, καὶ κυρίως ὕστερα ἀπὸ τὴν πικρὴ ἐμπειρία τῆς σοσιαλιστικῆς Βρετανίας ποὺ βρίσκεται στὴν πρωτοπορία τοῦ ἐφηρομένου σοσιαλισμοῦ, μὲ βασικὴ ἔκφραση τὴς ἐθνικοποιημένες ἐπιχειρήσεις καὶ τὸ στρίμωγμα τοῦ ἰδιωτικοῦ τομέα, δὲν μένει, προκειμένου γιὰ τὸν τόπο μας, παρὰ νὰ ἀναρωτηθοῦμε ὁμαδικῶς: ποῦ πᾶμε ξυπόλητοι στ' ἀγκάθια; Γιατὶ αὐτοκρατορία πάσαμε νὰ εἴμαστε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, καὶ ὅσο γιὰ πολιτικὸ ἦθος ὑψηλῆς περιωπῆς γιὰ τελευταία φορὰ τὸ συναντᾶμε στὴν «Ἀθηναίων Πολιτεία» τοῦ Ἀριστοτέλη. Γραφειοκρατικὴ δὲ συνειδήση, εὐτυχῶς ἢ δυστυχῶς, οὔτε εἶχαμε ποτὲ μας οὔτε πρόκειται νὰ ἀποκτήσουμε, ἐνῶ οἱ σχέσεις λαοῦ καὶ κράτους βρίσκονται σὲ ἐπίπεδο συζύγων ἐν διαστάσει.

Ὅμως, ἐνῶ τὸ 1945 ἡ μόνη κρατικὴ ἐπιχείρηση ἦταν ὁ ΣΕΚ, ἐξαιρετικὸ ὑπόδειγμα καλῆς λειτουργίας, σήμερα ἔχουμε κατακλυστεῖ ἀπὸ ποταμὸ κρατικῶν, ἡμικρατικῶν, κοινωνικοποιημένων, συνεταιριστικῶν κλπ. ἐπιχειρήσεων, ὅπου χάνει ἡ μάνα τὸ παιδί καὶ τὸ παιδί τὴ μάνα. Τὸ 1945 εἶχαμε ἰδιωτικὲς ἐπιχειρήσεις ἡλεκτρισμοῦ, τηλεφωνίας, ἀστικῶν μεταφορῶν, ἀερίοφωτος, ὕδρευσης, ὁλόκληρο σχεδὸν τὸ τραπεζικὸ σύστημα καὶ καμμία κρατικὴ βιομηχανία.

Σήμερα ὅλες οἱ παραπάνω δραστηριότητες, καὶ ἐπὶ πλέον σωρεία πάσης φύσεως βιομηχανικῶν, τουριστικῶν, ἀγροτικῶν, μεταλλευτικῶν πολεοδομικῶν, μεταφορικῶν, νοσοκομειακῶν κλπ. ἐπιχειρήσεων ἀνήκουν στὸν δημόσιο τομέα. Εἰδικὰ στὴ βιομηχανία σήμερα ἔχουν περίπου ἰσοδύναμα μεγέθη ἰδιωτικῆς καὶ κρατικιστικῆς βιομηχανίας. Ὅμως ὁλόκληρος ὁ τομέας τῶν δημοσίων ἐπιχειρήσεων δουλεύει μὲ κριτήρια μονοπωλιακὰ καὶ χωρὶς προκοπολογία. Δηλαδή ἡ ΔΕΗ παράγει ἡλεκτρικὸ ρεῦμα καί, αφού ἀπολογιστικῶς διαπιστώσει τὸ κόστος παραγωγῆς, καθορίζει τὴν τιμὴ πωλήσεως, ὅση κι ἂν εἶναι. Ἡ καὶ τὸ ἀντίθετο. Ἡ τιμὴ τῶν ἀστικῶν εἰσιτηρίων μεταφορᾶς καθορίζεται στὶς 20 δρχ./διαδρομὴ καὶ ἄς κοστίζει 40 δρχ. (Ὁ ΟΑΣ εἰσπράτ-

τει τῇ διαφορᾷ ἀπὸ τὸ Κράτος δικαστικῶς)... Δηλαδή μέσα ἀπὸ τὸ σκεπτικὸ παραγωγῆς τῶν κρατικῶν ἐπιχειρήσεων ἀπουσιάζει παντελῶς ἡ ἔννοια τῆς «παραγωγικότητος», ταυτόχρονα δὲν λογαριάζονται οἱ σοβαροὶ ἀντίκτυποι αὐτῆς τῆς ἔλλειψης πάνω στοὺς κλάδους ποὺ ἔχουν ἀφεθεῖ σὲ ἰδιωτικὰ χέρια.

Συνοψίζοντας βγαίνει τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ δημόσιες ἐπιχειρήσεις εἶναι γνήσιο τέκνο τοῦ σοσιαλιστικοῦ μετασχηματισμοῦ, ποὺ ἀτυχῶς δὲν ἔχει βρεῖ ἀκόμη τὸ δρόμο του παγκοσμίως. Μοιάζει μὲ τὴν περίπτωση τῶν πολιτικῶς τριτοδρομικῶν κρατῶν. Ὁ καπιταλισμὸς καὶ ὁ μαρξισμὸς πατᾶνε ἀκόμη σὲ στέρεα φιλοσοφικὰ βάθρα, ἄσχετα ἂν πολιτικὰ συμφωνοῦνε ἢ διαφωνοῦνε.

Ἡ πικρὴ ἐμπειρία τῆς Βρεταννίας δὲν ἀφήνει περιθώρια ἀμφιβολίας. Ὁ σοσιαλισμὸς δὲν ἔχει καταφέρει ἀκόμη νὰ βρεῖ συγκεκριμένες βιώσιμες ἐφαρμογές καὶ νέες δομές γιὰ τὴν δικαιότερη μοιρασὶὰ τοῦ εἰσοδήματος, σὲ πλαίσια κοινοβουλευτικῶς δημοκρατικά. Γι' αὐτὸ καὶ θὰ πρέπει νὰ περιμένει γιὰ 50 ἢ 100 ἀκόμη χρόνια, ὅπως λέει ὁ Σουμπέτερ. Ὅμως μέχρι νὰ βρεῖ ὁ δημοκρατικὸς σοσιαλισμὸς τὸ δρόμο του πάνω στὰ οἰκονομικὰ αἰτήματα, εἶναι ἀβέβαιο, ἂν οἱ λαοὶ δὲν θὰ συνεχίσουν νὰ ἐξαπατῶνται (ἔστω καὶ καλοπροαίρετα) καὶ νὰ ἀποτελοῦν ἀντικείμενο μαζοποίησης, δόγματος καὶ ἐξουσίας. Δηλαδή νὰ ὑποβαθμίζονται πολιτικὰ σὲ πλαίσια ἐλλείψεως ἐλευθερίας καὶ ἀτομικῆς ἀκεραίωσης. Ἡ ἑλληνικότητα, βρίσκεται σὲ διαμετρικῶς ἀντίθετη θέση μὲ τὸν οἰκονομισμό τῆς ἐποχῆς μας καὶ μοιραίως μὲ κάθε ὑποπροϊὸν τοῦ οἰκονομιστικοῦ πνεύματος, ὅμως εἶναι οἱ δημόσιες ἐπιχειρήσεις, ποὺ ἀποτελοῦν προχωρημένη ἔκφραση τῆς οἰκονομιστικῆς κοινωνίας καὶ μαζοποίησης.

ΕΡΙΕΤΤΑ Ν. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Ἀπάντηση στὸν Θ.Π.

*Τ' ἀληθινὰ ποιήματα
γράφονται μὲ τὶς πράξεις,
εἶπες, ποιητὴ·
ὅμως ἡ ἀθανασία
αὐτῶν τῶν πράξεων
γράφεται μὲ λέξεις.*

Μ Ε Τ Ε Ω Ρ Ι Σ Μ Ο Ι

Η σφοδρή κι ολόπλευρη επίθεση της απρόσωπης εξουσίας γενικά κατά του προσώπου, της αυτοδυναμίας κι αυτοτέλειας του ατόμου, είναι βέβαια παλιό φαινόμενο, που εξαπλώνεται όλο και πιο πολύ, προϊόντος του χρόνου, και στο βαθμό που η εξουσία, χάρη στην Τεχνολογία που στράτευσε στην υπηρεσία της και τις ανεπτυγμένες πολιτικές «τεχνικές» της, έχει αποκτήσει φοβερές πράγματι δυνατότητες έκμηδενίσεως της ατομικότητας. Το θέμα αυτό εδώ έντοπιζεται σε μιὰ ειδική όσο και άκρως χαρακτηριστική πτυχή του, δηλαδή την εξουδετέρωση της οικονομικής αυτοτέλειας και αυτοδυναμίας του ατόμου, που σήμερα πια φαίνεται ότι ολοκληρώνεται κι επιτυγχάνεται όριστικά. Είναι όλοφάνερο, ότι τουλάχιστον κατά την 40ετία του Μεταπολέμου ο Καπιταλομαρξισμός έχει σταδιακά τόσο πολύ θέσει υπό τον έλεγχό του την ατομική οικονομική αυτοτέλεια, ώστε στην πραγματικότητα να μην υπάρχει καμμιὰ κατηγορία επαγγελματιών, εισοδηματιών, επισημόνων, καλλιιεργητών, παραγωγών πάσης φύσεως αγαθών, υπαλλήλων και γενικά δημιουργών υλικών ή πνευματικών έργων, που η οικονομική τους επιβίωση να μην εξαρτάται αποκλειστικά ή εν μέρει, άμεσα ή έμμεσα, από την έγκριση ή άνοχή της εξουσίας. Τῷ ὄντι, είτε βιομήχανος είτε γεωργός είτε ιδιοκτήτης γῆς ή αστικών ακινήτων είτε έμπορος είτε συγγραφεύς, καλλιτέχνης, διανοούμενος γενικά είτε οτιδήποτε άλλο είναι κανείς, είναι έρμαιο της οικονομικής καταπίεσεως του σύγχρονου Κράτους, αστικο-καπιταλιστικού ή μαρξιστικού, που με χίλιους τρόπους, θετικούς ή άρνητι-

κούς, που κλιμακώνονται από τη ληστρική φορολογία μέχρι τις ελεγχόμενες δανειοδοτήσεις ή επιδοτήσεις, κι από τις νομικές παρεμβάσεις μέχρι τις δυναμικές «πριμοδοτήσεις», υποδουλώνει καθ' ολοκληρίαν τὸ οικονομικὰ —δημιουργικὰ δρῶν ἄτομο και συναρτὰ καιρία τὴν τύχη του και τὴν προκοπή του από τὴν εξουσιαστική άνοχή ή τὴν εξουσιαστική έχθρότητα. "Όπως έχουν διαμορφωθεί σήμερα τὰ πράγματα, τὰ μόνα «οικονομικῶς ανεξάρτητα» ἄτομα είναι πια μερικοί περιθωριακοί, παρίες, ώρισμένα είδη «Χίππυδων» ή ἀλητῶν, που έχοντας άποδεχθῆ ένα είδος κτηνώδους ζωῆς δὲν έχουν ανάγκη «προσφυγῆς» σε οικονομική τους υποδούλωση στην εξουσία, για νὰ «σταθοῦν» κοινωνικά και οίκο-νομικά.

Βέβαια είναι εξώφθαλμο, ότι μοναδικὸς στόχος της απόλυτης αὐτῆς παγκυριαρχίας της εξουσίας στὸν οικονομικὸ τομέα είναι ή έκμηδένιση της ελευθερίας. Έξουσία — όχι ή έναρξη ομάδα, για νὰ ἐξηγούμεθα, ἀλλὰ ή διαστροφή της — κι ελευθερία εἶναι στην πραγματικότητα πράγματα που θανάσιμα ἀντιμάχονται μεταξύ τους. Έξουδετερώνοντας με τοὺς φόρους, τὴν υπαλληλοποίηση και τις λοιπὲς οικονομικὲς «λαβὲς» της τὸ οικονομικὰ ανεξάρτητο ἄτομο τὸ υποχρεώνει νὰ συρθῆ ίκέτης μπροστὰ στὸ Κράτος, νὰ τοῦ «δοθῇ», νὰ υποταχθῇ, νὰ ἐνταχθῇ, νὰ «νομιμοφρονήσῃ», νὰ γίνῃ τέλος πάντων κι αὐτὸ είτε ἓνα ἔμμεσο εξάρτημα είτε ἓνα ἄμεσο κομμάτι μέσα στὸν γενικώτερο εξουσιαστικὸ σχηματισμό. Ἀλλιῶς δὲν ἔχει πιθανότητες νὰ ἐπιζήσῃ, τὸ περιμένει ή οίκο-

νομικὴ καταστροφὴ κι ἡ κοινωνικὴ ἐξαθλίωση. Εἶναι βέβαια ἐκτὸς τῶν πλαισίων τοῦ παρόντος σημειώματος ἡ ἐπισήμανση καὶ καταγραφὴ λεπτομερειῶν, νομικῶν κατασκευῶν καὶ ἄλλων μεθόδων, μὲ τίς ὁποῖες τὸ σύγχρονο Κράτος ἀσκεῖ τὴν ἄγρια ἐπιθετικότητά του ἐναντίον ὁποιουδήποτε, ποὺ ἄτε ἐπειδὴ διαθέτει κάποια ἰδιοκτησία ἀστική ἢ γεωκτημονική εἶτε γιατί μπόρεσε νὰ προκόψῃ ὡς ἀνεξάρτητος ἐπιχειρηματίας ἢ δημιουργὸς ὑλικοῦ ἢ πνευματικοῦ ἔργου, θὰ μπορούσε, λόγω τῆς οἰκονομικῆς του ἀνεξαρτησίας, νὰ πῇ σὲ κάποια στιγμή ὅχι στὴν ἀνθαιρεσία τῆς ἐξουσιαστικῆς δυνάμεως. Ὁ ἀσφαλέστερος τρόπος πλήρους ἐκμηδενίσεως τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἡ γενίκευση τῆς οἰκονομικῆς ἐξαρτήσεως ἀπὸ τὴν ἐξουσία.

Δὲν θὰ ἀσχοληθῶ ἐδῶ μὲ τίς ἰδεολογικὲς κατασκευές, μὲ τίς ὁποῖες οἱ διάφοροι θεωρητικοὶ τοῦ ἐξουσιασμοῦ καὶ τῆς ἀνελευθερίας, ἀπὸ τὸ Μάρξ μέχρι τοὺς σύγχρονους συνθηματολόγους τῆς «ἰσότητος» καὶ τῆς «κοινωνικῆς δικαιοσύνης» ἢ τοὺς τεχνοκράτες τῆς ἀστοκαπιταλιστικῆς ληστρικῆς κρατικῆς μηχανῆς, ἔντυσαν μὲ τὰ ωραιότερα ἰδεολογικὰ ρούχα τὴν ἐφιαλτικὴ αὐτὴ ἐπιχείρηση καταστροφῆς τοῦ προσώπου καὶ ἐξοβελίσεως τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τὸν βάρβαρο καὶ μεσαιωνικὸ κόσμο ποὺ ζοῦμε — χωρὶς δυστυχῶς οἱ περισσότεροι νὰ παίρνουμε χαμπάρι γιὰ τὸ τί συμβαίνει γύρω μας. Ἄλλωστε, ἡ συνθηματολογία αὐτὴ ἔχει τόσο πολὺ «πλύνει» τὸ περιεχόμενο τῶν κρανίων μας, ὥστε θὰ κινδύνευα πιθανὸν νὰ θεωρηθῶ τρελλὸς — καὶ σίγουρα ἀντιδραστικὸς —, ἂν διατύπωνα μὲ περισσότερη σαφήνεια καὶ τόλμη τίς σκέψεις ποὺ σκιαγραφῶ πρόχειρα ἐδῶ. Δὲν ὑπάρ-

χει πράγματι πιδὸ ἀντιδραστικὸς σήμε-
ρα ἀπ' αὐτὸν ποὺ σέβεται καὶ διψᾷ τὴν
ἐλευθερία, ὅπως δὲν ὑπάρχει πιδὸ προο-
δευτικὸς ἀπ' αὐτὸν ποὺ κουβαλᾷ νε-
ρὸ στὸ μύλο τοῦ ἐξουσιασμοῦ καὶ τῆς
βαρβαρότητας, πιπιλίζοντας ὠραίες
«ἰδέες» καὶ γαργαλιστικὰ συνθήματα
ποὺ τοῦ καθυπέβαλαν ἄλλοι, χωρὶς ὁ ἱ-
διος νὰ καταλαβαίνει σὲ τί ζοφερὸ Με-
σαιῶνα ὁδηγοῦν ἐφαρμοζόμενα τὴν
ταλαίπωρη ἀνθρωπότητα.

Θὰ τελειώσω, ὅμως, παρατηρών-
τας ὅτι ἐκτὸς τῆς κοινωνικοπολι-
τικῆς ἐλευθερίας ἡ οἰκονομικὴ ἐξουθέ-
νωση καὶ κατάργηση τῶν οἰκονομι-
κῶς ἀνεξάρτητων μελῶν ἐνὸς ἔθνους
παραλύει καὶ τὴν θέλησή του γιὰ τὴ
διατήρηση τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας του
καὶ τὴν ἱστορικὴ του ἐπιβίωση. Γιατί
νὰ πολεμήσῃ, νὰ ἀμυνθῇ, νὰ ἀγωνισθῇ
γιὰ τὴν κινδυνεύουσα ἐθνικὴ του ἀνε-
ξαρτησία ὁ οἰκονομικὰ ἐκμηδενισμέ-
νος ὑποδουλωμένος καὶ πλήρως ἐξαρ-
τημένος πολίτης; Οἱ «βωμοί» του κι οἱ
«ἐστίες» του δὲν εἶναι πιά, ἐν ὄλῳ ἢ ἐν
μέρει, δικά του: ἡ κατοχὴ τους εἶναι
σκιώδης, ἐπισηφαλὴς, «ὑπὸ αἵρεσιν»,
ὑπὸ νομικὴν ἢ χρηματοδοτικὴν - πι-
στωτικὴν δουλείαν, στὴ διάκριση τοῦ
ἀπρόσωπου ἐξουσιαστικοῦ σχηματι-
σμοῦ. Θυμηθῆτε: Στὴν ἀρχαία Ἑλλά-
δα οἱ ἀκτήμονες δὲν στρατεύονταν, οἱ
μικροῖδιοκτῆτες ἀναλάμβαναν βοηθη-
τικὲς ὑπηρεσίες, οἱ μετρίως οἰκονομι-
κὰ ἀνεξάρτητοι ἔφεραν μικρὸ βάρος
τοῦ πολέμου (ἐλαφρὸ πεζικὸ - πελτα-
στὰι) καὶ οἱ οἰκονομικὰ ἰσχυροὶ ἀντι-
προσώπευαν τὸν κρίσιμο παράγοντα
τῆς μάχης προκινδυνεύοντας ὡς ἱπ-
πεῖς ἢ βαρέως ὠπλισμένοι πεζοὶ (ὀπλι-
ται) ἢ ἀξωματικοὶ ξηρὰς ἢ τριήραρχοι.
Καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμη: Ὅσοι ἔχαναν
τὴν ἀτομικὴ περιουσία τους, ἔχαναν
αὐτόματα καὶ τὰ πολιτικὰ τους δι-

καιώματα, θεωρούμενοι ως ἀμφίβολης ἐμπιστοσύνης πολῖτες ἑνὸς κράτους, γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ προκοπὴ τοῦ ὁποίου δὲν εἶχαν πιά ἰδιαίτερους λόγους γιὰ νὰ ἐνδιαφέρονται εἰλικρινά. "Ὅσοι μιλοῦν κι ἀποροῦν γιὰ τὴν κρίση ἢ τὴν ἀνυπαρξία ἄξιας καὶ πραγματικῆς ἡ-

γέτιδος τάξεως στὸν τόπο μας — καὶ ἄλλοῦ — ἅς ἔχουν ὑπ' ὄψιν τίς παραπάνω λίγες πρόχειρες κι «ἀντιδραστικές» βέβαια σκέψεις, γιὰ νὰ ἐξηγήσουν ἴσως τὴν ἀπορία τους...

Μετέωρος

ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΜΑΡΜΑΤΣΟΥΡΗΣ

Μύθοις φερόμεθα...

(Εὐριπίδης, «Ἰππόλυτος»)

Ἀθρόα ἡ παραγωγὴ νέων μύθων
γιὰ ἀντικατάσταση τῶν παλιῶν.

Εὐημερία,
ἀνεση,
ἀσφάλεια ζωῆς,
πρόοδος,
ἐξέλιξη τῆς ἐπιστήμης,
πυρηνικὸς ὄλεθρος,
νέφη αἰθαλομίχλης,
πανανθρώπινη ἰσότητα,
εἰρήνη,
πληθωρισμός,
βεντέτες τοῦ «πνεύματος», τῆς «τέχνης», τῆς «ἐπιστήμης»,
ἐτεροχρονισμός,
νόμοι-πλαίσια,
ἐλευθέρωση ἀπ' τὰ γήινα δεσμά,
ψωμί-παιδεία-ἐλευθερία,
ἀπύρραυλες ζῶνες στὸ γεμάτο πύρραυλους πλανήτη,
σεξουαλικὴ ἀπελευθέρωση.

Ἀπομυθοποίηση τῶν Μύθων διὰ τῶν μύθων.

«Μύθοις δ' ἄλλως φερόμεθα».

ΜΑΝΟΣ ΦΑΛΤΑΪΤΣ

Ἀργοναῦτες

Στὴ φάρα του καθένas εἶναι πρῶτος.
Μὰ ὅπου σκοπὸς κοινὸς καὶ Ἰωλκός,
ἓνας προστάζει.
Ἔτσι μονάχα θὰ παρθεῖ ἀπὸ τὸ δράκο
τὸ χρυσόμαλλο τομάρι.
Ἔτσι θὰ περαστοῦν οἱ Συμπληγάδες.
Ἔτσι θὰ φτάσουνε στὴ μακρυνὴ Κολχίδα οἱ Ἀργοναῦτες.
Ἄμα στὸ πρόσταγμα τοῦ χρέους
ὅλα τὰ μπράτσα τ' ἀτσαλένια γίνουon ἓνα...
Ἔνας μπορεῖ τὴν κάθε «Ἀργῶ» νὰ κουμαντάρει.
Οἱ ἄλλοι θάναι στὰ κουπιὰ.
Ἀλλιῶτικα ἢ «Ἀργῶ» δὲν ξεκινάει.
Καὶ ἢ Κολχίδα θὰ σαρκάζει.

Τὸ κάλεσμα τοῦ χρέους εἶν' ἡ τιμὴ ἢ πιὸ μεγάλη
καὶ ἢ ἀρχὴ εἶναι καὶ τούτῃ χρέος.
Τώρα ὁ Ἰάσωνas προστάζει
τὰ πιὸ τρανὰ τοῦ γένους παληκάρια:
Τὸν Ἀκτωρα τὸ Θεσσαλὸ καὶ τὸν Πηλέα,
Τὸν Ἀμφιάραο, τὸν Ἴδα, τὸν Ὀρφέα,
τὸν Ζῆτι καὶ τὸν Κάλαι,
τὰ ὑπόπτερα παιδιὰ τοῦ Βορειά,
τὸν Κάστορα καὶ Πολυδεύκη,
τὸν Τυδέα, τὸν Ἡρακλῆ καὶ τὸ Θησέα,
κι' ἄλλους, πρῶτους μέσα στοὺς πρῶτους, Ταγούς τοῦ γένους.

.....
Νὰ ρθῇ στὰ ἅγια χώματά μας τὸ χρυσόμαλλο τὸ δέρας.
Αὐτό, ποὺ θὰ ἐνώνει τὸ λαὸ μας,
αὐτό, ποὺ θὰ ὀδηγáει τίς γενιές μας,
αὐτό, ποὺ θὰ κρατᾷ ἀκοίμητῃ τὴ φλόγα,
αὐτό, ποὺ θὰ θεριεύει τὴν πίστῃ μας στὴν τιμὴ καὶ στὴ νίκη.

Θὰ ρθῇ ξανὰ στὰ ἅγια χώματά μας
τοῦ ἱεροῦ κριοῦ τὸ δέρμα
καὶ θὰ σκορπίσουν δάφνες στὸ περπάτημά σας,
παλληκάρια, οἱ λαοί,
ἅμα κρατᾶτε ἐνωμένα τὰ σπαθιά σας, σὰν ἓνα σῶμα.

Ἔνας φτάνει νᾶναι στὴν πλώρη.
Καὶ ἄλλος ἓνας στὸ τιμόνι.
Ὁ Ἰάσωνas κι' ὁ Τίφυς ξέρουν νὰ κάνουν τὴ δουλειά τους.

Καθένas ἀπὸ μᾶς ἄς πάει στὸ πόστο του, Ἀργοναῦτες.
Τότε θὰ ξεπλύνουμε τὴν ντροπὴ.
Τότε θὰ γυρίσουμε νικητὲς καὶ τροπαιοῦχοι.
Τότε θὰ μείνῃ ἀθάνατῃ ἡ τιμὴ.
Τότε θὰ εἴμαστε Ταγοί.

ΑΧΙΛΛΕΥΣ ΤΑΓΑΡΗΣ

«Μέμνησο τῆς συμπάσης οὐσίας...»

Ἐν ἐξαίρετον δείγμα τῆς αἰωνίου ἀνθρωπίνης σκέψεως εἶναι τὸ βαθύτατα φιλοσοφικὸν ἔργον «*Εἰς ἑαυτὸν*» τοῦ διανοομένου Ρωμαίου αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου, τῆς σεβαστῆς, ἀλλὰ καὶ τραγικῆς αὐτῆς μορφῆς τοῦ «φιλοσόφου ἐν ἀλουργίδι». Τοῦτο εἶναι μοναδικόν, καὶ διότι προῆλθεν ἀπὸ ἑνα αὐτοκράτορα καὶ δὴ διώκτην τῶν Χριστιανῶν, παρ' ὅλον ὅτι φιλοσοφικῶς ὠμοίαζε μὲ τούτους, ἀλλὰ καὶ διότι δίδει τὴν πλέον ἐντυπωσιακὴν εἰκόνα τοῦ αἰωνίου τραγικοῦ τριμόρφου τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει τὸν ἀγῶνα διὰ τὴν ἀμβλυσιν τοῦ πόνου, διὰ τὴν συμφιλίωσιν μὲ τὴν προσπάθειαν καὶ διὰ τὴν ἀποφυγὴν τοῦ πολέμου.

Ἐντὸς τῆς λαίλαπος τοῦ κολασμένου βίου τῆς ἐποχῆς του, ἐζήτησεν ὁ αὐτοκράτωρ αὐτὸς τὴν παρηγορίαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, διὸ καὶ ἔγραψε τὸ ἔργον του εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, μὲ σκοπὸν νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν διαύγειαν τοῦ πνεύματός του καὶ τὴν ἡρεμίαν τῆς ψυχῆς του. Παραδέχεται, ὅτι τὰ πάντα γίνονται κατὰ φύσιν καὶ ἐπομένως πᾶς τις ἔπρεπε νὰ δέχεται ἀγογγύστως τὰ πάντα, ὡς φυσικὰς διαφοροποιήσεις. Ἀπορρίπτει ὁμως τὰς πεπλανημένας δοξασίας τῶν συγχρόνων του περὶ τῆς ζωῆς, ἰδίως τὴν σχετικὴν μὲ τὴν προσωπικὴν προβολὴν καὶ δόξαν, καὶ εὕρισκε πλήρη ἱκανοποίησιν διὰ τῆς κατατάξεως παντὸς ἀνθρώπου, ὡς δρώσης ὑπάρξεως, εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ καὶ ἀφθαρτον ἁρμονίαν τοῦ συνόλου τοῦ κόσμου.

Τὸ μέγα τοῦτο μήνυμα τῆς παγκοσμιότητος, εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ εἶναι ἐντεταγμένοι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἀπὸ τῆς καταβολῆς τῶν μέχρι τοῦ ἀπωτάτου μέλλοντος, περιλαμβάνεται εἰς τὸ φθέγμα του: «*Μέμνησο τῆς συμπάσης οὐσίας, ἥς ὀλίγιστον μετέχεις καὶ τοῦ σύμπαντος αἰῶνος, οὐ βραχὺ καὶ ἀκαριαῖόν σοι διάστημα (ἐπὶ τῆς Γῆς) ἀφώρισται καὶ τῆς Εἰμαρμένης, ἥς ποστὸν εἰ μέρος*».

Ἀλλὰ ἡ πλέον κατηγορηματικὴ καταδίκη τοῦ ἐπὶ μέρους ἀνθρωπίνου ἐγωϊσμοῦ, τοῦ ἐπιδιώκοντος προβολὴν αἰωνιότητος, ὡς καὶ τοῦ γεννήτορος τοῦ προσωπικοῦ συμφέροντος, ὅπερ συμφέρον διαλύει τὴν ἁρμονίαν τῆς ὁλότητος, ἀνευρίσκεται εἰς τὸ ἕτερον μεγαλειῶδες φθέγμα του: «*Ὁ περὶ τὴν ὑστεροφημίαν ἐπτοημένος οὐ φαντάζεται ὅτι ἕκαστος τῶν μεμνημένων αὐτοῦ τάχιστα καὶ αὐτὸς ἀποθάνεται· εἴτα πάλιν ὁ ἐκείνον διαδεξάμενος, μέχρι καὶ πᾶσα ἡ μνήμη ἀποσβῇ δι' ἀπομένων καὶ σβεννυμένων προῦσα. Ὑπόθου δ' ὅτι καὶ ἀθάνατοι μὲν οἱ μεμνησόμενοι, ἀθάνατος δὲ ἡ μνήμη· τί οὖν τοῦτο πρὸς σέ;*».

Ἐπιθυμεῖ ὁ φιλόσοφος αὐτοκράτωρ διὰ τῶν ἀνωτέρω νὰ παρηγορήσῃ ἑαυτὸν διὰ τὸ σμίκριστον τῆς ἐπιγείου ζωῆς καὶ διὰ τὸ παροδικὸν παντὸς μεγαλείου καὶ δόξης διὰ τὸν μεμονωμένον ἄνθρωπον, καὶ ἰδίως τὸν ταγόν τοιοῦτον. Ἡ μεταβίβασις ὁμως τούτων εἰς τὴν ὁλότητα, τῆς ὁποίας ἡ διάρκεια εἶναι ἀπεριόριστος, τοῦ δίδει τὴν παρηγορίαν καὶ τὸν ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὸ «*ἐνδόμυχον μαρτύριον*», ὡς λέγει ὁ Ἑρνέστος Ρενάν, καὶ «*τοῦ δίδει τόνωσιν καὶ ἡσυχίαν*», ὡς συμπεραίνει ὁ Φρειδερίκος Νίτσε. Τὴν διδασχὴν του ταύτην, τόσον ἀποτελεσματικὴν δι' ἑαυτὸν, τὴν ἀπευθύνει πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ἀγωνιῶντας διὰ τὸ ἐφήμερον τῆ ζωῆς των.

Τὴν διηνεκὴ ταύτην ἀνθρωπίνην ἀγωνίαν διὰ τὸ ἐφήμερον τῆς ζωῆς δέχεται καὶ ὁ Πίνδαρος διὰ τοῦ συμπεράσματός του: «*Εἵμεθα ὄντως ἐφήμεροι*». Καὶ συνεχίζει διὰ παρηγορίαν του: «*Ἀλλὰ τίς εἶναι ὁ ἄνθρωπος;.. Ἀλλὰ καὶ τί δὲν εἶναι;...*» Τὴν μετάπτωσιν ἐκ τοῦ ἐφημέρου τῆς ζωῆς εἰς τὴν μετὰ τὴ λῆξιν ταύτης αἰωνιότητα δέχεται ὁ Πυθαγόρας εἰς τὰ «*Χρυσᾷ ἔπη*» του διὰ τοῦ φθέγματός του: «*Ἦν δ' ἀπολείψας σῶμα εἰς αἰθέρα ἐλεύθερον ἔλθης, ἔσσαι ἀθάνατος, θεὸς ἀμβροτος, οὐκέτι θνητός!...*».

Μετὰ τὴ λῆξιν τῆς ἐφημέρου ζωῆς ἐκλείπει τὸ ἐπὶ μέρους πρόσωπον καὶ τὸ ὀλίγιστον τῆς συμπάσης οὐσίας, ὅπερ τοῦτο κατεῖχε ζῶν, ἐπανερχεται εἰς ταύτην. Ὁπισθὲν του, ἐπὶ τῆς Γῆς, ἐγκαταλείπει τὴν ζῶσαν ἔμβιον ὁλότητα, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἀνήκουν

τὰ κατὰ τὴν ζωὴν του ἀγαθὰ ἐπιτεύγματά του, τὰ ὅποια ὡς ἀγαθὰ ἐπιζοῦν ἐπὶ αἰῶνας. Καὶ τοῦτο πρέπει νὰ διδῇ ἀνακούφισιν εἰς τὴν σύμπασαν οὐσίαν, ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθε κατὰ τὴν γέννησίν του.

Ἄς ἐνθυμηθῶμεν ἐνταῦθα τὰς ἀστραπηβόλους σκέψεις τοῦ μεγάλου ποιητοῦ Βίκτωρος Οὐγκώ, τὰς ἐστεφανωμένας μετὰ τὴν αἴγλην τῆς αἰωνιότητος, τὰς ὁποίας ἔγραψεν ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του: «Ὅσον πλησιάζω πρὸς τὸ τέλος, τόσοον σαφέστερον αἰσθάνομαι τὰς ἀθανάτους συμφωνίας τῶν κόσμων, αἱ ὁποῖαι με προσκαλοῦν πρὸς ἑαυτάς. Τοῦτο εἶναι τόσοον θαυμάσιον καὶ τόσοον ἀπλοῦν... Ἡ δὴ δὴ μου πρὸς τὸ ἀπειρον ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀπείρου καὶ ὁ πόθος διὰ τὴν αἰωνιότητα πείθει περὶ τῆς αἰωνιότητος τοῦ ἀνθρώπου. Μετὰ τὸν θάνατόν μου θὰ πορευθῶ νέος πρὸς τὴν αἰωνιότητα, πρὸς τὸ ἰδεῶδες κάλλος, ὡς πνεῦμα, πρὸς τὸν Θεὸν πατέρα μου».

Ὡς ἡ ἐπάνοδος εἰς τὴν ἐστίαν του ἐνὸς πλάνητος ταξιδιώτου, ἰδίως μετὰ λίαν μακροχρόνιον ἀπουσίαν εἰς ἀξένους τόπους, ἀποτελεῖ διὰ τοῦτον εὐδαιμόνα ἐνταξίν του εἰς τὴν κοινωνικῶς ἀρμονικὴν του θέσιν, οὕτω καὶ ἡ ἐπάνοδος τοῦ ὀλιγίστου τῆς συμπάσης οὐσίας, ὅπερ ἔφερεν ἐν τῇ ἐπιγείῳ του ζωῇ ὁ πλάνης ἐν αὐτῇ ἄνθρωπος, εἰς τὴν ἀρμονικὴν του θέσιν ἐν τῇ θυσίᾳ τοῦ σύμπαντος Κόσμου, πρέπει νὰ χαρίσῃ εἰς τὸν ταλαίπωρον ταξιδιώτην τοῦ γῆϊνου βίου τὴν εὐδαιμονίαν τῆς αἰωνιότητος. Σχετικῶς ὁ φιλόσοφος Πλωτῖνος μᾶς ὑπενθυμίζει: «... Φεύγομεν δὲ φίλην εἰς πατρίδα.. Πατρίς δὲ ἡμῖν, ὅθεν παρήλθομεν· καὶ πατήρ ἐκεῖ...» Ἐκεῖ εἰς τὴν πραγματικὴν πατρίδα, ὕφισταται ἡ παγκόσμιος ἀρμονία καὶ δύναται τις «νὰ ἀνεύρῃ τὴν πηγὴν τῆς ἀληθείας καὶ τὴν λογικὴν τῆς παγκοσμίου Ἀρχῆς», ὡς συμπεραίνει τὸ ἀλάθητον ἀρχαιοελληνικὸν πνεῦμα διὰ τῆς σκέψεως τοῦ Ἀναξαγόρα.

Ἡ ἀπὸ τὰ βᾶθη τῶν αἰῶνων ὑπόμνησις τοῦ φιλοσόφου-αὐτοκράτορος «Μέμνησο τῆς συμπάσης οὐσίας, ἧς μετέχεις...» ἥς ἀποτελῇ παρηγορίαν διὰ πάντα ἄνθρωπον, ἰδίως κατὰ τὴν σύγχρονον ἐσχῆν τοῦ ἄγχους, καὶ ἰσχυρότατον ὄπλον δι' ἐπιτυχῇ ἀντιμετώπισιν τοῦ ἀγῶνός του εἰς τὴν κονίστραν κολάσεως τῆς ἐπιγείου ζωῆς.

Δ.Β. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ

Πρωϊνὸ Σπάρτης

Μέσ' στὸ ἀνάλαφρο τὸ φῶς, ποῦ ὡς νέφος φτερουγάει
στὸν διάφανον ποῦ πέτεται ἀγέρα, στὴ μεγάλη
τῇ γρανιτένια του μορφῇ τ' ἀρχαῖο βουνὸν ὑψώνει
ἀγέρωχη, στεφανωτὴ σὰ διάδημα θριάμβου
μὲ βράχινο περίζωμα, λαμπρὸ στὴ θεία ἡμέρα.
Πόντος ἀπλώνεται πλατὺς κάτωθε ὁ μέγας
τῆς Σπάρτης κάμπος, οἱ ἐλιῆς φέγγουν στὸν μέγαν ἥλιο,
πορτοκαλιές, λεῦκες ὀρθές καὶ πλατανιῶν οἱ κλώνοι
χορευοῦν τὸν αἰώνιο χορὸν τοὺς ἀναγύρω
στὸν παναρχαῖο ποταμό, ποῦ ὡς φλόγα ἡλιοδιαβαίνει.
Ὁ Ἥλιος, ὁ δαφνόκοσμος, ὁ χορευτὴς χορεύει
στὰ γκρέμνα καὶ στὴν ἀπλωσιὰ τοῦ κάμπου κι' ἀπὸ πέρα
σὰ νὰ προβαίνει ἀνέερ μορφῇ φωτογραμμένη
ἀρχαίου ἐφήβου, λαξευτὴ στὸ μάρμαρο τοῦ ἀγέρα...

Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Είς απάντησιν τῆς επικριτικῆς, γιὰ τὸ ἄρθρο τοῦ κ. Σ. Γ. Γ. Παναγιωτάτου μετ' ἴτλο «Ἡ μέτρησις τῆς φλυαρίας στὴ λογοτεχνία δι' ἀριθμῶν», ἐπιστολῆς τῆς ποιήτριας κ. Βενετίας Καπετανάκη (ποῦ δημοσιεύσαμε στὸ προηγούμενο 30ο τεῦχος τοῦ «Δαυλός») ὁ συντάκτης τοῦ ἐν λόγω ἁρθρου μᾶς ἀπέστειλε τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολὴν:

Ἀξιότιμε Κύριε Διευθυντά,

Ἀπὸ δέος στὸ χῶρον ποῦ τοῦ ἐξασφαλίσате ἀδιαμφισβήτητη περιωπὴν, κύρος, βαρύτητα, θὰ εἶμαι ὅσο μοῦ ἐπιτρέπεται λακωνικός...

Ποῦ ἡ κ. Καπετανάκη ὑποχρεώνεται ἤδη εἰς ἀναυδιὰν καὶ ἐνεότῃτα δὲν τὸ ἐπεδίωξα ἐγὼ — δὲν θὰ σᾶς ξαναγράψω... Ἡ ἀναίρεσις ὄλων ὄσων φθέγγεται («Δαυλός», 30/1984, σελ. 1470) φράσι πρὸς φράσιν:

Β. Κ.: «... ἡ ποίησις δὲν ἐπιδέχεται ἀνάλυσιν».

ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ: «Ἀνάλυσις» (στὴ λογοτεχνία, σὲ λογοτεχνικὸ κείμενο) σημαίνει λεπτομερῆ ἐξέτασιν, ἐξηγήσιν, ἀνάπτυξιν· ἄλλως διάκρισι τῶν στοιχείων ἐκ τῶν ὁποίων ἀπαρτίζεται ὁ γραπτὸς λόγος καὶ ἀκριβῆ ἀξιολόγησιν ἐκάστου, καθὼς καὶ τοῦ ὅλου. Ἀπὸ φιλοσοφικῆς σκοπιᾶς σημαίνει τὴν ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἐπὶ μέρους συναγωγὴ νόμων. Αὐτά, λοιπόν, ἡ κ. Καπετανάκη τὰ... καταργεῖ. Καὶ μαζί, αὐτονόητο, [τὴν φιλολογικὴ] κριτικὴ ἀνάλυσιν, Μπιελίνσκι, Σαίנט Μπέβ... Γιατὶ ὅχι; Ἐδῶ ποῦ φθάσαμε...

Β. Κ.: «... ὁ κ. Παναγιωτᾶτος εἶναι ποιητὴς κατὰ βάσιν, πολὺ καλὸς μάλιστα».

ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ: Χαίρω ποῦ μαθαίνω τὶ εἶμαι κατὰ βάσιν — μὰ δὲν μοῦ πέφτει λόγος.

Β.Κ.: «... ἡ τέχνη μας δὲν πρέπει ν' ἀναλύεται...».

ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ: (Γιὰ τὸ «μας» τὶ νὰ εἰπῶ!... Οὐ μπλέξεις). Εἶναι γνωστὸ, πὼς ὄργανα καὶ διαδικασίες μέτρησις τῆς τέχνης δὲν ὑπάρχουν. Τὸ ἔχω υπογραμμίσει, οἱ μετρήσεις μου ἀφοροῦν ἀποκλειστικὰ στὴν **τεχνικὴ** τῆς ποιήσεως — «Δαυλός», 29/1984, σελ. 1412: «Δὲν ἐπιμένω, τὸ ξαναλέω, ἡ τέχνη μᾶς διαφεύγει πάντα — μαζί καὶ ἡ χρυσῇ τομῇ ἀνάμεσα οὐσιαστικὰ καὶ «προδιοριστικὰ - δηλωτικὰ». Στὴν ἴδια σελίδα: «... ἀκριβῶς τὸ ὅτι ὁ Καβάφης βεβαιώνεται μεῖζων ποιητῆς, τὸ ὅτι ἔκαμε μεγάλη τέχνη, καλύπτει ὅ, τι «μικρό» περιέχει ἡ ποίησί του — στὸ μέτρο ποῦ μόνο μέσα σὲ μιὰ μεγάλη τέχνη μποροῦν νὰ «χωνεύονται» μεγάλες ἐλλείψεις, ὑστερήσεις, ἀτέλειες τῆς **τεχνικῆς**...». Στὴν ἴδια σελίδα: «... κάνοντας τιτανικὴ, γιγάντια τέχνη, τότε... τὶ στὴν εὐχὴ σοῦ χρειάζονται «τεχνικὲς» καὶ δὲ ξέρω τὶ ἄλλο;» Ἐπίσης, στὸ μελέτημά μου. «Τὸ γλωσσικὸν ἔκταμα τοῦ Καβάφη μετ' ἀριθμοῦς», («Τριφυλιακὴ Ἑστία», 54/1983, σελ. 573), γράφω: «Νὰ ὁμως ποῦ, ἐνῶ ὄντως ἡ τέχνη μᾶς διαφεύγει, ἡ ἀναζητήσεις, καταγραφὴ καὶ ἀνάλυσις τῶν στοιχείων τῆς **τεχνικῆς** τῆς ποιήσεως ρίχνει κάποιον φῶς στὸ χῶρον καὶ στίς διεργασίες τῆς ἀσύλληπτης λειτουργίας της...».

Β. Κ.: «... ἔφτασε ὁ κ. Παναγιωτᾶτος νὰ γίνῃ... στατιστικολόγος τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν».

ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ: «Στατιστικὴ» εἶναι κλάδος τῶν ἐφηρμοσμένων μαθηματικῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ μεθοδικὴ κατὰτάξις τῶν διαφορῶν φαινομένων (...) καὶ ἡ ἐκ τῆς συγκρίσεως αὐτῶν συναγωγὴ συμπερασμῶν. Ἄν ὄντως «ἔφτασα νὰ εἰ-

μαι» αὐτὸ ποὺ λέγει ἡ ἐπιστολογράφος σας, γιατί πρέπει νὰ ντρέπομαι; Μεσο-
λαβητὴς γυναικῶν εἶμαι;

Β. Κ.: «... *ὁδοστρωτήρας ποὺ πῆρε σβάρνα καὶ τοὺς Ἑθνικοὺς μας Ποιη-
τές: Παλαμᾶ, Σικελιανὸ καὶ Καβάφη. Καὶ τὸν μέγα Καζαντζάκη*».

ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ: Ἡ ἔρευνα (ἐπιμελὴς ἐξέτασις) ἐνοχλεῖ τὴν κ. Καπετανά-
κη ἢ τ' ἀποτελέσματά της; Ὅτι ἐνῶ τὴν πρώτη τὴν ἀποκλείει ὁ δογματισμός,
στὰ δεύτερα συγκρούονται ἡ ὀλιγωρία ἢ οἱ συναισθηματικὲς ἡττες μας —
δηλαδή οἱ περιπαθεῖς καὶ ρομαντικὲς ἐγκαταλείψεις τοῦ ἑαυτοῦ μας σέ... «ἰ-
δανικά», ἰδεολογίες. Ἐχ... Ὅσο ὑπάρχουν πρότυπα Μαρίας Σκλοντόφ-
σκα, κ. Καπετανάκη, δὲν θὰ ὀνειρευόμουν τὸν ἑαυτό μου.. Ζὰν ντ' Ἀρκ,
Πασσιονάρια, Ἀγία Ἀθανασία τοῦ Αἰγάλεω — ἂν ἤμουν γυναῖκα...

Β. Κ.: «*Τὰ κόκκαλά τους θὰ τρίζουν μὲ τὸ διασυρμὸ τῆς φαιδρᾶς στατιστι-
κῆς τοῦ κ. Παναγιωτάτου*».

ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ: Ἡ μέθοδός μου ἀφορᾷ σὲ θεωρητικὸ ἐπίπεδο (δικαίως,
ἀφοῦ μπορεῖ ν' ἀποδείξει [ἀπομονώσει τὰ στοιχεῖα ποὺ συνιστοῦν] τὸν ὄντως
φλύαρο λόγον), *πουθενὰ* δὲν ἀποκαλῶ φλύαρον κάποιον ἀπὸ τοὺς δώδεκα
ποιητάς. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ τελικὸ συμπέρασμα τῆς (συγκεκριμένης αὐτῆς) ἐρ-
γασίας μου, τὴν ἔβδομη Στήλη τοῦ Δεύτερου Πίνακος (σελ. 1412) τὸν ἐπιγρά-
φω «*Σειρὰ ἐγγύτητος πρὸς τὴν λακωνικότητα*» — ὄχι πρὸς τὴν φλυαρία. Ἐξ
ἄλλου τὸ θέμα μου δὲν ἦταν ὁ λόγος τῶν δώδεκα ποιητῶν, ἀλλ' ἓνα μέρος
τῆς *τεχνικῆς* τῶν δώδεκα ποιητῶν. Τὸ ὅτι ὁ Σικελιανός, Καβάφης καὶ Καζαν-
τζάκης ἔρχονται, ἀντίστοιχα, δέκατος, ἐνδέκατος καὶ δωδέκατος (στὴ σει-
ρὰν ἐγγύτητος...), δὲν διαψεύδεται, εἶναι γεγονὸς. Καὶ εἶναι καιρὸς τὰ γεγο-
νότα (ὅ,τι ἀληθινὰ) νὰ ἐμπιστευθοῦμε — ν' ἀρνηθοῦμε γλύκες, φούμαρα, ψεύ-
τικα πρότυπα, εἰδῶλα κατασκευασμένα, πουκάμισα ἀδειανά. Διαφορετικὰ ἢ
φυλὴ θὰ *εὐνουχίζεται*: τὸ μὲν, ὑποχρεούμενη νὰ δέχεται μεγαλωσύνην ὄχι ὅ,τι
ἢ ἴδια, σκεπτόμενη, ἀναγνωρίζει, ἀλλ' ὅ,τι βρώμικα τῆς ὑπαγορεύεται, τὸ δὲ
συρόμενη νὰ υἱοθετεῖ μεγαλωσύνην ἀκόμη καὶ τὰ χυδαῖα, καὶ ἄθλια, καὶ τα-
πεινὰ — αὐτὰ ποὺ ἡ κ. Καπετανάκη ἀπαιτεῖ (ἀμέσως πῶς κάτω) νὰ «*μὴ κρί-
νονται καὶ κατακρίνονται*» (μᾶλλον ἀνίκανη νὰ μᾶς ἐξηγήσει καὶ τὸ γιατί)...

Β. Κ.: «*Τοῦ Καβάφη ἡ ὁμοφυλοφιλία δὲν πρέπει νὰ κρίνεται καὶ νὰ κατα-
κρίνεται...*».

ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ: Ἀλλὰ τί πρέπει, λοιπόν; Νὰ ἐγκρίνεται, ἐπιδοκιμάζεται,
ἐπικροτεῖται, εὐλογεῖται — νὰ δίδεται ἰδεῶδες καὶ πρότυπο στὰ παιδιά μας;
Ἡ νὰ κάνουμε πὼς δὲν βλέπουμε γιὰ «νὰ *μᾶστε... πολιτισμένοι*» [θὰ τὸ δῆτε
ἀμέσως πῶς κάτω] — ἡ κ. Καπετανάκη συγχέει τὴν ἀντίληψιν εὐθύνης καὶ ἐγ-
κυψιν τοῦ ἐρευνητοῦ μὲ τὴν κακόβουλη ἐπικρίσι τοῦ ξένου βίου, μὲ τὸ κου-
τσομπολιό, τὸ ξόμπλιασμα. Μὰ νὰ ἡ ἀντίληψις εὐθύνης τοῦ ἐρευνητοῦ — μιὰ
καὶ ἀναφέρθηκα σ' αὐτὴν (βλ. «*Μεγαλωσύνη καὶ ἀπιστία στὸν Καβάφη*», πε-
ριοδικὸ «*Νέα Σύνορα*», 71/1983, σελ. 153): «*Κουρμπάνι κι ἀνάθημα ἰλαστή-
ριον τῆς Παγκόσμιας ἐνοχῆς, λοιπὸν ὁ Καβάφης (...)* θὰ ἐκδικηθεῖ τὴν κοινω-
νία (...) γιὰ τὸν πόνο ποὺ τοῦ προξένησε. Γιὰ τὸ ὅτι τὸν χρέωσε μὲ τὴν εἰδέ-
χθεια μιᾶς παρὰ φύσιν, τάχα, ἀφροδισίας, ποὺ ἦταν μόνον «*ἄλλως*» κι ὄχι, διό-
λου, παρὰ φύσιν. (Ἐπὶ τέλους: Πὼς μπορεῖ νὰ *ῥαι παρὰ φύσιν ὅ,τι κατὰ φύσιν*

ἐξουσιάζει καὶ δυναστεύει — ποιὸς ἀντανίζειται μὲ τὸ αὐτί του); «Τὶ φταίω ἐγώ», φώναζε ὁ Καβάφης, ποὺ ἡ δική μου ἀφροδισία βρέθηκε (νὰ ἔναι) «ἄλλως»; Πῶς νὰ παραιτηθῶ τῆς πράυνσης καὶ ἡμέρευσης ἐνδὸς ἐνστικτικοῦ πόνου, ποὺ γιὰ νὰ μὴν τὸν πονέσατε σεῖς προσλάβετε σύνευνον ἐπὶ... εἰκοσιετραῶρου βάσεως;» Διερωτῶμαι: Λιγότερο ἢ περισσότερο διεισδυτικὸς καὶ γενναῖος, ἀπ' ὅσο θέλησε νὰ μὲ φαντασθεῖ ἡ ἐπιστολογράφος σας, βεβαιώνομαι;

Β. Κ.: «Τὰ προσωπικὰ τοῦ καθενὸς — πολὺ λιγότερο τῶν ποιητῶν — δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐνδιαφέρουν, ἂν θέλουμε νὰ εἴμαστε πολιτισμένοι...».

Γ' Εἰδὼ ἡ κ. Καπετανάκη, συμπληρώνουσα τὴν προηγούμενη φράσι τῆς, ἀναφέρεται σαφῶς στὴν ὁμοφυλοφιλία τοῦ Καβάφη].

ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ: Κανένας δὲν εἶναι **προσωπικὰ** ὁμοφυλόφιλος — χρειάζεταιται παρταινέρι. Πού, κατὰ κανόνα, θὰ εἶναι **ἀνῆλικος**, ἀνώριμος, ἄκριτος, ἄπειρος, **θύμα** — «ἀγόρια» κι «ἐφήβους» θέλει ὁ Καβάφης (ὅχι στιβαροὺς ἀνδρες)!... Μὰ νὰ πάλι ἡ εὐθύνη τοῦ ἐρευνητοῦ (βλ. «Φιλοσοφικὲς τομὲς στὴν «Ἰθάκη», περιοδικὸ «Δελφικὰ Τετράδια», 5 καὶ 6/1984): «Τὸ κάτω κάτω, αὐτὴ ἡ «σεξουαλικὴ ἀπελευθέρωση» ποὺ οἱ ὁμοφυλόφιλοι, διεδικοῦν ὡς δικαίωμα, δὲν εἶναι ἓνα πρόβλημα ποὺ ὀφείλουμε νὰ ἐπωμισθοῦμε οἱ λοιποὶ ἢ ποὺ θὰ πάψει ὑπάρχον μὲ τὴ μετὰθεσι τῆς εὐθύνης γιὰ τὴ λύσι του. Ἄς μὴ λησμονοῦν πὼς οὔτε κυρίως ἐμεῖς εὐθυνόμεθα γιὰ τὴ δική τους ἐξάρτηση, οὔτε «ἀπελευθέρωση», πράγματι, ζητοῦν. Ζητοῦν, ἀντίθετα, τὴ συνέχισι τῆς δουλείας τους νομιμοποιημένης — τὸ νὰ περάσουν στὸ δικό μας λογαριασμὸ τὸ δικό τους χρέος. Πιὸ ἀπλά, αὐτὰ σημαίνουν πὼς ἐνῶ ἡ ἀπαγόρευσις (ἐμπόδισις) τῆς «ἀφροδισίας ἄλλως» συνιστᾷ πράγματι μείζονα πόνον, ἢ ζητουμένη «ἀπελευθέρωση» σταθμίζεται ἀδιάβλητη μόνον ἂν οἱ ὁμοφυλόφιλοι δὲν τὴν ἐννοοῦν (σὰν) εὐχέρεια νὰ κατασκευάζουν ἀποινεῖ (νομίμως) ἐκμισθωτὲς ἐπιλήψιμων ὑπηρεσιῶν — ζιγκολό, ἀεργους, ἀκαμάτες, ἀλῆτες, κακοποιούς, φονιάδες...». Εἶναι βέβαιοι, πὼς δὲν εἶναι αὐτὸ ποὺ ζητοῦν; Τὸ θέμα εἶναι πολὺ λεπτὸ τραγικὸ, σπαραχτικὸ, θὰ ἔλεγα. Ὅσοι τὸ βλέπουν σκαμπρόζικο, χυδαῖο, βρώμικο εἶναι ἐκτὸς πραγματικότητος — κανεῖς δὲν γίνεται ὁμοφυλόφιλος μοναχὸς του.

Οἱ λαοὶ ποὺ θέλουν νὰ ζήσουν (Ἀγγλία) νομιμοποίησαν τὴν ὁμοφυλοφιλία — ἀλλὰ μόνον γιὰ ἄτομα μὲ ἡλικία ἄνω τῶν τριάντα ἐτῶν. Ὅσο γιὰ τὰ ἐλληνοπούλα, αὐτὰ μαθαίνουν ἀπ' τὴν Τιβή πὼς χωρὶς νὰ δουλέψουν, μόλις στὰ εἴκοσί τους, μποροῦν νὰ ἔχουν «τζάγκουαρ», σύν «μερσεντές», σύν ταχύπλοο, σύν μενταγιὸν κατάχρυση Κρήτη — ἅς εἶναι καλὰ οἱ δυσειδεῖς καὶ λάγνες πεννηντάρες Ἑσπερίας καὶ Θούλης. Κανεῖς δὲν εἶπε σ' αὐτὰ τὰ παιδιὰ ποιά καὶ πόσο μεγάλῃ εἶναι ἡ ἥττα τους — ποῖος θὰ τολμοῦσε, ἡ κ. Καπετανάκη παραδοκεῖ νὰ γράψει ἐπιστολήν...

Β.Κ.: «Ἀντὶ νὰ μᾶστε περήφανοι, ποὺ (...) ἐγίνε γνωστὴ στὴν Εὐρώπῃ καὶ στὴν Ἀμερικὴ ἡ ἐλληνικὴ λογοτεχνία, ἐμεῖς ἐδῶ τῶχουμε ρίξει στὴν δυσφημία, στὴ μείωσι τῶν ἀξιών».

ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ: Ἡ ἐλληνικὴ λογοτεχνία ἐγίνε τόσο... γνωστὴ, ὥστε (ὅπως βλέπετε, Κύριε Διευθυντά, στὴν φωτοτυπία ποὺ ἐπισυνάπτω — «Καθημε-

ρινή», 25-26 Δεκεμβρίου 1983) ὁ ἀνταποκριτὴς στὸ Κάϊρο τῆς «Μόντ» ἀγνοεῖ ὄχι μόνον τὸ ἔργο (ποιὸς θὰ μίλαγε...) ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ὅδυσσέα Ἑλύτη*...

Ἐξ ἄλλου σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ πόσο «μειώνω τοὺς ἀξιους» φαίνεται ὀλοκάθαρα στὸ ἴδιο τὸ κείμενο ποὺ (ὑποτίθεται) διάβασε κι ἐπικρίνει ἡ ἐπιστολογράφος σας (Δαυλός, σελ. 1416): «... Κατὰ λάθος λοιπὸν ἔγραψε τὴν ὄντως μεγάλη του ποίησιν ὁ ἀλεξανδρινὸς — τὴν ποίησιν ποὺ μπορεῖ νὰ μὴν ἔχει τὴν ὁμοιά της πάνω σὲ τοῦτο τὸ ἀστέρι;».

Αὐτά, Κύριε Διευθυντά, εἶχα ν' ἀπαντήσω στὶς αἰτιάσεις τῆς κ. Καπετανάκη — ἂν θὰ ἔλεγε κι ἄλλα εἶμαι, στὴν διάθεσί της.

Δεχθῆτε, παρακαλῶ, καὶ πάλι τὴν ἔκφρασι τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τοῦ δέους μου γιὰ ἓνα ἔργο, ποῦ, ἐνῶ δὲν πρόκειται νὰ σᾶς δώσει τίποτε, σᾶς τὰ παίρνει ὅλα...

Δικός σας

Σ. Γ. Γ. Παναγιωτᾶτος

2 Ἰουνίου

* [Ἐποσημείωση τοῦ «Δαυλοῦ»]: Ἡ ἄγνοια αὐτῇ ἐνὸς ἐν Καίρῳ ἀνταποκριτοῦ δὲν ἐπηρεάζει οὐδ' ἐπ' ἐλαχίστον, βέβαια, τὴν ἀξία τοῦ ποιητικοῦ ἔργου τοῦ Ἑλλήνα νομπελίστα...

ΜΕΤΑΞΥ ΣΟΒΑΡΟΥ ΚΑΙ ΑΣΤΕΙΟΥ

Είλικρινῶς λυπούμαι, ἀναγνώστα μου, διότι τὸ σημερινὸν σημείωμά μου δὲν εἶναι οὔτε σοβαρὸν οὔτε ἀστεῖον, εἰ μὴ μόνον ὀλίγον ἀκαταλαβίστικον καὶ ἐν πολλοῖς βλακῶδες. Δὲν πταίω ἐγώ, ἀλλ' ἡ διεύθυνσις τοῦ «*Δαυλοῦ*», ἥτις ἐν τῇ ἐπιμονῇ της νὰ ἐνημερώνη «σφαιρικὰ καὶ κάθετα», ὡς ὁ συρμὸς ἐπιτάσσει, τοὺς ἀναγνώστας τοῦ περιοδικοῦ, μὲ ἀπέστειλεν, τὸν παρελθόντα μῆνα, εἰς τὴν Ζουαζιλάδα, προκειμένου νὰ «καλύψω» δημοσιογραφικῶς τὰς εἰς τὴν χώραν ταύτην διεξαγομένας ἐκλογὰς πρὸς ἀνάδειξιν ἐκπροσώπων τοῦ Ἀφροκοινοβουλίου -ἀποστολή, ἥτις παρ' ὀλίγον νὰ κοστίσῃ τὴν ἀπόλυσίν μου, ὡς θὰ διαπιστώσετε. Καλῶ τὴν διεύθυνσιν τοῦ *Δαυλοῦ* ἐν ὀνόματι τῆς ἐλευθεροτυπίας νὰ δημοσιεύσῃ ἐπὶ λέξει τὰς ἀνταποκρίσεις τὰς ὁποίας ἀπέστειλα, καθὼς καὶ τὰ ἰδικά της πρὸς ἐμὲ τηλεγραφήματα, προκειμένου νὰ ᾄδουν οἱ ἀναγνώσται πόσον εὐσυνειδήτως ἐργάσθην καὶ ὑπὸ πόσον ἀντιξόους συνθήκας, καθὼς καὶ τὰς πιέσεις πού ἐδέχθην ἐκ μέρους τῆς διευθύνσεως τοῦ *Δαυλοῦ*.

Ἀνταπόκρισις 1η:

Ντάρκ - Ἔς - Ἀτάν, 10. «Τὸ πλεόν περίεργον πού παρατηρεῖ ὁ ἐπισκέπτης εἶναι ὅτι οἱ Ζουαζιλαδοὶ ἔχουν τὴν συνήθειαν νὰ καλύπτουν ὅλους τοὺς τοίχους τῶν οἰκιῶν, τὰς κολώνας τοῦ ἡλεκτρικοῦ καὶ πᾶσαν ἄλλην ἐπιφάνειαν μὲ πολυχρῶμα χαρτιά. Τὸ περιεργότερον δὲ εἶναι, ὅτι τὰ χαρτιά αὐτὰ ἀλλάζουν τρεῖς τῆς ἡμέρας. Τὴν πρωτὴν ὅλοι οἱ τοῖχοι τῆς ζουαζιλαδικῆς πρωτευούσης καλοῦν τοὺς ζουαζιλαδοὺς «νὰ ψηφίσουν ζουαζιλαδικά», τὴν μεσημβρίαν ἀναγράφουν τὰς τιμὰς τῆς τομάτας, τῶν κρομμύων καὶ

τῶν ὠν καὶ τὴν ἐσπέραν ἐπιτάσσουν τοὺς πολίτας νὰ βαδίζουν «μπροστά. Οὔτε πίσω. Οὔτε σημειωτόν». — Καρφιᾶς».

Τὴν ἰδίαν ἐσπέραν ἔλαβον ἐξ Ἀθηνῶν τὸ ἀκόλουθον τηλεγράφημα:

«Ἀνταπόκρισίς σας ἀκατανόητος. Συνιστῶ μετριωτέραν χρῆσιν οἰνοπνευματωδῶν».

Ἀνταπόκρισις 2α:

Ντάρκ - Ἔς - Ἀτάν, 11. «Τραγικὴ ἀποκάλυψις: Εἰς τὴν Ζουαζιλάδα δὲν κατοικοῦν Ζουαζιλαδοί!

Τὸ 36% τῶν πολιτῶν τῆς, ὡς κατήγγειλεν ὁ Πρωθυπουργὸς τῆς χώρας, εἶναι ὑποτελεῖς τῶν ἀμερικανῶν καὶ ὑπακούουν εἰς τὰ δυτικὰ κέντρα ἀποφάσεων, ἐνῶ, ὡς ἀπεκάλυψε ἡ Ἀξιωματικὴ Ἀντιπολίτευσις, οἱ ὑπόλοιποι Ζουαζιλαδοὶ εἶναι φερέφωνα τῶν σοβιετικῶν!

Φολκλορικὴ παρατήρησις: Οἱ ἰθαγενεῖς μὴ γνωρίζοντες τὴν χρῆσιν τῶν μεγαφώνων, τὰ χρησιμοποιοῦν, ὡς ἄλλοτε αἱ ἰθαγενεῖς τῆς κεντρῶας Ἀφρικῆς τὰ τὰμ-τὰμ, διὰ νὰ κάμουν θόρυβον. Εἰς κάθε γωνίαν τῆς πρωτευούσης ἔχουν ἐγκαταστήσει 10-20 μεγάφωνα, τὰ ὁποῖα μεταδίδουν εἰς πᾶν διαπασῶν διαφορετικὰ τοπικὰ ἄσματα, μουσικὴν καὶ συνθήματα. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ: Εἰς γενικὰ ἔξοδα προβλέψατε, παρακαλῶ 2000 ρουπίας (20 δολάρια) δι' ἀσπιρίνας. Κάτωθεν τοῦ ξενοδοχείου μου ὑπάρχουν 50 μεγάφωνα!

— Καρφιᾶς».

Τὴν ἰδίαν ἡμέραν ὁ διευθυντὴς τοῦ *Δαυλοῦ* μοῦ ἐτηλεγράφησεν:

«Ἐξακολουθεῖς ἀκατανόητος ἰσως πταῖουν τὰ τὰμ-τὰμ, πλὴν εἶσαι δημοσιογράφος! Τουλάχιστον στείλε στοιχεῖα χώρας».

Ἀνταπόκρισις 3η:

Ντάρκ - ὙΕς - Ἀτάν, 12. «Ἡ Ζουαζιλάδα εἶναι μικρὰ χώρα τῆς νοτίου Ἀφροβαρκανικῆς. Ἡ ἔκτασίς της, συμφώνως πρὸς τὰ στοιχεῖα τῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ζουαζιλάδας, ἦτο τὸ 1982 131.957 τετρ. χιλιόμετρα, τὸ 1978 131.952 τ. χλμ., ἐνῶ τὸ 1964 ἡ ἔκτασις της ἀνῆρχετο εἰς 131.958 τετρ. χλμ. Ἀνήκει εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἔχει σοσιαλιστικὴν κυβέρνησιν τοῦ τρίτου δρόμου, ἥτις ἀσκεῖ ἀνεξάρτητον, πολυδιάστατον ἐξωτερικὴν πολιτικὴν. Τὸ παρελθὸν ἔτος 1991 ἐξεδίωξε τὰς ἀμερικανικὰς βάσεις τοῦ θανάτου, ἐκρατικοποίησεν τὰς κρατικὰς ἐπιχειρήσεις, κατήργησεν τοὺς ἀντισυνδικαλιστικοὺς νόμους ἀπαγορεύσασα τὰς ἀπεργίας, «ἀριστοποίησε» διὰ νόμου τὴν ὑγειονομικὴν περίθαλψιν, ἐνῶ διὰ νόμων ἐπίσης κατήργησεν τὴν μοιχείαν, τὰ πνεύματα καὶ τοὺς τόνους τῆς γλώσσης καὶ ἐξέτρεψεν τῶν ροῦν τῶν ποταμῶν της.

Ὡς κράτος εἶναι ἰσότιμον μέλος τῆς Ἡνωμένης Ἀφρασίας, ἐνῶ ὠρισμένοι πολῖται της εἶναι ἰσότιμοι μετὰ τὴν Ἀφρασίαν τῶν μονοπωλίων, ἄλλοι μετὰ τὴν Ἀφρασίαν τῶν λαῶν, ἕτεροι μετὰ τὴν Ἀφρασίαν τῶν ἐργαζομένων, ἐνῶ ἄλλοι δὲν εἶναι ἰσότιμοι μετὰ κανένα. Ἡ Κυβέρνησις πιστεύει, ὅτι ἡ σχέσις τῆς Ζουαζιλάδας μετὰ τὴν Ἀφρασίαν δὲν θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἰσότημος ἀλλὰ ἀδική, ἐνῶ παραλλήλως πιστεύει, ὅτι εἶναι πλεόν ἐπιζήμιον νὰ μὴ εἶναι ἰσότημος ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι.

Εἰς τὰς ἐπὶ θύρας ἐκλογὰς κατέρχονται 16 παρατάξεις, αἱ κυριώτεραι τῶν ὁποίων εἶναι ἡ τῶν πρασίνων - τοῦ κυβερνῶντος κόμματος -, τῶν κυανοχρόων τῆς Ἀξιωματικῆς Ἀντιπολιτεύσεως καὶ τῶν ἐρυθρῶν τῆς συμπο-

λιτευομένης ἀντιπολιτεύσεως.

Τὸ πρόγραμμα τῶν πρασίνων, εἰς ἣν περίπτωσιν νικήσουν, προβλέπει τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν κυανοχρόων. Οἱ κυανόχροοι ὑπόσχονται νὰ κατασπαράξουν τοὺς πρασίνους, οἱ ἐρυθροὶ ὑπόσχονται νὰ κατασπαράξουν πρῶτους τοὺς κυανούς καὶ ὡς ἐπιδόρπιον τοὺς πρασίνους. Τὴν Δευτέραν 18, ἡ Ζουαζιλάδα προβλέπεται νὰ μετατραπῇ εἰς ἐν ἀπέραντον τραπέζιν, ὅπου οἱ νικηταὶ θὰ τρώγουν τοὺς ἡττημένους. — Καρφιᾶς».

Δυστυχῶς τὴν ἐπομένην ὁ διευθυντὴς τοῦ *Δαυλοῦ* μοῦ ἀπέστειλε τὸ ἀκόλουθον τηλεγράφημα:

«Κύριε, τὰ τηλεγραφήματα κοστίζουν καὶ ἐσεῖς ἀνοητολογεῖτε, φάσκοντες καὶ ἀντιφάσκοντες. Πῶς αὐξομειοῦται, κύριε, ἡ ἔκτασις μιᾶς χώρας; Ποίους κοροϊδεύετε; Μὴ στείλετε ἄλλο τηλεγράφημα, εἰ μὴ μόνον τὰ ἀποτελέσματα ἐκλογῶν, συνοπτικῶς».

Κατόπιν, αὐτοῦ ἀπέστειλα τὴν τελευταίαν μόνον ἀνταπόκρισιν, τὴν Δευτέραν 18 Ἰουνίου, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ντάρκ - ὙΕς - Ἀτάν, 18. «Οἱ πᾶσινοι ἐνίκησαν ἡττηθέντες, ἐνῶ οἱ κυανοὶ ἡττήθησαν νικήσαντες. Κατόπιν αὐτοῦ κανιβαλικὸν γεῦμα, ἀνεβλήθη».

Καὶ τὸ τελευταῖον τηλεγράφημα τοῦ *Δαυλοῦ*: «Εἶσαι τρελλός. Ἀπολύεσαι».

Κατόπιν αὐτοῦ, ἀναγνώστα μου, ἀπεφάσισα νὰ παραμείνω δι' ἓνα μῆνα εἰς τὴν Ζουαζιλάδα διὰ τὰς θερινὰς διακοπὰς. Ἐπιστρέφω τὸν Σεπτέμβριον, ὁπότε, ἐλπίζω, ἡ διευθύνσις τοῦ «*Δαυλοῦ*» νὰ ἔχη ἀναθεωρήσει τὰς ἀπόψεις της. Ὅποτε θὰ ἔχω τὴν εὐκαιρίαν νὰ σᾶς γράφω περισσότερα διὰ τὴν περίεργον ταύτην χώραν.

Ἀριστοφάνης Καρφιᾶς

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Γ. ΡΟΖΟΣ

‘Η κρίση τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου

Μέσα στὰ τόσα δεινὰ πού μαστίζουν, στὶς μέρες μας, τὴν πνευματικὴ μας ζωὴ ἕνα, καὶ ὄχι ἀπὸ τὰ λιγότερο εὐκαταφρόνητα, εἶναι ἡ κρίση τοῦ ἰδίου τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Πρόκειται γιὰ μιὰ κρίση ταυτότητας, μιὰ κρίση διαρκείας μὲ πολλαπλὰ συμπτώματα.

“Ὅσο κι ἂν φαίνεται περιέργο, ὁ σημερινὸς λογοτέχνης, ὁ συγγραφέας, ὁ ποιητής, ὁ ἄνθρωπος πού γράφει θέατρο, κάνει κινηματογράφο καὶ προβληματίζεται γενικὰ πάνω στὶς σύγχρονες κοινωνικές, πολιτικές καὶ πολιτιστικὲς πραγματικότητες, νοσεῖ ὁ ἴδιος. Σὲ πολλὲς μάλιστα περιπτώσεις, παρουσιάζει ἔντονα συμπτώματα παρακμῆς, ὕψωσης καὶ χαλάρωσης. Ἴσως γιὰ ὅλα ὅσα τοῦ συμβαίνουν, καὶ πού θὰ τὰ θυμίσουμε ἐδῶ, νὰ μὴ φταίει μόνο αὐτός.

“Ὁ κόσμος γύρω του παραέγινε γι’ αὐτὸν ἐχθρικός καὶ εἶναι εὐνόητο νὰ νιώθει τὴν ἀνάγκη νὰ σηκώσει γύρω του ἕνα προστατευτικὸ τείχος. Ὡστόσο εἶναι γεγονὸς: “Ἐνα αἶσθημα μικροψυχίας, ἀνασφάλειας καὶ δειλίας κατατρύχει σήμερα τὸν κάθε λογῆς πνευματικὸ ἄνθρωπο. Νιώθει παραιτημένος. Δὲν ἔχει τὸ κουράγιο νὰ τὰ βάλει μὲ τοὺς ἰσχυροὺς, νὰ πάρει δικούς του δρόμους, νὰ διαφωνήσει, νὰ συγκρουστεῖ, νὰ πεῖ τὴν προσωπικὴ του γνώμη ἀδιαφορώντας, ἂν εἶναι ἐπικίνδυνη ἢ δυσάρεστη στοὺς πολλοὺς ἢ τοὺς κρατοῦντες. “Ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος (νοοῦμενος πάντα ὡς δημιουργικὴ πνευματικὴ προσωπικότητα πού ἐπηρεάζει τὴν κοινὴ γνώμη, τὴν κατευθύνει καὶ τὴν διαμορφώνει) σήμερα προτιμᾷ νὰ ἔπεται, ν’ ἀκολουθεῖ τοὺς πολλοὺς, νὰ συμβιβάζεται καὶ νὰ ἔσθλαπαύεται. “Ἐχει γίνεῖ πολὺ πρακτικὸς καὶ πολὺ διπλωμάτης. Βολεύεται καὶ προτιμᾷ νὰ προσφέρει, ὄχι πολὺ ἀκριβὰ, τὶς ὑπηρεσίες του, στὸ ὅποιοδήποτε κομματικὸ ἢ πνευματικὸ κατεστημένο.

Γιὰ τὴν ἀκρίβεια, ἕνα μεγάλο μέρος ἀπὸ τοὺς πνευματικούς μας ἀνθρώπους ἔχουν ἀρνηθεῖ τὴν ἴδια τους τὴν ιδιότητα ὡς ὑπεύθυνοι καὶ συνειδητοὶ πολῖτες, τιμητὲς καὶ ἐ-

πικριτὲς τῶν κακῶς κειμένων τῆς κοινωνίας. Σήμερα, πολλοὶ ἀπ’ αὐτοὺς προτιμοῦν ν’ ἀλλοιθωρίζουν ἢ, ἀκόμα, καὶ νὰ ἐθελουφλοῦν. Μὲ κλειστὰ μάτια μπορεῖ νὰ μὴ βλέπουν, νὰ προδίδουν τὴν ἀποστολὴ τους, κερδίζουν ὅμως περισσότερα. “Ἀλλωστε, οἱ περισσότεροι ἀγαποῦν περισσότερο τὰ χρήματα καὶ τὶς ἀνέσεις καὶ λιγότερο τὴν ἀνεξαρτησία τῆς γνώμης.

“Ἐτσι, πολλοὶ συμβιβάστηκαν καὶ ὑπέκυψαν στὶς μύριες, εἰν’ ἀλήθεια, πέσεις καὶ στοὺς ἀνάρητους πειρασμούς. Ἐκεῖνο πού κυρίως θέλουν τὶς πιὸ πολλὲς φορές ν’ ἀποφύγουν εἶναι νὰ μὴ μείνουν οὐραγοί, μόνοι, συντροφιά μὲ τοὺς λίγους, μὲ τοὺς μοναχικούς... Ἐτσι ἀκολουθοῦν τοὺς πολλοὺς. Εἶναι πάντα μέσα στὰ πράγματα προσφέροντας μὲ μιὰν ἀφοπλιστικὴ ἐμπιστοσύνη τὶς ὑπηρεσίες τους στὰ ὁποιαδήποτε κομματικὰ ἢ ἄλλα κατεστημένα, μὲ μοναδικὸ ἀντάλλαγμα νὰ τοὺς ἐξασφαλίσουν οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ προνόμια. Οἱ περισσότεροι εἶναι μόνιμα μὲ τὴν κάθε φορὰ Κυβέρνηση. Εἶναι πρόθυμοι νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τὶς εὐκαιρίες προβολῆς καὶ ἀνάδειξης πού τοὺς παρέχονται καὶ πρόθυμοι, στὴν προσπάθειά τους νὰ ἐπικρατήσουν, νὰ ὑποτιμήσουν ἢ ἀκόμα καὶ νὰ κατασκευοφαντήσουν τοὺς συναδέλφους τους.

Εἶναι λυπηρὸ ἀλλὰ ἀληθινό: Οἱ σημερινοὶ πνευματικοὶ ἄνθρωποι, στὴ μεγάλῃ τους πλειοψηφία, ἔχουν μιὰν «ἄρετή» πού ἐλάχιστα τὴν εἶχαν ἀναπτύξει οἱ ὅμοιοί τους ἄλλων ἐποχῶν. Ἐχουν μιὰ ἱκανότητα προσαρμογῆς σὲ ὑψηλότερο βαθμὸ ἀνεπτυγμένη. Εἶναι οἱ καλύτερα ἐλισσόμενοι ἄνθρωποι. Μυρίζονται ἀπὸ χιλιόμετρα μακριὰ τὴν «λεία» τους καὶ σπεύδουν μὲ μιὰ ἐκπληχτικὴ γρηγοράδα νὰ περιβάλλουν ἀσφυχτικά τοὺς κάθε φορὰ ἰσχυροὺς. Μπροστά τους οἱ ταπεινοὶ χαμαιλέοντες τοῦ ζωικοῦ βασιλείου δὲν μποροῦν νὰ συγκριθοῦν καὶ τοῦτο, γιατί αὐτοὶ ἔμαθαν ν’ ἀλλάζουν γρήγορα καὶ κάθε φορὰ ὄχι μόνο ἐξωτερικά ἀλλὰ καὶ ἐσωτερικά. Παίζουν μὲ τὶς λέ-

ξεις και τις ιδέες, όπως άλλοι παίζουν με τὰ χαρτιά.

Είναι πρόθυμοι έτσι όχι μόνο νὰ πῶνε με τοὺς κάθε φορά ισχυροὺς, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐναρμονίσουν συμφέροντά τους με τὰ «δικά τους». Φυσικά, ἔχουν πολλὰς ἀδυναμίες καὶ ἀνησυχίες. Ἐκεῖνο ποὺ περισσότερο δὲν θέλουν εἶναι νὰ τοὺς περάσουν οἱ ἄλλοι γιὰ καθυστερημένους ἢ «συντηρητικούς». Πιπιλίζουν τὴ λέξη «προοδευτικός» μ' ὁλὼν τῶν εἰδῶν τὶς ζάχαρες καί, ὅπως εἶναι τῆς μόδας, στίς κουβέντες τους, στὰ γραπτά τους, παντοῦ, δὲν παραλείπουν νὰ κάνουν ἔκκληση γιὰ τὴν εἰρήνη, τὸν ἀφοπλισμό, τὸν κίνδυνο ἀπὸ μιὰ πυρηνικὴ καταστροφή... Ὅχι, δὲν θέλουν νὰ εἶναι σὲ καμμιὰ περίπτωση καὶ μ' ὅποιαδήποτε ἔννοια «ὀπισθοδρομικοί».

Ἐνα ἄλλο μεγάλο ποσοστὸ ἀπὸ τοὺς πνευματικούς μας ἀνθρώπους πάσχει ἀπὸ μανία αὐτοπροβολῆς καὶ μιὰ νοσηρὴ, θάλεγα, ἐπιθυμία γιὰ ἀνάδειξη. Στὴν ἐπιδίωξή τους αὐτὴ δὲν τοὺς σταματᾷ τίποτα. Συμβιβάζονται εὐκολὰ με τοὺς πάντες καὶ τὰ πάντα καὶ μεταπηδοῦν ἀπὸ τὴν μιὰ πολιτικὴ παράταξη στὴν ἄλλη, ἀπὸ τὴν μιὰ ἰδεολογία στὴν ἄλλη, με μιὰ εὐκολία ποὺ ξαφνιάζει. Ἡ ἰδιοτέλεια ἴσως εἶναι τὸ πιὸ σταθερὸ ἰδανικὸ τους. Μὲ ὅση ταχυδακτυλουργικὴ εὐστροφία παίζουν με τὶς ιδέες καὶ τὶς πολιτικὲς πεποιθήσεις, μ' ἄλλη τὴν σταθερότητα ἐμμένουν στὴν ἀρχὴ τοῦ συμφέροντος καὶ τοῦ κέρδους. Ἐτσι κάθε ἄλλο παρὰ εἶναι δύσκολο νὰ ἐξαγοραστοῦν. Οἱ ἴδιοι, τὶς πιὸ πολλὰς φορές, ἐπιδιώκουν κάτι τέτοιο. Οἱ ἴδιοι προσφέρονται νὰ τεθοῦν ἀπὸ μόνοι τους στὴν ὑπηρεσία ἐκείνου ἢ ἐκείνων ποὺ μποροῦν νὰ πληρώσουν μιὰ καλὴ τιμὴ.

Δυστυχῶς οἱ πνευματικοὶ μας ἄνθρωποι σήμερα δὲν φοβοῦνται τοὺς κάθε λογῆς «προστάτες», ἀλλὰ, ἀντίθετα τοὺς ἀναζητοῦν ὅπου νᾶναι, ἀδιαφορώντας γιὰ τὴν προέλευση καὶ τὸ ἦθος τους. Κανένας τους δὲν φοβᾷται νὰ μὴ τὸν ποῦν κόλακα, τυχοδιώκτη ἢ ἄνθρωπο ἀσταθὴ με ρευστὴ καὶ κυμαινόμενη συνείδηση. Ὅλοι ὁμῶς φοβοῦνται, μήπως τὰ πνευματικὰ τους προϊόντα μείνουν ἀδιάθετα καὶ τὸ ἔργο

τους χωρὶς ἀνταπόκριση. Ὅλοι, ἄλλωστε, ἀνταγωνίζονται μεταξύ τους, κυνηγᾶνε με κάθε τρόπο τὴν προβολὴ καὶ τὴν ἀνάδειξη ἐπιζητώντας με λύσσα νὰ καταλάβουν αὐτοὶ (καὶ ὄχι οἱ ἄλλοι) τὰ κάθε εἶδους πνευματικὰ «ὀφίτσια» τῶν διαφόρων κατεστημένων. Ἐτσι συνωθοῦνται γύρω ἀπὸ τοὺς ισχυροὺς τῶν κομμάτων ἀσφυκτικά. Πολλοὶ κοῦν τοὺς κάθε λογῆς πολιτιστικούς φορεῖς. Σχηματίζουν κλίκες καὶ κομματικές ὁμάδες ποὺ στοχεύουν στὴν ἱκανοποίηση τῶν φιλοδοξιών τους καί, παράλληλα, στὸ νὰ φράξουν τὸ δρόμο στοὺς ἀνταγωνιστές τους καὶ στοὺς νεώτερους.

Ὅλοι γνωρίζουμε, σήμερα, τὴν ὑπαρξὴ πολλῶν τέτοιων περιχαρακωμένων στρατοπέδων καὶ ὑποψιαζόμαστε πὼς θὰ ὑπάρχουν καὶ πολλὰ ἄλλα, ποὺ ἄκριβως γιὰτὶ παραμένουν λίγο ἢ πολὺ μυστικά, πετυχαίνουν καλύτερα τοὺς ἀνομολόγητους στόχους τους. Τὸ χειρότερο εἶναι, πὼς σ' ὅλα αὐτὰ τὰ κυκλώματα τὸ τελευταῖο ποὺ λογαριάζεται εἶναι ἡ ἀξία τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ποιότητα τοῦ ἔργου του.

Αὐτοὶ ποὺ προβάλλονται καὶ ἀναδεικνύονται, συνήθως, μέσα ἀπὸ αὐτὰ, εἶναι οἱ μέτριοι καὶ οἱ συμβιβασμένοι. Ἐκεῖνοι ποὺ τὰ κατευθύνουν δὲν θέλουν ἀνθρώπους ἀξίας, ἀλλὰ δικούς τους, ἄβουλα ἐνεργούμενα καὶ πειθαρχικούς ἐκτελεστὲς τῶν σκοτεινῶν τους ἐπιδιώξεων. Οἱ πραγματικὰ ταλαντοῦχοι, αὐτοὶ ποὺ θέλουν νὰ γράφουν τὴν ἀλήθεια, ὑποχρεώνονται ἔτσι σὲ σιωπὴ, παραμερίζονται ἢ μπαίνουν στὸ περιθώριο. Τὰ κάθε λογῆς κατεστημένα καὶ τὰ κυκλώματά τους, οἱ λογῆς - λογῆς παράμετροι τῶν ἐξουσιαστικῶν δομῶν θέλουν νὰ κατευθύνουν τοὺς συγγραφεῖς καὶ νὰ τοὺς ὑπαγορεύουν τί θὰ γράφουν.

Ἐτσι ἀπὸ ὑπερήφανος διερμηνευτὴς τῆς πραγματικότητος καὶ ἐλεύθερος σχολιαστῆς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ὁ λογοτέχνης, στοὺς καιροὺς μας, ἄλλαξε ἀποστολὴ. Ὅχι μόνο δὲν ἀντιστάθηκε στὶς πιέσεις καὶ τὶς κατευθυνόμενες ὑποδείξεις τῶν ισχυρῶν παραγόντων τοῦ κομματισμοῦ καὶ τῶν ὑποπτῶν κυκλωμάτων ποὺ τὸν περιβάλλουν, ἀλλὰ καὶ συνθηκολόγησε πρόθυμα. Προτίμησε ν' ἀκολουθήσει τὸν εὐκόλο ἀλ-

λὰ ἐπικερδῆ δρόμο τῆς ἐξαγορασμένης δημιουργίας. Γράφει, ὅτι ἀρέσει στοὺς πᾶτρωνές του καὶ ὁ, τι τοὺς ἐξυπηρετεῖ. Ἔτσι ἔγινε ἓνας ἐπαγγελματίας κονδυλοφόρος, ἄοσμος καὶ ἐτεροκίνητος, προτιμώντας τὶς ἀνέσεις τοῦ αὐλοκόλακα ἀπὸ τὴν ἐπισφαλῆ ἀνεξαρτησία.

Ἀποτέλεσμα ἀκόμα δεινότερο αὐτῆς τῆς ἀλήθειας: Οἱ δύο - τρεῖς χιλιάδες δημιουργοὶ τοῦ πνεύματος, ποὺ ὑπάρχουν σήμερα στὴ χώρα μας, ἔχουν διχασθεῖ καὶ ἀλλοτριωθεῖ σὲ βαθμὸ ἐπικίνδυνο. Ἐχοντας προσκολληθεῖ στὰ πῶς διαφορετικὰ ἰδεολογικά, πολιτικά καὶ κοινωνικά κυκλώματα, ποὺ τὸ καθένα, σ' ὅλους τοὺς τομεῖς, ἀγωνίζεται γιὰ τὴν ἐπικράτησή του, ἔχουν ὑποστῇ καὶ οἱ ἴδιοι ἀνάλογες ἐπιπτώσεις. Χάσανε τὴν ψυχραιμία καὶ τὴν δυνατότητα νηφάλιας καὶ ἀντικειμενικῆς κρίσης. Πάψανε νὰ βλέπουν ἐποπτικά καὶ μέσα ἀπὸ τὴν προοπτικὴ τῆς ἀπόστασης καὶ τοῦ συνόλου. Ἐγιναν ἄβουλα ὄργανα κομματικῶν ἐπιδιώξεων καὶ στενῶν ἰδεολογικῶν σκοπιμοτήτων, κάθε ἄλλο παρὰ ἀνιδιοτελῶν καὶ ὑπεράνω μικροτήτων καὶ συμφερόντων.

Κανένας, φυσικά, δὲν ἀρνήθηκε στὸν πνευματικὸ ἀνθρώπο τὸ δικαίωμα νὰ μετέχει στοὺς ἰδεολογικοὺς καὶ κομματικοὺς ἀγῶνες τοῦ καιροῦ του, νὰ παίρνει θέση ἀπέναντι στὰ προβλήματα καὶ ν' ἀγωνίζεται γιὰ τὶς πεποιθήσεις του. Δὲν ἔχει ὅμως τὸ δικαίωμα νὰ φατριάζει καὶ νὰ φανατίζεται, νὰ χρησιμοποιεῖ τὸ ταλέντο του στὴν προσπάθεια ἀποπροσανατολισμοῦ ἢ ἐξαπάτησης τῶν ἄλλων. Πολὺ περισσότερο δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τὸ θέτει στὴν ὑπηρεσία εὐκαιριακῶν σκοπιμοτήτων, εὐτελῶν κομματικῶν ἐπιδιώξεων καὶ ἐναντι ἀμοιβῆς. Δουλειά του εἶναι νὰ γράφει τὴν ἀλήθεια, νὰ περιγράφει σωστὰ καὶ ἀντικειμενικὰ τὴν πραγματικότητα καὶ ὅχι νὰ ὑμνεῖ τοὺς κάθε φορὰ ἰσχυροὺς. Αὐτὴ, δυστυχῶς, εἶναι ἡ κατάσταση ποὺ ἐπικρατεῖ, σήμερα, στὸν πνευματικὸ μας χῶρο, τὸν κυριολεκτικὰ κατακερματισμένο καὶ διαβλητὸ ἀπὸ λογῆς - λογῆς φανεροὺς καὶ ἀφανεῖς φίλους καὶ ἐχθροὺς του.

Καὶ τὸ ἐρώτημα ποὺ ἀνακύπτει εἶναι τοῦ-

το: Τί μπορεῖ, τί πρέπει νὰ γίνεῖ, γιὰ νὰ ἀνασάνει ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος, νὰ ξαναβρεῖ τὴν φωνή του, νὰ νιώσει τὸν ὑψηλὸ του προορισμό; Δύσκολο νὰ δοθεῖ εὐκόλα μιὰ ἀπάντηση, νὰ προταθεῖ μιὰ ὑπεύθυνη λύση. Πῶς εἶναι δυνατό μέσα σὲ μιὰ διαβρωμένη, διχασμένη καὶ ἀποπροσανατολισμένη κοινωνία νὰ λειτουργήσει σωστὰ τὸ πῶς εὐαίσθητο, εὐάλωτο καὶ τρωτὸ κομμάτι της; Σὲ μιὰ κοινωνία χωρὶς ἀξίες, μὲ ἓνα πλῆθος ξενικῆς καὶ ἀλλότριες ἐπιδράσεις, ποὺ ὅλα ὁδηγοῦν στὴν μαζοποίηση καὶ τὸν ὀλοκληρωτισμό, τὴν ἐμπορευματοποίηση καὶ τὴν ἀλλοτρίωση, εἶναι εὐνόητο ἡ θέση τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων νὰ ἔχει ὑποστῇ βαθύτατη μείωση. Ἡ ἀπομόνωση καὶ τὸ περιθώριο εἶναι ἡ μοῖρα ἐκείνων ποὺ μένουν ἀκόμα πιστοὶ στὰ ἰδανικά τους, ποὺ δὲν ἐντάσσονται, δὲν ἀφομοιώνονται καὶ ἐπιμένουν νὰ θέλουν νὰ ἔχουν μιὰ ὁλότελα δική τους φωνή.

Γιὰ ὅλους τοὺς ἄλλους, τοὺς ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἐξαγορασμένους, ὅλα εἶναι ἀνοιχτά. Γι' αὐτοὺς εἶναι ἡ δόξα καὶ ἡ ἐπιτυχία, τὸ κέρδος καὶ ἡ ἐξασφαλισμένη προβολὴ καὶ διάδοση τοῦ ἔργου τους. Τὰ κρατικὰ βραβεῖα, οἱ πλούσιες χορηγίες, ἡ τηλεόραση, τὸ ραδιόφωνο τὰ κάθε λογῆς κρατικὰ θέατρα καὶ ἰδρύματα εἶναι μόνο γι' αὐτοὺς. Τὸ σκύψιμο τῆς ράχης, τὸ γλείψιμο τῶν ἰσχυρῶν, ἡ κραυγαλέα ἐπιδόκιμασις κάποιος ἰδεολογίας, ἡ σκόπιμη παρασίωση μιᾶς ἀλήθειας, ποὺ δὲν ἀρέσει στοὺς ἰσχυροὺς, πληρώνονται, στὶς μέρες μας, ἀκριβὰ. Γιὰ ὅσους δὲν ἐννοοῦν νὰ καταλάβουν πόσο ὠφέλιμη εἶναι ἡ ὑπακοὴ καὶ ἡ εὐθυγράμμιση, ἡ κομματικὴ πειθαρχία καὶ ἡ διακριτικὴ ὑμνολογία ἰσχυρῶν καὶ κρατούντων οἱ συνέπειες εἶναι ὀδυνηρές. Γι' αὐτοὺς ὅλοι οἱ δρόμοι εἶναι κλειστοὶ καὶ τὸ μέλλον σκοτεινόν, ἂν ὅχι ἀνύπαρκτο. Ἀλίμονο σ' ὅσους βρεθοῦν σὲ δυσμένεια ἢ ἔξω ἀπὸ τὸ πλατύτατο φάσμα τῶν κρατικῶν παροχῶν καὶ ἐπιχορηγήσεων. Ὅλοι αὐτοὶ μόνο στοὺς ἑαυτοὺς τους καὶ στοὺς φίλους τους μποροῦν μόνο νὰ ὑπολογίζουν. Χωρὶς κάποιο ὄνομα (ποὺ τὸ παίρνουν μόνο μὲ τὴν δημοσιότητα) οὔτε περιοδικό οὔτε ἐφημερίδα οὔτε ἐκδοτικὸς οἶκος ὑπάρχει γι' αὐ-

τούς. Τὰ βιβλία τους ἔτσι θὰ μείνουν ἀδημοσίευστα καὶ σὲ βάρος τους θὰ ἐπικρατοῦν οἱ «ἀτσιδές», πού ὅσο τους λείπει τὸ ταλέντο τόσο εἶναι ἀδίσταχτοι, χαμερπεῖς καὶ κυνηροσκοποί.

Τὸ δίδαγμα ἢ τὸ συμπέρασμα, πού βγαίνει ἀπ' ὅλα ὅσα εἶπαμε ὡς τώρα, εἶναι σαφῶς ἀπαισιόδοξο. Βρισκόμαστε σὲ ἐποχή κρίσης. Σ' ἐποχὴ πού ἀναδεικνύονται καὶ ἐπικρατοῦν οἱ πνευματικοὶ γυμνοσάλιαγχοι καὶ τὰ πνευματικὰ τρωκτικά. Ἡ ἀνάδειξη, ἡ ἐπιτυχία, ἡ δημοσιότητα εἶναι ἐξασφαλισμένες μόνο σ' ὅσους εἶναι εὐλύγιστοι, ἀδίσταχτοι καὶ πρόθυμοι γιὰ κάθε εἶδους παραχωρήσεις καὶ συμβιβασμούς. "Ολοὶ οἱ ἄλλοι εἶναι καταδικασμένοι. Τὰ μικρὰ καὶ τὰ μεγάλα κυκλώματα, οἱ λογῆς λογῆς κομματικές κλίκες καὶ ὁμάδες προβάλλουν μόνο τὰ μέλη τους ἀνεξάρτητα τῆς ὁποιας ἀξίας τους καὶ τῆς ὁποιας ποιότητος τοῦ ἔργου τους. Τὸ νὰ εἶσαι δικός τους μετράει περισσότερο ἀπὸ κάθε τι ἄλλο. Ἡ τιμιότητα, τὸ ἐλεύθερο ἦθος, ἡ πνευματικὴ ἐντιμότητα καὶ τὰ παρόμοια εἶναι ἀξίες πού πιά δὲν ὑπολογίζονται, σὲ μιὰ ἐποχὴ πού οἱ πολιτικὲς σκοπιμότητες ἔχουν τὸ προβάδισμα καὶ ὅλα τ' ἄλλα καλοῦνται νὰ τίς ὑπηρετήσουν.

Ἡ τέχνη, σ' ἓνα μεγάλο βαθμό, ἔχει σήμερα ξεπέσει σ' ἓνα μέσο ἀποπροσανατολισμοῦ καὶ ἐπηρεασμοῦ τῆς κοινῆς Γνώμης. Τὰ κέντρα πού τὴν προωθοῦν καὶ διήθεν τὴν προβάλλουν δὲν εἶναι παρὰ ἰσχυρότατοι διαφημιστικοὶ μηχανισμοί, πού κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίφασή τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς τους δὲν μεταδίδουν παρὰ λίγο ἢ πολὺ

κραυγαλέα συνθήματα. Σ' αὐτά, ἐννοοῦμε, κυρίως τὴν Τηλεόραση, τὸ Ραδιόφωνο, τὸν Τύπο, ὅπου ἐργάζονται καὶ ὑπηρετοῦν μόνο ἡμέτεροι καὶ συμβιβασμένοι. "Ολοὶ οἱ ἄλλοι ἀποκλείονται.

Ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν ἔλλειψη ἀρχῶν, τὴν ἔλλειψη πίστεως, τὴν ἀδυναμία καὶ τὸν ἀνηθικισμὸ πού διαπνέει μεγάλο μέρος τῶν σημερινῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων ξεκινάει ἡ κρίση τοῦ πνεύματος, γενικώτερα, στίς μέρες μας. "Οσο οἱ ἄλλοι δὲν τὸν ὑπολογίζουν, δὲν τὸν θέλουν, δὲν τὸν τιμοῦν τὸν πνευματικὸ ἄνθρωπο τόσο ὁ ἴδιος, ἀντὶ νὰ χαλυβδώνει τὴν θέλησή του, ἐνδίδει στοὺς πειρασμούς καὶ τίς προκλήσεις.

Τὸ νὰ εἶναι καὶ νὰ παραμένει ἐλεύθερος, ἀνεπίληπτος καὶ ἀφατρίαστος σ' ἓνα κόσμο διαβρωμένο, διάτρητο καὶ μαζοποιημένο εἶναι κάτι τὸ πολὺ δύσκολο. "Αν οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι ξέπεσαν τόσο πολὺ, δὲν εἶναι βέβαια μόνο δική τους ἡ εὐθύνη. Φταῖνε πολλοί. Κανένας δὲν τοὺς βοήθησε νὰ κρατηθοῦν στὸ ὕψος τους. "Ολοὶ συντέλεσαν στὴν πτώση τους καὶ στὴ σημερινὴ ἀνυποληψία τους.

Μόνον, ὅταν τοὺς θέλουμε ἐλεύθερους, ὑπεράνω ἀπὸ τίς πολιτικὲς σκοπιμότητες, τίμιους καὶ ἀντικειμενικοὺς ἐκφραστές τῆς ἐποχῆς μας καὶ ὄχι ταπεινοὺς διεκπεραιωτές τῶν συμφερόντων μας, αὐτόδουλους, ὑπηρετές καὶ φτηνοὺς ὑμνολόγους μας, θὰ μπορέσουν κι ἐκεῖνοι νὰ γίνουν αὐτὸ πού ἦταν ἄλλοτε. Μόνον, ὅταν πάψει ἡ κοινωνία νὰ τοὺς χρησιμοποιοῖ γιὰ τοὺς εὐτελεῖς σκοποὺς της, θὰ συνειδητοποιήσουν τὴν μεγάλη τους ἀποστολὴ καὶ θὰ ξαναγίνουν αὐτὸ πού ἦταν ἄλλοτε.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΥΡΙΑΚΑΚΟΣ

Βιομηχανική εποχή και μοντέρνα τέχνη

ΚΑΘΕ άνθρωπος έχει μέσα του το στοιχείο της δημιουργίας. Όχι βέβαια υποχρεωτικά της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Άλλα και η άπλη εργασία είναι μια αναμφισβήτητη πράξη δημιουργίας. Νομίζει κανείς, πώς και τα μυρμήγκια εργάζονται ή οι μέλισσες και τα πουλιά, που χτίζουν φωλιές. Όμως η εργασία αυτή είναι ένστικτώδης και άενα επαναλαμβανόμενη κίνηση. Δεν είναι λογική απόφαση του νου με σχέδιο. Είναι κάτι τι το αυτόματο.

Στον άνθρωπο όλη η απόδειξη της λογικής ικανότητας του νου βρίσκεται στην **εργασία**. Η όρθια στάση δηλ. και η όμιλία είναι ταυτόχρονες επιτεύξεις με την λογική και την εργασία που διακρίνει τον άνθρωπο.

Η καλλιτεχνική εργασία πάντως είναι ξεχωριστή δημιουργία και εάν συνοδεύεται από γενικότερη ισορροπία και καλλιέργεια, μάς μεταβάλλει σε πραγματικώς θεία όντα. Και όμως ο πολύς κόσμος δεν έχει επαφή με την ιδιαίτερη πραγματικότητα της τέχνης. Και αυτό, διότι η εργασία είναι μια ζωτική ανάγκη για την επιβίωση. Το προϊόν που παράγεται έχει μιάν άμεση χρηστική αξία και φυσικά ανάλογη φθορά. Βέβαια στο παρελθόν το προϊόν που παρήγετο από την προσωπική επεξεργασία του εργαζομένου, δηλ. το λεγόμενο χειροτεχνικό προϊόν, είχε πάντα ένα μικρό ποσοστό δημιουργικής φαντασίας στη μορφή του. Εάν κατασκεύαζε ο παραγωγός εκατό άγγεια το μήνα, κανένα δεν ήταν τελειώς όμοιο με το άλλο. Σήμερα η δημιουργική φαντασία, όση τέλος πάντων μπορεί να έχει ένα κοινό βιομηχανικό προϊόν, απαιτείται μόνο στην αρχή, όταν κατασκευάζεται η πρώτη μήτρα. Μετά επακολουθεί η ισοπεδωτική όμοιομορφία, που μεταβάλλει το αρχικό πρωτότυπο καλλιτεχνικό προϊόν σε κουραστικά επαναλαμβανόμενο δεκάκις χιλιοστό αντίγραφο. Ζούμε πλέον σε ένα κόσμο τόσο απελπιστικά επαναλαμβανόμενης όμοιομορφίας, ώστε και το άπλο γούστο του πλήθους δεν μπορεί να διαμορφωθεί.

Οι καλλιτέχνες όμως από την πρώτη κιόλας δεκαετία του αιώνα αυτού ξεγέρθηκαν και επαναστάτησαν. Αυτή την «κατάρ» της βιομηχανικής όμοιομορφίας δεν μπορούσαν να την άνεχθούν και την αντιμετώπισαν με την τέχνη τους. Πρώτη η ζωγραφική, στη Γαλλία, απέρριψε τις από χιλιάδες χρόνια σαφείς και παραστατικές μορφές της τέχνης. Την επανάσταση αυτή, που ύποψία της μόνο έδωσε ο Γκρέκο πριν τρεις αιώνες, και τον είπαν αλλοίθωρο, την πραγματοποιούν τώρα με απερίγραπτο ένθουσιασμό στα 1900 - 40. Βέβαια, η παραστατική τέχνη του παρελθόντος μάς έδωσε άριστουργήματα, που πάντα θα μάς γοητεύουν. Έκφράστηκαν όμως έτσι οι βραδύτατα εξελισσόμενες κοινωνίες των περασμένων εποχών.

Σήμερα βρισκόμαστε στην εποχή του υπερχρηστικού αεροσκάφους, των ηλεκτρονικών και των κομπιούτερς. Η τέχνη ή αφηρημένη ή μάλλον οι ταχύτατα εξελισσόμενες και ώες κάθε μέρα εμφανιζόμενες μορφές εικαστικής έκφρασης δίνουν την αλήθεια του περιγύρου, την αλήθεια δηλ. της συγκεκριμένης εποχής, αν θέλετε την αλήθεια της κάθε στιγμής.

Γιὰ νὰ παρακολουθήσῃ λοιπὸν ἡ τέχνη τὴ μεγάλη ταχύτητα τῶν ἐξελίξεων, ἐπεδίωξε ὄχι ἀπλὴ ἀνανέωση ἀλλὰ κυριολεκτικὰ ἐπανάσταση. Καὶ αὐτὰ ὅλα, ὄχι βέβαια συνειδητά. Ὑπολόγισε ὅτι ἡ ζωὴ, καὶ ἀλλάζει γύρω μας γρήγορα καὶ ὁ καλλιτέχνης ποὺ παρακολουθεῖ πάντα τὴ ζωὴ. Ὑπολόγισε καὶ τὴ φοβερὴ ὁμοιομορφία τοῦ βιομηχανικοῦ προϊόντος ποὺ τὸν καταπίεζε ἀσφυκτικά, θὰ καταλάβουμε τί ἐκπληκτικὴ ἐπανάσταση ἀποτελέσαν οἱ νέες ἀφηρημένες καὶ θολές παραστάσεις ποὺ ὁδήγησαν σὲ τόσο πόλεμο κατὰ τῆς μορφῆς.

Ἐπίθεσε λοιπὸν κατὰ τῆς μορφῆς. Ἀπὸ τὸ 1890 μὲ τὸν Βὰν Γκόγκ καὶ Σεζάν, ποὺ θόλωσαν τὶς μορφές, καὶ σκίασαν τὰ περιγράμματα, φθάνουμε στὸν Μοντιλιάνι, ποὺ διέστρεψε τὶς μορφές στὸν Πικάσο, ποὺ διέλυσε τὶς μορφές σὲ κομμάτια καὶ τέλος στὸν Μιρὸ καὶ ἄλλους, ποὺ ἐξαφάνισαν κάθε μορφή.

Εἴμαστε στὰ 1950, στὸ κορύφωμα τῆς ἀνεικονικῆς τέχνης, ποὺ δὲν δίνει τὴν πάλα ποτὲ ἀλήθεια. ἀλλὰ ἐκφράζεται μὲ τὸν ταχύτατο, ἀφηρημένο, συνεχῶς ἀνανεούμενο καὶ μονίμως ρευστὸ τρόπο τῆς ἡλεκτρονικῆς ἐποχῆς. Ἐγκαταλείπονται πολὺ ἢ λίγο τὰ συγκεκριμένα ἀντικείμενα. Ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ γλυπτικὴ μὲ τὸν Μούρ κάνουν τὸ πρὶν τολμηρὸ ἄλμα, παρουσιάζοντας μόνον τὸ φάσμα τῶν ἀπαλῶν χρωμάτων ἢ γωνίες μαρμάρου γοητευτικές.

Βέβαια, ἀνεικονικὴ τέχνη παρουσίασε καὶ ἡ ἀρχαῖκὴ τέχνη τὸν 7ον αἰῶνα, ἀκόμα καὶ τὸν 6ο π.Χ. Ἐπρόκειτο ὅμως περὶ τῆς γνωστῆς γεωμετρικῆς τέχνης, ποὺ ἔστω χωρὶς εἰκόνα, χωρὶς φύση, δὲν εἶχε ἀπλῶς χρώματα, ἀλλὰ γοητευτικὰ γεωμετρικὰ σχέδια.

Σήμερα ἡ ἀνεικονικὴ ἔχει χάσει τὴ μεγάλη τῆς ἑξάρση. Κυριαρχοῦν διάφορες μορφές ἐκπρεσσιονισμοῦ πολὺ μεγάλης ποικιλίας. Κάθε καλλιτέχνης ἐμφανίζει δική του μορφή, ποὺ δὲν ἐντάσσεται σὲ καμμιά σχολή. Πάντως καὶ ὅσοι συνεχίζουν τὴν παλαιὰ παραστατικὴ μορφὴ τέχνης, ἔχουν τόσο ἐπηρεασθεῖ ἀπὸ τὴν ἐπαναστατικὴ κοσμογονία τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνα, ὥστε σχεδὸν κανεὶς δὲν ἐπανέρχεται στὴ φωτογραφικὴ ἀναπαράσταση τοῦ παρελθόντος.

* * *

«Ἀκοῦστε τὰ χρώματα καὶ δεῖτε τοὺς ἤχους»

(Καντίνσκυ).

Ο ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ βιομηχανικὸς ἄνθρωπος, ἐνῶ ἔχει προσαρμοσθεῖ στὴν πραγματικότητα τῶν σημερινῶν κατασκευῶν, δὲν μπορεῖ ὅμως καὶ νὰ ἐξοικειωθεῖ μὲ τὴν ἀφαίρεση τῆς σύγχρονης τέχνης. Βέβαια, ἡ πλήρης ἀφαίρεση ὑπάρχει μόνον στὴν κλασσικὴ μουσικὴ. Ἀλλὰ ἐκεῖ ἀπὸ μικροὶ ἔχουμε μάθει νὰ μὴν ζητᾶμε νόημα, ἀλλὰ μόνον ποιότητα ἤχου.

Στὴ ζωγραφικὴ ὅμως ὅλοι ψάχνουν νὰ βροῦν τὸ νόημα τοῦ πίνακα. Δὲν βλέπουν, ὅπως ὁ Καντίνσκυ, «*συμφωνία χρωμάτων*». Τώρα ὅμως ποὺ ἡ φωτογραφικὴ μηχανή, καὶ μάλιστα ἡ ἐγχρωμὴ Κόντακ, παράγει εὐκόλα, πλούσια καὶ μὲ ἀπόλυτὴ ἀκρίβεια ὅλη τὴν γύρω μας φυσικὴ πραγματικότητα, ἡ ζωγραφικὴ δὲν μπορεῖ νὰ ἐπανέλθῃ στὴν παλιὰ παραστατικὴ κατάσταση.

Τώρα τὰ πράγματα φαίνονται δύσκολα γιὰ τὸν κοινὸ ἄνθρωπο. Βέβαια πάντοτε ἦταν δύσκολα, ὅμως, ἐπειδὴ τὸ θέμα ἀπὸ τὴ φύση ἦταν κατανοητό,

νόμιζε πώς καταλάβαινε. Έβλεπε δέντρα ή σπίτια και ανθρώπους. Ό νοῦς καταλάβαινε, τί βλέπει. Αυτό δὲν σημαίνει πῶς ἀπολάμβανε τὴν ποιότητα τῶν χρωμάτων καὶ φωτοσκιάσεων τοῦ ζωγράφου. Ἀπλῶς κατανοοῦσε τὸ θέμα καὶ νόμιζε πῶς κατανοεῖ τὴν τέχνη. Μὲ τὴν μοντέρνα ζωγραφικὴ ὁμοῦς τοῦ ἀφαιρεῖται ἡ εἰκόνα ἀπὸ μπρὸς καὶ μένει χωρὶς τίποτα. Δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἐκτιμῇ καὶ νὰ ἀπολαύσῃ μόνο τὴν ποιότητα τῶν χρωμάτων. Αυτό προαπαιτεῖ εὐαισθησία καὶ καλλιέργεια, ποὺ δὲν τὴν ἔχει ὁ κοινὸς ἄνθρωπος, ὁ πολὺς δηλ. κόσμος. Ἐδῶ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ἐξεγείρεται. Νομίζει, πῶς τὸν κοροϊδεοῦν. Ἐχει ἄλλωστε συνηθίσει νὰ τοῦ δίνονται ὅλα ἔτοιμα.

Προκατασκευασμένα ρούχα, φαγητά, σπίτια. Οἱ τηλεοράσεις προσφέρουν ἔτοιμη ἀκόμη καὶ τὴν ψυχαγωγία. Δὲν χρειάζεται νὰ τραγουδήσουμε οὔτε νὰ πούμε ἀστεῖα μὲ τίς παρέες μας. Καθόμαστε μπροστὰ στὸ τηλεοπτικὸ κουτί καὶ μᾶς προσφέρονται ὅλα σὰν κονσέρβες. Γιατὶ λοιπόν, λέει ὁ βιομηχανικὸς ἄνθρωπος, δὲν μᾶς προσφέρει καὶ ἡ τέχνη ὠραῖες ζωγραφιές, ἀλλὰ ἰδέες καὶ συγκινήσεις, ποὺ χρειάζονται «ἀποκρυπτογράφηση»;

Νὰ ἐξηγήσουμε πῶς τὸ ἔργο τέχνης δὲν εἶναι ἐμπόρευμα, ἀλλὰ ἀξία πνευματικὴ; Ἀλλὰ αὐτὸς ποὺ ἔκανε τὸ πιὸ πάνω ἐρώτημα, δὲν χρειάζεται πνευματικὲς ἀξίες! Τί νὰ τὴν κάνει τὴν μουσικὴ ἓνας κουφός; Τὸ ἔργο τέχνης, βλέπεις, ἀπευθύνεται μόνο στὸν εὐαίσθητο ἄνθρωπο...

Βέβαια στὴν ἐποχὴ τῆς Ἐπιστήμης ὁ κοινὸς βιομηχανικὸς ἄνθρωπος εἶναι ἐξοπλισμένος ἤδη μὲ ἓναν ἀξιόλογο ὄγκο πληροφοριῶν καὶ γνώσεων καὶ κάποια ἀκόμη κριτικὴ ἱκανότητα. Ἡ μέση ποιότητα τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἀνέβει. Ἐχουν ὅλα αὐτὰ συντελεσθεῖ μὲ ἐργασία καὶ σκληρὸ μόχθο. Ἡ μνήμη ἔχει πλουτισθεῖ.

Ἡ τέχνη ὁμοῦς εἶναι προϊόν βαθειᾶς αἰσθαντικότητας. Εἶναι ἐξευγενισμένο ἔνστικτο ὑψηλῆς ποιότητος. Δὲν στηρίζεται στὴ μνήμη, ὅπως ἡ μόρφωση, ἀλλὰ στὴν εὐαισθησία ὁλοκλήρου τῆς ὑπάρξεως. Αἰσθάνεσαι μὲ τὴν τέχνη, δὲν σκέπτεσαι. Καὶ αὕτῃ ἡ αἰσθαντικότητα εἶναι ὁ μόνος δρόμος, ποὺ ὁδηγεῖ τελικὰ ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ χρόνου καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ χῶρο.

* * *

«Χαρακτηριστικὸ τῆς ἐποχῆς μας εἶναι ἡ τελειότης τῶν ἐργαλείων μας καὶ ἡ σύγχυση τῶν σκοπῶν καὶ τῶν αἰσθημάτων μας».
(Α. Ἀϊνστάιν)

ΜΠΗΚΕ κάποτε στὸ γραφεῖο μου ἓνας συνδικαλιστὴς ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, δραστήριος καὶ ἀκαταπόνητος, γεμᾶτος αὐτοπεποίθηση καὶ ζωντάνια. Μόλις κάθισε, ἄρχισε νὰ διαμαρτύρεται γιὰ τὴν αἰσθητικὴ τοῦ χώρου. Μοῦ ἄρεσε ποὺ εἶχε κάποια γνώμη γιὰ τὸ περιβάλλον, ἔστω καὶ κακὴ. Τὸν ἐνοχλοῦσαν δυὸ ἔργα ζωγραφικῆς σὲ ἐντελῶς ἀφηρημένο στυλ, ποὺ εἶχε στὸν τοῖχο. Εἰλικρινὴς ἀγανάκτηση τὸν ἔπνιγε, γιατί εἶχε τὴν ἐντύπωση πῶς μ' αὐτὰ ἢ ἄλλα παρόμοια ἔργα κάποιοι μᾶς κοροϊδεοῦν. Εἶχε ὅλο τὸ θράσος τοῦ ἀνθρώπου ποὺ αἰσθάνεται δυνατός, χωρὶς νὰ διαθέτει οὔτε εὐαισθησία οὔτε κὰν παιδεία.

Ἰδιες ἐντυπώσεις ἐξέφρασαν καὶ δυὸ δικηγόροι, ποὺ μιλοῦσαν μὲ τρομερὴ αὐτοπεποίθηση γιὰ τὴ διεθνῇ πολιτικὴ κατάσταση. Διαβεβαίωναν ἐμφαν-

τικά, πώς ή μοντέρνα τέχνη είναι καθαρή απάτη εις βάρος του άφελους καταναλωτού. Τò θέμα, βλέπεις, τούς άπασχολούσε από άγορανομική άποψη. Τò περίεργο είναι, πώς και ένας θεολόγος διετύπωσε τότε τη γνώμη πώς ή... άφαίρεση είναι γελοία μόδα, που θα περάσει χωρίς νά άφήση ίχνη. Δέν σκεπτόταν ό εύλογημένος, ότι ή θρησκεία είναι μιá σοβαρή τάση του ανθρώπου νά άπομακρυνθῇ από τὰ συγκεκριμένα και γήινα, νά **άφαιρεθῇ**. Πράγματι, δέν πλησιάζουμε ποτέ τò Θεό με τόν τρόπο του νοῦ, δηλ. τη συγκεκριμένη σκέψη. Ἡ έπικοινωνία γίνεται με την προσευχή, που είναι καθαρή άφαίρεση και μέσον έχει την πεμπτούσια τών αισθημάτων, δηλ. την άγάπη, που είναι πάλι άφαίρεση.

ΕΝΑΝ αἰώνα διαρκεί ή μοντέρνα τέχνη με πλούτο από σχολές και άπειρία τεχνοτροπιών και άνανεώσεων. Είναι πολὺς χρόνος αὐτός, και δέν μπορούμε νά την κατατάξουμε στη χορεία της μόδας και της άπάτης. Οί τελευταῖοι συνομιλητές μου, παρ' όλα αὐτά, ἦσαν εἰλικρινεῖς όρθόδοξοι χριστιανοί. Δέν μπορούσαν νά άντιληφθούν, ότι άποκρούοντας τόσο κατηγορηματικά τήν άφαίρεση, ψυχολογικά τουλάχιστον κατατάσσονταν στους άθέους και άπίστους. Καί γενικά, είναι αλήθεια ότι οί περισσότεροι άνθρωποι δέχονται μόνο ό,τι τούς υπαγορεύουν τὰ μηνύματα τών πέντε συγκεκριμένων αισθήσεων. Ἀποκρούουν τήν άφαίρεση στην τέχνη, έπειδή οὐσιαστικά άπεχθάνονται κάθε άφαίρεση. Στην οὐσία είναι δέσμιοι ένός χυδαίου υλισμοῦ, άκόμη και οί περισσότεροι χριστιανοί. Βέβαια καταφάσκουν στην μεγάλη άφαίρεση της θρησκείας τους, αλλά αὐτό γίνεται μηχανικά. Ἡ δύναμη και τò κύρος της παραδόσεως είναι πολὺ μεγάλη, για νά τò άρνηθούν. Λέγουν λοιπόν ναί με τò νοῦ, αλλά ή καθαρά υλιστική αἴσθησή τους άρνεῖται οὐσιαστικά κάθε άφαίρεση.

Ἡ έπιστήμη άκολουθεῖ φυσικά τò δρόμο του έπιστητοῦ με συνέπεια. Αὐτό δέν είναι καθόλου λάθος, διότι άντικείμενο της έρεῦνης είναι μόνον ό υλικός κόσμος. Ἐλάχιστα πράγματα όμως μᾶς λέει τò πείραμα και ή παρατήρηση για τήν συγκίνηση, τήν έμπνευση και τò δημιουργικό πάθος.

* * *

«Ζωγραφίζουμε όπως κελαηδοῦν τὰ πουλιά. Δέν κάνουμε θεωρίες». (Μονέ)

ΕΧΟΥΜΕ καταπληκτική εξέλιξη στο υλικό πεδίο της τεχνικής, που όλα καθοδηγεί ό συγκεκριμένος νοῦς. Στόν καλλιτεχνικό τομέα, όμως, ή τάση της άφαιρέσεως, που ἱπῆρχε πάντα στη μουσική, έπεκτάθηκε πλέον και στις άλλες τέχνες. Ἐχει πιά γίνει πίστη στους καλλιτέχνες και τούς ποιητές ότι μπορούμε νά άντιληφθούμε τήν αλήθεια και τήν όμορφιά και με άλλα μέσα, έκτός από τήν καθαρή λογική. Ἐκτός λοιπόν από τη γνώση, δηλ. τήν μόρφωση, πρέπει νά καλλιεργήσουμε και τò αἶσθημα, πράγ ια φυσικά που είναι πολὺ δύσκολο, διότι, ένώ ό νοῦς άφορᾷ στις πληροφορίες που συσσωρεύονται στόν έγκέφαλο δηλ. σέ ένα τμήμα του έαυτοῦ μας, όμως τò αἶσθημα άφορᾷ όχι ένα τμήμα αλλά τήν ποιότητα όλοκλήρου της υπάρξεως. Διότι ό άπλός συναισθηματισμός τοῦ κοινού ανθρώπου άργεί πολὺ νά διαμορφωθεῖ σέ ευαισθησία, έμπνευση, διόραση και υψηλότερες βαθμίδες, που μόλις αρχίζου-

με νὰ ὑποπτευόμαστε.

Ἡ ἀφαιρετική τάση στὴν τέχνη ἐκ πρώτης ὄψεως ἄρχισε σὰν ἀντίδραση στὴ βιομηχανικὴ ὁμοιομορφία. Ἄν καὶ συναντᾷ τόση δυσφορία καὶ ἀντίδραση ἀπὸ τὸν πολὺ κόσμο, δημιουργήθηκε ἤδη ἓνα νέο παγκόσμιο ὕφος. Σπᾶνε τὰ πλαίσια τῶν ἐθνικῶν σχολῶν καὶ καταλήγουμε σὲ μιὰ παγκόσμια ἀφαιρετικὴ μανιέρα, ποὺ δὲν εἶναι ἀκριβῶς μανιέρα, καθὼς ἔχει τόσο μεγάλῃ ἐλευθερία στὴν προσωπικὴ ἔκφραση τοῦ καλλιτέχνη.

Ἀκόμη και στὰ κομμουνιστικά κράτη, πού τὸ καθεστῶς ἐχθρεύεται ἀνοιχτὰ κάθε ἀφαιρετική τάση, ὄχι μόνο θρησκευτική ἀλλὰ καὶ καλλιτεχνική οἱ μοντέρνες τάσεις υἱοθετοῦνται ἀπὸ τοὺς καλλιτέχνες, ἀλλὰ δὲν ἐκτιθεῖνται φυσικὰ ποτὲ τέτοια ἔργα στὶς γκαλερί. Ἀκόμα καὶ στὴν ποίηση μετὰ τὸν ὑπέρροχο σουρρεαλίστα Μαγιακόφσκυ δὲν ξαναδημοσιεῦθηκε τίποτα παρόμοιο.

* * *

«Βεβαίως ἡ Τέχνη δὲν εἶναι ἡ ἀλήθεια καθ' αὐτή. Εἶναι ὅμως ἓνας μῦθος ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀναγνωρίσουμε τὴν ἀλήθεια. Τὴν ἀλήθεια τοῦλάχιστον ἐκείνη ποὺ κάθε στιγμή μᾶς προσφέρεται».

(Πικάσο, 1925)

ΥΠΕΒΑΛΑ τότε αυτό το έρώτημα στους φίλους μου, αφού με δυσκολία τους ξεκόλλησα από τη βιτρίνα των γυαλικών. Φυσικά ήταν αδύνατο να συνεννοηθούμε. Ο σημερινός καταναλωτής, αν έχει μάλιστα και κάποιο πτυχίο, είναι σίγουρος, πώς τίποτα πια δεν μένει να μάθω σ' αυτόν τον κόσμο. "Όταν του μιλάς για ευαισθησία, ό νοῦς του πάει στους θολούς συναισθηματισμούς των γυναικών με τὰ γέλια και τὰ δάκρυα. "Όταν του μιλάς για ἀφαίρεση, του έρχεται ἀφάνταστη πλήξη.

Ο πολὺς κόσμος ἀγνοεῖ καὶ αὐτὴ τὴν ὑπαρξὴ τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν. Μιὰ ἄμεση ἐπαφὴ μετὰ τὴ θεία μυσταγωγία τῆς κλασσικῆς μουσικῆς, ποὺ ἔχει πλήρη ἀφαίρεση ἢ τῆς ζωγραφικῆς δὲν ἀφήνει ἀπλῶς ἀδιάφορο τὸν καταναλωτὴ, δηλ. τὸν κοινὸ ἀνθρώπο ποὺ εἶναι τὸ 85% τοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐκνευρίζει. Πραγματικὴ γνωριμία τοῦ πολὺ κόσμου μετὰ τὶς τέχνες μόνο στὴν παιδικὴ ἡλικία μπορεῖ νὰ καλλιεργηθεῖ. Μικρὸ, πολὺ μικρὸ εἶναι τὸ ποσοστὸ τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔχουν προδιάθεση ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση καὶ αἰσθάνονται τὴ χαρὰ τῆς εἰκαστικῆς ἐκφράσεως.

* * *

ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΕΣ ὅμως παρουσιάζουν ἀνάπτυξη ἀνισομερῆ. Πνίγονται μέσα στὸ χάος τῶν συναισθημάτων τους. Ὑπὸ τὴν ἐπήρεια κάποιας μέθης δὲν μποροῦν νὰ ἐξηγήσουν, καὶ συχνὰ οὔτε διαπιστώνουν τὴν ἀπομόνωσή τους ἀπὸ τὸν κόσμο. Ἐνίοτε συντηροῦν ἐκρηκτικὴ ψυχολογία καὶ παράφορο ἐγωϊσμό. Δὲν κατηγοροῦμε τοὺς καλλιτέχνες, ἀλλὰ προσπαθοῦμε νὰ τοὺς ἐρμηνεύσουμε.

Δὲν βγάζουμε ἀπογοητευτικὰ συμπεράσματα, ὅπως εἶναι τῆς μόδας. Πιστεύουμε, πὼς ἀπὸ αἰῶνα σὲ αἰῶνα ὁ ἀνθρώπος θὰ πλησιάζει ὅλο καὶ περισσότερο μιὰ ἰδανικὴ ἰσορροπία μετὰ τὸ νοῦ καὶ αἰσθήματος, καρδιάς καὶ σκέψης, καὶ ἴσως ἀργότερα μετὰ τὸ διαισθήσεως καὶ ἐνοράσεως.

Ὅμως αὐτὲς οἱ γενεὲς τῆς βιομηχανικῆς ἐποχῆς, τῆς ἐξαντλητικῆς ἐργασίας καὶ τῶν θορύβων, οἱ γενεὲς δηλ. ποὺ ζοῦνε στὸν αἰῶνα τοῦ πετρελαίου καὶ τῆς βενζίνης, θὰ ἀπέλθουν, χωρὶς ἢ ξεχωριστὴ εὐωδία τῆς πραγματικῆς τέχνης νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ ἀπὸ τὴ φραγμένη τους ὁσφρηση.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΕΠΟΣ

1936: *Contrarius actus* τοῦ 1917

Ενα ἀπ' τὰ παγκόσμιας σημασίας πολιτικά γεγονότα τοῦ αἰῶνα μας ἦταν ἀσφαλῶς οἱ «μεγάλες δίκες» τῆς Μόσχας. Ἐπειδὴ οἱ «δίκες» ἐκεῖνες ὄχι μόνο προκαθώρισαν τὴν ἐξέλιξη τοῦ σοβιετικοῦ σοσιαλισμοῦ πρὸς μιὰ νέα μορφή, ἀλλὰ καὶ ἐπανατοποθέτησαν τὶς σχέσεις Ἀνατολῆς — Δύσης στὸ σημερινό τους χαρακτηῖρα.

Τί ἔγινε, λοιπόν, τότε;

Μὲ ἀφορμὴ, τὸν Δεκέμβρη, τοῦ 1934, τὴ μυστηριώδη δολοφονία τοῦ Κύρως, προχειριζόμενου διάδοχου τοῦ Στάλιν, ἔνα κύμα φονικῶν ἐκκαθαρίσεων, πρωτοφανοῦς κλίμακας, διάτρεξε τὸν κομματικὸ καὶ ὑπαλληλικὸ μηχανισμό τῆς Σοβιετικῆς Ἐνωσης. Μία πλημμυρίδα, ποὺ τὰ ἀπονέρια τῆς φτάσανε μέχρι τὶς ἀχτὲς τοῦ πολέμου κι' ὕστερα μέχρι τὸ θάνατο τοῦ Στάλιν τὸ 1953. Ἡ ἑκτασὴ καὶ τὸ βάθος τῶν ἐξαγνιστικῶν αὐτῶν ἐπιχειρήσεων, σ' ὅλα τὰ στρώματα τῆς κοινωνικῆς πυραμίδας, δὲν ἔχουν τίποτα τὸ ἀνάλογο στὴν παγκόσμια ἱστορία. Μόνο οἱ προγραφές τοῦ Μάριου καὶ τοῦ Σύλλα, στὴν ἀρχαία Ρώμη ἢ, ἀργότερα, ἡ «*Νύχτα τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου*» στὴ Γαλλία, μποροῦνε νὰ τὶς πλησιάσουν. Στὶς ἐκκαθαρίσεις αὐτὲς βασανίστηκαν σὲ ὑπόγεια κελλιὰ, τουφεκίστηκαν στημένοι στὸν τοῖχο, πυροβολήθηκαν μὲ πιστόλι στὸ σβέρκο καὶ πέθαναν ἄθλια ἀπ' τὶς κακουχίες σὲ μακρυνὰ στρατόπεδα ἀπειράριθμα ἄτομα. Τὰ θύματα αὐτὰ ἦταν κατὰ κανόνα μέλη τοῦ κόμματος, ὑπάλληλοι κι' οἱ συγγενεῖς τους, ἀλλὰ κι' ὀρισμένες ἄλλες κοινωνικὲς κατηγορίες, ἀτόφιες, σὲ ἀριθμοὺς ἀνεξακρίβωτους ἀκόμα ἀλλὰ πάντως μὲ πολλὰ μηδενικά. Μόνο στὸ στρατό, ἀνάμεσα στὰ 1938 καὶ 1939, σφάχτηκε τὸ 55% τῶν ρώσων στρατηγικῶν καὶ πάνω ἀπὸ τριάντα χιλιάδες ἀξιωματικοὶ κατώτερων βαθμῶν. Οἱ τρόφιμοι δὲ τῶν φυλακῶν καὶ τῶν παραπηγμάτων ἐκτοπισμοῦ κυμάνθηκαν ἀνάμεσα στὰ ἑξὶ μὲ δώδεκα ἑκατομμύρια ἄτομα, σ' ὅλη τὴν εικοσάχρονη περίοδο τῶν καταδιώξεων, μὴ ὑπολογιζόμενων τῆς μεγάλης θνησιμότητος καὶ τοῦ πε-

ριορισμένου ἀριθμοῦ τῶν ἀπολύσεων. Ὁ Χρυστσώφ ὅταν πῆρε τὴν ἐξουσία, μίλησε γιὰ ἑννιά ἑκατομμύρια ἀπ' αὐτοὺς τοὺς αἰχμάλωτους τοῦ κρυφοῦ ἐσωτερικοῦ μετώπου. Ἀνάμεσα δὲ σ' αὐτοὺς χάθηκαν, χωρὶς ποτὲ πιά νὰ δώσουν σημεῖα ζωῆς, κι' ἀρκετοὶ ξένοι κι' Ἕλληνες κομμουνιστές, ποὺ βρέθηκαν ἐκεῖ γιὰ διάφορους λόγους (Χαϊτᾶς, Εὐτυχιάδης κ.λ.π.). Τὸ πρόβλημα εἶναι ἐδῶ νὰ βροῦμε τί σήμαινε κοινωνιολογικά, γιὰ τὴ «χώρα τῆς Ὀχτωβριανῆς Ἐπανάστασης», ἡ τρομερὴ αὐτὴ ἐγχείρηση κι' ὁ «γῦψος» τῆς σταλινικῆς αὐταρχικότητος. Γιὰ ποῖο λόγο ἔγιναν καὶ ποῖα ἦταν τ' ἀποτελέσματά τους. Ἐννοεῖται, πὼς ἡ ἐξέταση αὐτὴ ὁδηγεῖ ἔμμεσα σὲ μιὰ ἐπανεκτίμηση ὁλόκληρου τοῦ σοβιετικοῦ πειράματος καὶ τοῦ «*πραγματικοῦ σοσιαλισμοῦ*». Μιὰ ἐπανεκτίμηση, ποὺ δὲν ὑπάρχει κανένας λόγος γιὰ νὰ μὴ γίνῃ. Γιατί αὐτὴ, δὲν ἀποτελεῖ καθόλου «ἐπέμβαση στὰ ἐσωτερικὰ μιᾶς ξένης χώρας», ἀλλὰ στὰ ἐσωτερικὰ μιᾶς ἰδεολογίας κι' ἐνὸς πολιτειολογικοῦ συστήματος, ποὺ διδάσκεται καὶ προπαγανδίζεται σ' ὅλο τὸν κόσμο. Κι' ἀποτελεῖ στοιχειώδη ἄμυνα τῶν δικῶν μας δημοκρατικῶν μορφῶν. Μορφῶν, ποὺ βρίσκονται καὶ προπηλακίζονται μονόπλευρα, ἀπὸ τὸν Ἄλλο Κόσμο.

Η παγκόσμια κοινὴ γνώμη εἶδε μέσα στὶς ἐκκαθαρίσεις ἐκεῖνες, στὶς «δικαστικὲς δολοφονίες», ὅπως τὶς ὀνόμασε τότε ὁ διεθνὴς τύπος, διάφορα ἀντιφατικὰ πράγματα. Ὅρισμένοι, ἕναν ἀγῶνα ἐπικράτησης μεταξὺ διαφόρων φατριῶν καὶ πρὸς ἱκανοποίηση προσωπικῶν φιλοδοξιῶν. Μερικοὶ τὸ σαδισμό καὶ τὴ σατανικότητα ἐνὸς ψυχοπαθοῦς δικτάτορα (τοῦ μακαρίτη «*Μουστάκια*», ὅπως τὸν ἔλεγαν τρυφερὰ οἱ ἐδῶ ὁπαδοί του). Κι' ἄλλοι, μιὰ συνωμοσία πραχτόρων τοῦ «ξένου κεφάλαιου» σὲ βάρος τοῦ σοβιετικοῦ καθεστώτος, ἀπὸ φθόνο γιὰ τὶς «προόδους» τοῦ σοσιαλισμοῦ. Κατὰ τὴ μεταπολίτευση τῶν ἐπιγόνων τοῦ Στάλιν (Μαλένκωφ, Μπουλ-

γκάνιν) λανσαρίστηκε διεθνῶς ἡ ραφιναρισμένη θεωρία τῶν ἀρνητικῶν ἐπιπτώσεων μιᾶς «προσωπολατρίας», εἶδους μόδας κι' ὁμαδικῆς ὑστερίας, ποῦπιασε στὰ καλὰ καθούμενα τοὺς σοβιετικοὺς πολίτες. "Οπῶς π.χ. στὴν Ἀμερικὴ τοὺς θαυμαστὲς τῆς Μαίριλυν Μονρόε, ποὺ σὲ κάποιες δημόσιες ἐμφανίσεις τῆς κόντεψαν νὰ τὴν ἀφήσουν χωρὶς μαλλιά καὶ ροῦχα, κίνδυνο ὅμως, ἀπὸ τὸν ὁποῖο διέφευγε πάντοτε ὁ Στάλιν. Ἀπ' τὴν πλευρὰ τῶν θυμάτων ὁ Λέοντας Τρότσκι (ποὺ ἀργότερα δολοφονήθηκε κι' αὐτὸς βάρβαρα στὸ Μεξικὸ, ὅπου τὸν ἔφτασε τὸ μακρὺ χέρι τῶν σταλινικῶν ἐχθρῶν του), ὁ δεῦτερος μετὰ τὸν Λένιν σὲ σημασία ἡγέτης κατὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1917, χαρακτηρίζοντας τὰ γεγονότα ἐκεῖνα τῆς πατρίδας του, μίλησε γιὰ «θερμιδωριανὴ πισωδρόμηση». Κάτι ἀνάλογο δηλαδὴ μὲ τὴν πτώση καὶ κατοπινὴ ἐκτέλεση τοῦ Ροβερσιέρου καὶ τῶν φίλων του, ἀπ' τοὺς ὑπόλοιπους ἐπαναστάτες τῆς Γαλλικῆς Ἐθνοσυνέλευσης —ποῦγινε μὴνα Θερμιδώρ. Γιὰ ἓνα «σταμάτημα» στὴν ἐπαναστατικὴ ὁρμὴ καὶ μιὰ ἀπαρχή, μόνο, μιᾶς πορείας πρὸς τὰ πίσω. Ὁ Τρότσκι, ἰδεολογικὰ αἰχμάλωτος τῶν συνθηκῶν ποὺ τὸν διαμόρφωσαν, ἀπολογητὴς, γιὰ δεκαετίες, ἑνὸς συστήματος ποὺ κι' ὁ ἴδιος δημιούργησε, δὲν μπόρεσε νὰ δεῖ μὲς τὸ βαθὺ αὐτὸ λουτρό αἵματος, μὲς τὸ ὁποῖο βούλιαξε ὁ σοσιαλισμὸς εἴκοσι χρόνια μετὰ τὴ νίκη του, τίποτ' ἄλλο παρὰ κάτι τὸ ἐπιφανειακό. Μιὰ μεταβολὴ τοῦ πολιτεύματος πρὸς μιὰ ἰδιότυπὴ μορφή, πρὸς ἓνα «βοναπαρτισμὸ», ἀνάλογο μὲ τοῦ Ναπολέοντα, Γ' ποὺ στάθηκε μετέωρος μεταξὺ τῶν ἀντιμαχόμενων κοινωνικῶν τάξεων στὴ Γαλλία. Ἀρνούμενος διαρρήδην νὰ παραδεχτεῖ τὴν πλήρη κατάρρευση «τῶν κατακτήσεων τοῦ Ὀχτώβρη», τὴν ἀνατροπὴ τῶν βάσεων τοῦ συστήματος, τὴ χρεωκοπία τοῦ παλίου πειράματος, μαζὶ μὲ τὴν ὀριστικὴ ἐγκατάσταση ἑνὸς νέου καθεστώτος. Φανταζόταν ἀκόμα, γιὰ τὸ μέλλον, σὰν βέβαιη τὴ νίκη μιᾶς ἐσωκομματικῆς «ἀριστερῆς» ἀντιπολίτευσης, ποὺ βοηθούμενη ἀπὸ εὐνοϊκὰ γεγονότα καὶ μιὰ ἐπαναδραστικὴ ριοποίησι τῆς ἐργατικῆς τάξης, μέσα κι' ἐ-

ξω ἀπὸ τὴ Σοβιετικὴ Ἐνωση, θὰ τὸν φώναζε κάποτε ἀπ' τὸ ἐξωτερικὸ στὴ Μόσχα, γιὰ νὰ τὸν βάλει καὶ πάλι ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἰδίας «προλεταριακῆς» ἐπανάστασης, ποὺ τόσο εἶχε ἄλλοτε πιστέψει καὶ τόσο πολὺ ἀγαπήσει.

Γιὰ τὸ ἐξαιρετικὸ μυαλὸ ἑνὸς Τρότσκι μιὰ τέτοια θεώρηση τῶν πραγμάτων ἦταν βέβαια μιὰ μεγάλη ἀφέλεια. Καὶ τὸ παράδειγμα θέλει νὰ πεί, πόσο κι' οἱ ἐξυπνότεροι ἄνθρωποι μποροῦνε νὰ γελαστοῦν, ὅταν ἡ καρδιά τους ἀρνιέται νὰ ἀναγνωρίσει τὴν ἀλήθεια.

Βέβαια, ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ὀχτώβρη τοῦ 1917 δὲν ὑπῆρξε προλεταριακὴ, δηλαδὴ ἐργατικὴ —καὶ μάλιστα τῶν ἐργατῶν τῆς βιομηχανίας, ὅπως ἀπαιτεῖ ἡ μαρξιστικὴ θεωρία. Ὑπῆρξε στρατιωτικὴ. Τὰ στοιχεῖα ποὺ δώσανε τὸ ἀποφασιστικὸ χτύπημα, ἦταν τὸ σύνταγμα Προμπραξέσκυ τῆς Πετρούπολης, οἱ ναῦτες τοῦ ναύσταθμου τῆς Κροστάνδης καὶ τὸ περίφημο καταδρομικὸ «Αὐγὴ». (Σήμερα εἶναι πλωτὸ μουσεῖο). Ποὺ γύρισε τὰ κανόνια του κατὰ τῶν κυβερνητικῶν κτηρίων, πρὸς ἐξαναγκασμὸ σὲ παραίτηση τῆς, χωρὶς τσάρο πιά (ὁ Τσάρος εἶχε παραιτηθεῖ ἀπὸ τὸ Φεβρουάριο), δημοκρατικῆς Κυβέρνησης Κερένσκυ. Οἱ «μαῖζες» ἀπλὰ κράτησαν τὸ φανάρι...

Κι ὅμως! Ἡ Ἐπανάσταση διατηροῦσε καὶ μετὰ τὴν τέτοια νίκη τῆς ἔντονο τὸ μαρξιστικὸ ἰδεολογικὸ της χαρακτῆρα. Μὲ μιὰ πνευματικὴ ταχυδακτυλουργία μποροῦσες νὰ θεωρήσεις τοὺς ἐξεγερμένους στράτιῳτες σὰν ἐργάτες μὲ στολή. Ἀλλὰ πόσοι μποροῦσαν νὰ πιάσουν, στὸ φτερό, αὐτὴ τὴν κίνησι;

Ἀκόμα ἡ Ἐπανάσταση τοῦ Ὀχτώβρη ὀφειλόταν σὲ σημαντικὸ βαθμὸ, σὲ ξένο (κεφαλαιοκρατικὸ) δάχτυλο. Ἡ συμφωνία Λούντεντορφ - Λένιν πρόβλεπε: πρῶτα, διευκόλυνση τοῦ μπολσεβίκου ἀρχηγοῦ νὰ διασχίσει τὸ ἐχθρικὸ γερμανικὸ ἔδαφος ἀνενόχλητος, μέσα σὲ θωρακισμένο τραῖνο, ποὺ μῆκε στὴν ὑπηρεσία του ἀπ' τὸ γερμανικὸ ἐπιτελεῖο, ὥστε νὰ φτάσει γρήγορα στὴ Ρωσσία (ἀμέσως μετὰ τὴν παραίτηση

τοῦ Τσάρου), γιὰ νὰ προκαλέσει ταραχές. Κι' ἐπίσης, ἀξιόλογη χρηματική ἐπιχορήγηση. Κι' ἀπ' τὴν ρωσική πλευρά ὑποχρέωση γιὰ σύναψη ἀμέσως εἰρήνης (μὲ παραχωρήσεις ἐδαφῶν στὴν Οὐκρανία καὶ τὶς βαλτικές χώρες), ὥστε ἡ Γερμανία νὰ μπορεῖ ν' ἀδειάσει ἀπὸ στρατὸ τὸ ἀνατολικό τῆς μέτωπο, γιὰ νὰ συντρίψῃ μὲ διπλάσιες δυνάμεις τοὺς Ἀγγλογάλλους στὸ δυτικό. (Ἡ συνθήκη ἀνακωχῆς ὑπογράφτηκε πραγματικά σὲ λίγο στὸ Μπρέστ — Λιτόφσκ).¹

Κι' ὅμως! Ἡ ἐπανάσταση ἐξακολούθησε νὰ διατηρεῖ ἔντονο τὸν μαρξιστικὸ - ἰδεολογικὸ της χαρακτήρα. Μήπως ὁ ἱερὸς σκοπὸς δὲν ἀγιάζει τὰ πλάγια μέσα; Οἱ ὀπαδοὶ δὲν εἶναι συνήθως κακόπιστοι, καὶ μέσα στὴ δίνη τῶν γεγονότων δὲν μένει πολὺς καιρὸς γιὰ βλάβασιμες ὑποψίες. Ἡ πολιτικὴ νίκη τὰ σκεπάζει ὅλα. (Ἄς καταφέρουμε ἐμεῖς πρῶτα νὰ πάρουμε τὴν ἐξουσία σὲ μιὰ μεγάλη χώρα κι' ἀργότερα λογαριαζόμεστε μὲ τοὺς Γερμανοὺς κεφαλαιοκράτες...)
νοὺς κεφαλαιοκράτες...)

Τέλος, ἡ «Ἐπανάσταση» (καὶ πρὶν ἀπ' τὴν ἐπανάσταση) εἶχε ἀρκετὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπ' τὸ μαρξιστικὸ-ταξικὸ της περιεχόμενο. Εἶχε πολὺ νοθευτεῖ. Ὁ Λένιν κι' ἡ μπολσεβίκικη θεωρία του καὶ πρακτικὴ εἶχαν προσθέσει ἓνα δρεπάνι, δικτῆς τοὺς ἐπινόησης, στὸ μαρξιστικὸ σφυρί. Εἶχαν, ἀκόμα, ἀντικαταστήσει «τὸ ἐργαλεῖο τῆς ἐπανάστασης» δηλαδὴ τὴν ἐργατικὴ τάξη τοῦ Μάρξ, μὲ τὸ δικό τους, τὸ «λενινιστικὸ» κόμμα. Μιὰ ὀργάνωση ἀνθρώπων διαλεγμένων μέσ' ἀπ' ὅλες τὶς κοινωνικὲς τάξεις, ποὺ τὸ κριτήριο ἐπιλογῆς τοὺς ἦταν ἡ αὐστηρὴ πίστις σ' αὐτήν. Ἡ συνταγὴ κατασκευῆς τῆς ὀργάνωσης αὐτῆς ἦταν ἡ ἐξῆς: «Τὸ κομμουνιστικὸ κόμμα δὲν γνωρίζει οὐτε ὅρια οὔτε περιορισμούς ἠθικοὺς, πολιτικούς, ἀκόμα καὶ φυσικοὺς... Μέσα σ' αὐτὸ κάθε πραγματικὸ μέλος θὰ βγάλει ἀμέσως

ἀπὸ τὴ σκέψη του, ἰδέες στὶς ὁποῖες πίστευε γιὰ χρόνια. Ἐνα γνήσιο μέλος ὑποτάζει τὴν προσωπικότητά του στὴ συλλογικότητα τοῦ κόμματος, σὲ τόση ἔκταση, ὥστε νὰ συμφωνεῖ ἀπόλυτα μ' αὐτό. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀπόδειξη ὅτι εἶναι τέτοιο. Θὰ εἶναι πρόθυμο νὰ πιστέψῃ, ὅτι τὸ ἄσπρο εἶναι μαῦρο καὶ τὸ μαῦρο ἄσπρο, ἂν τοῦ τὸ ζητήσῃ τὸ κόμμα. Γιὰ νὰ ἀποτελέσει κανένας ἓνα σῶμα μὲ τὸ μεγάλο αὐτὸ κόμμα, θὰ πρέπει ν' ἀφομοιωθεῖ ἀπ' αὐτὸ τόσο, ὥστε τίποτα νὰ μὴν ἀπομένει ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του, ποὺ νὰ μὴν ἀνήκει στὸ κόμμα του. Ἐνα τέτοιο κόμμα μπορεῖ νὰ κάνει θαύματα, κι ἔτσι τὰ μέλη του, ποὺ ἀφομοίωσαν τὸ πνεῦμα του, εἶναι κι' αὐτὰ ἓνα εἶδος θαύματος». (Λόγια τοῦ Πιατάκωφ στὸ Παρίσι, δέκα χρόνια μετὰ τὴν ἐπανάσταση, ἀναφερόμενα ἀπὸ τὸν Ρ. Κόνκεστ). Ἦταν ἐπόμενο ὅτι στὸ μέλλον τὰ μέλη ἐνὸς τέτοιου κόμματος, ὅταν θὰ λέγανε «διχτατορία τοῦ προλεταριάτου», θὰ ἐννοοῦσαν (χωρὶς ἴσως νὰ τὸ νοιώθουν πάντα καθαρά) διχτατορία τοῦ κόμματός τους, ἀπάνω σ' ὅλα. Ἀκόμα καὶ πάνω στὸ ἴδιο τὸ προλεταριάτο. Ἡ Ρόζα Λούξεμπουργκ, ἡ γερμανίδα μαρξίστρια ποὺ σκοτώθηκε στὴ χώρα της στὶς μάχες γιὰ τὴν ἐξουσία, ἀμέσως μετὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸ Πόλεμο, τῷχε ἀπ' τοὺς πρώτους διακρίνει αὐτό...

Κι' ὅμως! Ἡ «Ἐπανάσταση» διατηροῦσε ἀκόμα ἔντονο τὸν ἰδεολογικὸ της χαρακτήρα: Ὁ Μάρξ ἦταν πάντα ὁ Θεὸς της καὶ ὁ μαρξισμὸς ἡ θρησκεία της. Ἄς μὴ ξεχνᾶμε, ὅτι μόνο ἀκαδημαϊκοὶ δάσκαλοι μποροῦσαν τότε νὰ διακρίνουν τόσο λεπτὲς διαφορὲς, ὅπως ἀνάμεσα στὶς ἐννοιες γιὰ τὴν δικτατορία κόμματος καὶ τὴ δικτατορία τάξης. (Ἄραγε τὸ κόμμα δὲν εἶναι ἡ «πρωτοπορία» τῆς τάξης; Δὲν εἶναι λοιπὸν ἡ ἴδια τάξη;). Ἀλλὰ οἱ ἀνθρώποι τῆς δράσης, ὅπως ἦταν οἱ σύντροφοι τοῦ Λένιν στὸ κόμμα του μέσα, δὲν ἦταν βέβαια ἀκαδημαϊκοὶ δάσκαλοι, ὥστε νὰ διακρίνουν εὐ-

1. Κάνοντας μιὰ παρένθεση στὸ σημεῖο αὐτό, καὶ γιὰ νᾶμαστε ἱστορικὰ δίκαιοι, θάπρεπε νὰ σημειώσουμε, ὅτι στὴν συναλλαγὴ αὐτὴ φάνηκε καθαρά ἡ πολιτικὴ ἰδιοφυΐα καὶ ἡ τόλμη τοῦ ἀρχηγοῦ. Γιατί οἱ ἀντιδράσεις ποὺ ξέσπασαν (ἀκόμα καὶ μετὰ τῶν συντρόφων του), ὅταν αὐτὸς φτάνοντας στὴ Ρωσσία ἐρριξε τὸ σύνθημα τῆς ἀμεσης εἰρήνης, ἦταν σεισμικὲς. Οἱ ζητωπόλεμοι δὲν εἶχαν ἀκόμα βάλει μυαλό.

κολα τέτοιες διαφορές. Έξ άλλου, τὸ ρωσικὸ κομμουνιστικὸ κόμμα εἶχε πρόσφατα βγεῖ μέσ' ἀπ' τοὺς κόλπους τοῦ ἐνιαίου μαρξιστικοῦ κόμματος, ὅταν ξεχώρισε ἀπ' τοὺς Μενσεβίκους (συνέδρια τοῦ Κίνταλ καὶ τοῦ Τσίμερβαλντ) καὶ δὲν ἤθελε ν' ἀφήσει σ' αὐτοὺς ὁλόκληρη τὴν κληρονομία τοῦ μαρξισμοῦ. Μακρὺν ἀπὸ τὴν «ἐπιστημονικὴ» αὐτὴ θεωρία τὸ κρῦο ἦταν πολὺ τσουχτερὸ καὶ φυσοῦσαν ἀέρες: Καμμιά ἡγεσία δὲν θάμενε στὴ θέση της γιὰ πολὺ, ἂν ἄλλαζε πολὺ γλῆγορα πάρα πολλὰ. Γι' αὐτό, κάθε καινοτομία δικαιολογιόταν ἀπ' τὸν Λένιν ἐπιμελῶς καὶ κάθε μέτρο παιρνόταν στ' ὄνομα τοῦ Μαρξισμοῦ καὶ τοῦ «ἀληθινοῦ» τοῦ πνεύματος.

Ἐννοεῖται, πὼς τὰ λάθη τῆς σύντομης Ρωσικῆς Δημοκρατίας (περίοδος ἀπ' τὸ Φλεβάρη τοῦ 1917 μέχρι τὸν Ὀχτώβρη τοῦ 1917) βάλανε κι' αὐτὰ τὸ χεράκι τους στὴν ἐπιτυχία τοῦ κομμουνιστικοῦ πραξικοπήματος. Κι' ἦταν θανάσιμα: Συνέχιση τῆς πολεμικῆς πολιτικῆς τοῦ τσαρικοῦ καθεστώτος ἀπέναντι στὴν νικητρία Γερμανία, ἐνῶ ὁ ρωσικὸς στρατὸς εἶχε τέλεια συντριβεῖ καὶ ἐξαντληθεῖ, καθὼς καὶ μὴ ὁλοκλήρωση τῆς διανομῆς τῶν τσιφλικιῶν στοὺς φτωχοὺς ἀγρότες. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν οἱ ἐπίστρατοι κι' οἱ χωρικοὶ ν' ἀπογυμνώσουν τὰ δημοκρατικὰ κόμματα καὶ νὰ μετατοπιστοῦν ἀπότομα πρὸς τοὺς μπολσεβίκους. Ἄν ὁ Κερρὸνσκυ, ὁ ἀρχηγὸς τῶν Δημοκρατικῶν ἀντὶ γιὰ πύρινους λόγους γιὰ ἐθνικὸ φιλότιμο καὶ ὑποχρεώσεις ἐναντι τῶν Ἀγγλογάλλων καὶ καινούργια ἐπιστράτευση, ἔπαιρνε ἀμέσως τὰ ἀπαραίτητα διοικητικὰ μέτρα ἀποστράτευσης καὶ διανομῆς τῆς γῆς, τὸ ὄνομα τοῦ Λένιν θὰ ἦταν ἄγνωστο. Καὶ τὸ ὑπέροχο μαυσωλεῖο του δὲν θὰ φάνταζε σήμερα στὴν κεντρικὴ πλατεῖα τῆς Μόσχας. Πάνω ἀκριβῶς στὶς διαπιστώσεις αὐτές, συμφωνώντας ὁ Τρότσκυ ἀργότερα, εἶπε πολὺ χαρακτηριστικά, ὅτι «τὴν ἐξουσία τὴ βρήκαμε πεταμένη στὸ δρόμο, χάμω, καὶ μεις δὲν κάναμε ἄλλο παρὰ νὰ τὴ σηκώσουμε». Ἐκαμε δηλαδή μιὰ ἔμμεση ὁμολογία τοῦ τυχαίου τῆς κομμουνιστικῆς νίκης.—

Κι' ἔτσι ἡ Ἱστορία, διαβαίνοντας μέσα ἀπὸ φιδωτὰ καλντερίμια, ἔξω ἀπὸ τὴν ἴσια λεωφόρο τῆς «προλεταριακῆς ἐπανάστασης» τῶν προφητῶν τοῦ δέκατου ἑνατοῦ αἰῶνα (Μάρξ, Ἐνγκελς), ἔφτασε μέχρι τὶς μεγάλες δίκες τοῦ 1936. Μιά τέτοια ὁμῶς ἐθνικὴ περιπέτεια, ποὺ στοίχισε στὸ ρωσικὸ λαό, σὲ θυσίες καὶ δάκρυα (καὶ στοὺς ξένους κομμουνιστὲς ἀκόμα, π.χ. κατὰ τὸν Ἰσπανικὸ ἐμφύλιο), πολὺ πιὸ ἀκριβὰ ἀπ' τὸ πραξικόπημα τοῦ Ὀχτώβρη τοῦ 17, ἔπρεπε νάχει κάπου τὶς κοινωνιολογικὲς τῆς ἀντιστοιχίες. Ἐπρεπε, σὲ ἀναλογία μὲ τὸ αἷμα ποὺ κόστισε, νὰ σημαίνει μιὰ πολὺ πιὸ βαθειὰ κοινωνικὴ ἀλλαγὴ ἀπ' τὴν ἐπανάσταση ἐκείνη: Δὲν καταδιώκονται ποτὲ τόσο πολλοὶ καὶ δὲν ἐκτελοῦνται, γιὰ χρόνια συνέχεια, ἀναρίθμητοι ἄνθρωποι χωρὶς λόγο ἢ γιὰ ψύλλου πύλημα. Εἶναι ἓνα σημεῖο αὐτό, πάνω στὸ ὁποῖο οἱ δυτικοὶ σχολιαστὲς καὶ θεωρητικοί, ζαλισμένοι ἀπ' τὴ μονότονη προπαγάνδα τῶν καθυστερημένων κομμουνιστικῶν κομμάτων τῶν χωρῶν τους, δὲν εἶδαν τὴν ἀλήθεια μὲ τὴ θεωρητικὴ τόλμη καὶ καθαρότητα ποὺ χρειαζόταν καὶ τ' ἄφησαν ἀνεξήγητο ἢ φλύαρα παρεξηγημένο. Μήπως οἱ θεωρητικοὶ αὐτοὶ θέλανε τὴν ὁμολογία τῶν πρωταγωνιστῶν πολιτικῶν στὸ πιᾶτο; Ἄν ἦταν ἔτσι, τότε δὲν θὰ χρειαζόταν ποτὲ καμμιά θεωρία. Θὰ ἀρκοῦσαν, κάθε φορὰ, οἱ πολιτικὲς δηλώσεις... Ὅχι λοιπόν! Οἱ «μεγάλες δίκες» (γράφει ἡ θεομηνία τῶν ἐκτελέσεων καὶ τῶν ἐκτοπισμῶν τοῦ '35-'40) συμβόλιζαν κάτι πολὺ περισσότερο ἀπὸ κείνο ποὺ εἶδαν. Σημάδευαν μιὰ κοινωνικὴ ἀλλαγὴ, ἐγκαινιάζαν τὴ μεγάλη στροφὴ: Ποιός; Ἡ ὑπαλληλοκρατία, σὰν τέτοια, ἡ κυβέρνησις, τὸ νέο κράτος, τὸ διεθνὲς σοβιετικὸ μονοπώλιο, ἡ καινούργια ἀριστοκρατία (ποὺ ξεπήδησε μέσ' ἀπὸ τὶς φλόγες τῆς ἐπανάστασης τοῦ '17 καὶ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ποὺ τὴν ἀκολούθησε), ἡ «νέα τάξη», ἡ «νομενκλατούρα» (ὅπως θέλετε πέστε τη) ἀπὸ τὴ μιὰ, ἢ, ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ ἰδεολογία, οἱ ἀρχὲς καὶ τὸ παλιὸ κόμμα θὰ εἶχαν τὸ ἀπάνω χέρι; Ποιός; Οἱ ξένοι κομμουνιστὲς κι' ἡ Κομμουνιστικὴ Διεθνὴς ἢ ἡ ρωσικὴ πατρίδα καὶ τὰ συμφέροντα τῆς θὰ καθώ-

ριζαν τὴ γενικὴ γραμμὴ; Μέσα στὸ κόμμα καὶ στὸν κρατικὸ μηχανισμό ὁ καθ' ἓνας ἔπρεπε ἔγκαιρα νὰ διαλέξει καὶ νὰ τοποθετηθεῖ. Τὰ ἰδανικά, ἡ θεωρία, τὸ «*βάθαιμα καὶ τὸ πλάταιμα*» τῆς Ἐπανάστασης, ἡ ὑποβολή κι' ἡ αὐθυποβολή τῆς προπαγάνδας ἀπ' τὴν ἐποχὴ τοῦ Λένιν, ὁ ἄκριτος ἐνθουσιασμός κι' ἡ παρεξηγημένη ἀξία τῆς νίκης τους στὴ Ρωσσία ρίχνανε ἀκόμα μακροῦλὴ τὴ σκιά τους πάνω στὴν ἐποχὴ καὶ τὰ προβλήματα. Τὸ νὰ δοῦνε ὄλοι, μὲ ρεαλισμό, τὶς νέες ἀνάγκες καὶ τὶς ἀλλιώτικες καινούργιες προοπτικές, ποὺ τὰ πράματα ὑπαγόρευαν καθημερινά, δὲν ἦταν εὐκόλο. Γιατί οἱ ἰδέες κι' οἱ προλήψεις μεγάλων δυνάμεων ἔχουν διάρκεια καὶ γίνονται ἄλλοτε μοτέρ, ἄλλοτε τροχοπέδη τῶν ἐξελίξεων. Καὶ παίζουν σ' ὅλες τὶς ἐποχὲς τεράστιο ρόλο, ἀντίθετα ἀπ' ὅ,τι πιστεύουν μερικοί. Γιατί τὰ ὄνειρα (κι' οἱ ἰδεολογίες δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ συλλογικά ὄνειρα) ἔπαιζαν, παίζουν καὶ θὰ παίζουν σημαντικό ρόλο στὴ ζωὴ μας, τέτοιο, ποῦ, ἂν αὐτὰ ἔλειπαν, ἡ ζωὴ δὲν θὰ κρατοῦσε οὔτε λεπτό.

Στὴν περίπτωσή μας, κατὰ τὴν σύγκρουση ποὺ ὁδήγησε στὶς ἐκκαθαρίσεις οἱ ρωμαντικοὶ ἰδεολόγοι, οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐπαναστατικῆς παράδοσης, ἀντιπροσωπεύονταν κύρια ἀπὸ τοὺς Μπουχάριν καὶ Τρότσκυ. Οἱ ρεαλιστές, οἱ ὠφελιμιστές, ἐκείνοι ποὺ πῆγαιναν μὲ τὰ νερά τῶν γεγονότων, ἀπ' τὸ Στάλιν καὶ τὸ ἀνακτοβούλιο τοῦ Κρεμλίνου. Οἱ πρῶτοι, ἐκφραστὲς τοῦ παρελθόντος, περδεύονταν συνεχῶς στὰ πόδια τῶν δευτέρων. Ἡ κρυφὴ πάλι ἀνάμεσα στὶς δύο μερίδες εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ χρόνια. Ἀπ' τὴν ἐπαύριο τῆς Ἐπανάστασης. Ἀλλὰ ἡ νέα τάξη, ἡ «γραφειοκρατία», δὲν ἐνιωθε τότε ἀκόμα ἰσχυρή... Ἡ φανερὴ πάλι διαδραματιζόταν τώρα μὲ τὶς διαβόητες δίκες καὶ τὶς πολὺ πλατύτερες ἀκόμα μυστικὲς καταδιώξεις καὶ ἐξαφανίσεις. Ἀλίμονο! Ὁ ἀνοιχτός αὐτὸς ἀν-

ταγωνισμός, ἓνας καινούργιος ἐμφύλιος πόλεμος, χωρὶς ὁδοφράγματα καὶ συγκρούσεις στρατῶν ἀλλ' ὄχι λιγώτερο ἄγριος καὶ πολύνεκρος, εἶχε κριθεῖ πρὶν ἀκόμα ἀρχίσει: Τὸ πνεῦμα τῆς νέας ἄρχουσας τάξης, τὸ πνεῦμα τῆς «γραφειοκρατίας», θὰ νικούσε ὅπωςδήποτε τὴν κομματικὴ παράδοση καὶ τοὺς δραματισμούς. Θὰ ξεκόλλαγε τελικὰ ἀπὸ πάνω του τὸ τσιρόττο τοῦ μαρξισμού. Τὸ ζήτημα ἦταν, νὰ μπορούσε κανένας ἔγκαιρα νὰ τὸ ἀντιληφθεῖ. Ἀλλοιώτικα θὰ γινόταν κιμῶς: Ἡ μηχανή (τῆς οἰκονομίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἱστορίας ἢ μηχανῆς) ἔπρεπε νὰ προχωρήσει. Ἡ σάρκα ἦταν πολὺ ἀδύνατο ὑλικό, γιὰ νὰ τὴ σταματήσει. Καὶ ἡ γνώμη (ἔστω κι' ἐφοδιασμένη μὲ τὸν περίφημο μαρξισμό) δὲν εἶναι πάντα ὅσο χρειάζεται ταχυκίνητη καὶ σωστὴ στὶς προβλέψεις της... Ἀν βέβαια ὁ Στάλιν μπορούσε νὰ μιλήσει καθαρά ἀπὸ τὴν ἀρχή!... Τὰ θύματα θάτανε τότε πολὺ λιγότερα. Ἀλλὰ ὁ ἴδιος θάχε ἀνατραπεῖ ἀμέσως. Ἡ κοινὴ γνώμη τοῦ κόμματος δὲν θὰ τὸ σήκωνε. Ἡ πάλι ἦταν λοιπόν, τώρα, μετὰ τῶν νέων συνθηκῶν καὶ τῶν παλιῶν σχεδίων. Διηγούνται (Τζίλιας), πὼς μιὰ μέρα, ὅταν τὸ πρᾶμα ἦταν στὴ βράση του, στενοχωρημένος ὁ «διχτάτορας» γιὰ τὴν ἀργοπορία νὰ ὁμολογήσουν μιὰ φουρνιά κρατοῦμενοι κατὰ τὶς ἀνακρίσεις ἐκεῖνες, κάλεσε ἰδιαίτερα τὸν ἐπικεφαλὴς ἀξιωματικό τοῦ εἰδικοῦ τμήματος τῆς Ἀσφάλειας καί, δείχνοντας του ἀπ' τὸ παράθυρο τὴν θέα τῆς πόλης, τὸν ρώτησε: *Μπορεῖς νὰ φανταστῇς, πόσο ζυγίζουν σὲ τόνους ὅλ' αὐτὰ τὰ ἐργοστάσια, οἱ γέφυρες, τὰ πλοῖα, οἱ ἐγκαταστάσεις, οἱ ὑδροηλεκτρικοὶ σταθμοί, σ' ὅλη τὴ χώρα; Καὶ τολμᾷς νὰ μοῦ λές ὕστερα, ὅτι λίγοι κρατοῦμενοι, ποῦχεις στὰ χέρια σου αὐτὴ τὴ στιγμή, κατορθώνουν ν' ἀντέξουν στὸ κολοσσιαῖο αὐτὸ βᾶρος καὶ νὰ μὴν «σπάσουν»; Τρέχα, λοιπόν καὶ φέρε μου γρήγορα τὶς ὁμολογίες στὸ χαρτί!.*¹

1. Οἱ ὁμολογίες χρειαζόταν νὰ ἀποσπαστοῦν ἀπὸ τοὺς ἐπιφανεῖς. Γιὰ νὰ ἐξευτελιστοῦν, νὰ συντριβοῦν ἠθικά καὶ πολιτικά καὶ ν' ἀποκλεισθεῖ ἡ ἡρωοποίησή τους στὸ μέλλον. Τοὺς ἄλλους, τοὺς πολλοὺς, τοὺς ἔτρωγε τὸ σκοτάδι χωρὶς καθόλου δίκες καὶ φανφάρες. Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι ἦταν παραπλανημένοι ἀναμφίβολα. Δὲν εἶχαν τὸ ἱστορικὸ δίκιο (τὸ «ραντεβού» μὲ τὴν ἱστορία) μὲ τὸ μέρος τους. Ἀλλὰ πόσο ὑπέφεραν! Πολλὲς φορές τοὺς σκέφτομαι καὶ λυπᾶμαι γιὰ τὴν τύχη τους. (Τὴν τύχη ὅλων μας, ποὺ συχνά-πυκνά γινόμαστε παιχνίδια στὰ χέρια ἀπάνθρωπων δυνάμεων).

Οὐδέποτε κουβέντα μπόρεσε νάναι περυσσότερο ἀποκαλυπτική. Πραγματικά, τὰ πλοῖα καὶ τὰ ἐργοστάσια ὑπάκουαν στοὺς δικούς τους νόμους. Νόμους, ποὺ δὲν εἶχαν καμμιά σχέση μετὰ τὰ ἰδεολογικὰ φούμαρα τοῦ παρελθόντος, γιὰ τὸ «πλάταιμα καὶ βάθαιμα» τοῦ σοσιαλισμοῦ, γιὰ τὴ γρήγορη μετάβαση «στὸ β' στάδιο τοῦ Κομμουνισμοῦ» (βλ. Λένιν: «*Κράτος καὶ ἐπανάσταση*»), γιὰ τὸν «ἐργατικό» ἔλεγχο στὴν παραγωγὴ καὶ γιὰ τὴν «ἐξαγωγή» τῆς Ἐπανάστασης (σὲ μὴν Εὐρώπῃ ἐν τῷ μεταξὺ ποὺ πισωπατοῦσε). Ὅλα ἰδανικὰ μετὰ τὰ ὁποῖα εἶχαν φουσκώσει, γιὰ τὰ καλὰ, τὰ μυαλὰ τῆς γενιᾶς τῆς Ἐπανάστασης. Ἡ ἀνοιχτή, ἡ ἀποφασιστικὴ σύγκρουση τῶν «παλιῶν» μετὰ τοὺς «νέους» εἶχε λοιπὸν ἀρκετὰ χρόνια ἀναβληθεῖ. Τώρα (μετὰ τὴ δολοφονία δολοφονίας τοῦ Κύρως, τὸ 1934) εἶχε φτάσει ὁ κόμπος στὸ χτένι. Ἡ αὐτὸς θά λυνόταν ἡ τὰ δόντια θάσπαζαν. Ἡ ἔθνικὴ οἰκονομία (εἶπαμε) εἶχε ἀπαιτήσεις, ποὺ ἡ θεωρία δὲν ἱκανοποιοῦσε πιά. Ἡ μονομαχία τῶν μερίδων ἔγινε, φυσικὰ, μετὰ τὰ ὅπλα ποὺ διέθετε ἡ κάθε μία. Διαιτητὴς καὶ δικαιοκρίτης δὲν ὑπῆρχε. Ἐπομένως, ὅλα τὰ ὅπλα ἐπιτρέπονταν. (Τὸ λεγόμενο δικαστήριό τῆς Ἱστορίας εἶναι ἄνευ κυρώσεων). Οἱ παλιοὶ εἶχαν τὰ ἄρθρα, τοὺς λόγους, τὴν προπαγανδιστικὴν ἀπὸ τὴ χρόνια προπαγάνδα κοινὴ γνώμη μετὰ τὸ μέρος τους. Ἦταν ἐπίσης κάτοχοι τῆς ἐπιστήμης τῶν μυστικῶν ἐπαφῶν καὶ τοῦ συνωμοτισμοῦ. Οἱ καινούργιοι διέθεταν τὰ κλειδιά στὴν ἀστυνομία καὶ τὴ διοίκηση.

Ἐφτανε! Ἡ ἀνιση μάχη κατάληξε στὴν ἐξευτελιστικὴ, ἀνάνδρην ὑποχώρησι καὶ πτωχευτικὴ τῶν παλιῶν. Ἄν καὶ χρειάστηκε κάμποσα χρόνια γιὰ νὰ ὁλοκληρωθεῖ. Ὁ Στάλιν (ὅπως ἄλλοτε ὁ Μιλτιάδης τοῦς Πέρσες) ἦταν ἀπ' τὴν πάντα τους κ' ἤξερε νὰ τοὺς πολέμησει. Ἡ εἰρωνία εἶναι, ὅτι ἡ ἐπίθεση τοῦ κράτους κατὰ τῶν ὑπνωτισμένων ἔλυσε μαζί κ' ἓνα ἄλλο πρόβλημα ἐξ ἴσου σπουδαῖο, ποὺ δῶσε τὴν εὐκαιρίαν στὸ ἐν ἐξελίξει καθεστῶς νὰ διακηρύξει παγκόσμιαι καινούργιες ἐπιτυχίες στὴν οἰκοδόμησι τοῦ «σοσιαλισμοῦ»: Προμήθευσε στοὺς νέους Φαραὶ τὶς ἀναγκαῖες στρατιᾶς τῶν

πάμφθηνων δούλων (ἐκτοπισμένων καταδίκων), ποὺ καταβροχθίστηκαν ἀπ' τὰ ἀλλεπάλληλα πενταετῆ ἔργα ὑποδομῆς τῆς σοβιετικῆς οἰκονομίας καὶ ἄμυνας. Ὁ «Στάλιν», εἶχε πετύχει μ' ἓνα σμπάρο δυὸ τρυγόνια: Ἀνατίναξη τῆς τροχόπεδης, τῆς ἀντιπολίτευσης τῶν πιστῶν στὰ ἀναπτυξιακὰ σχέδιά του καὶ μαζί στὴν προμήθεια τῶν μέσων ἐφαρμογῆς τους, τζάμπα. Ταυτόχρονα ὁ ἐπισειόμενος (μετὰ ὅλα τὰ μέσα τῆς ἀσύδοτης προπαγάνδας) κίνδυνος τῆς ἀντίδρασης ἀπὸ μέρος τῶν ἀσύλληπτων ἀκόμα «ἐχθρῶν τοῦ καθεστώτος» ὁδηγοῦσε στὴν καταπιεστικὴ, ἐργατικὴ νομοθεσία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ποὺ τιμωροῦσε σὺν συμποτάζ μετὰ πεντάχρονη ἐκτόπιση σὲ στρατόπεδα ἐργασίας μὴ ἀπλὴ ἀδικαιολόγητη καθυστέρηση προσέλευσης στὸ ἐργοστάσιο ἢ στὸ γραφεῖο. Ἐφευρέθηκε ἐπίσης ὁ διχασμὸς τῆς ἐργατικῆς τάξης μετὰ τὴ δημιουργία ἐργατικῆς ἀριστοκρατίας στὰ σπλάχνα τῆς: Τοὺς *σταχανοβίτες*.

Μέσα στὰ θεσμικὰ αὐτὰ πλαίσια (καὶ μετὰ μὴ μὴ διανομὴ τοῦ ἔθνικου προϊόντος κλιμακωμένης ἀπὸ τὸ 1 μέχρι τὸ 50 —ὁ Πλάτωνας ἔχει στὸ δικό του σοσιαλισμὸ ἀπὸ 1 μέχρι 4— φυσικὰ εἶναι ἕξω ἀπ' αὐτὴ τὴν κλιμάκωση τὰ μεγαλεῖα τῶν ἀρχόντων τοῦ κόμματος, τῶν διευθυντῶν παραγωγῆς καὶ τῶν στρατηγῶν) κάθε ἰδέα «ἐργατικῆς» νίκης, «κοινωνικοῦ» ἐλέγχου, «ἰσότητος» ἢ «ἐλευθερίας» τάφηκε κάτω ἀπ' τοὺς ψηλούς σωρούς τοῦ μετὸν τῶν νέων ἔργων: Ἡ Ἀντεπανάσταση, ποὺ θεμελίωνε ἓνα μονοπωλιακὸ κρατικὸ ὑπερκαπιταλισμὸ, διευθυνόμενη καὶ διεξαγόμενη ἀπ' τὴ νέα ἄρχουσα τάξη τῆς σοβιετικῆς κοινωνίας μετὰ πρῶτο-πρῶτο ἓνα παλιὸ ποὺ προσχώρησε στοὺς νέους, τὸν Ἰωσήφ Βησσαριόνovich Τσουγκασβίλι) εἶχε ἀνεπίστρεπτα ἐπικρατήσει. Ὁ καινούργιος καὶ ἀκράϊος ἱμπεριαλισμὸς εἶχε κάνει καλὰ βαφτίσια μέσα στὴν τεράστια κολυμπήθρα, τὴ γεμάτη μετὰ τὸ αἷμα τῶν ἐκκαθαρίσεων. Ὁ παλιὸς διεθνισμὸς εἶχε μετατραπῆ λαθραῖα στὸ ἀντίθετό του: Τὸ σοβιετικὸ σωβινισμό. Ἀντὶ «*προλετάριοι ὅλων τῶν χωρῶν ἐνωθεῖτε*» ἡ νέα πολιτικὴ ἐρμήνευε: Προλετάριοι ὅλων τῶν χωρῶν ὑποταχθεῖτε στὴς δια-

ταγές τῆς Μόσχας. Σὲ εἴκοσι μόλις χρόνια ἀπ' τὴν περίφημη ὀχτωβριανὴ ἐπανάσταση ἡ ἀντίστροφη μέτρηση πρόφερε τὰ τελευταῖα τῆς ψηφία. Ἡ Ἐπανάσταση ἐκείνη ἄλλο πῆγε νὰ φτιάξει, κι ἄλλο τελικὰ βγήκε. Τὸ ἐσωτρικὸ προλεταριάτο πετάχτηκε δεμένο καὶ φιωμένο σὲ κάποια σκοτεινὴ γωνιά κι ἡ παλιὰ ἰδεολογία ἔμεινε μόνο σὰν ἐμπόρευμα γιὰ ἐξαγωγή: Γιὰ νὰ βρίσκουν τὸ διάολό τους ἀπ' αὐτὴ οἱ ἀφελεῖς κι' ἀναρχοῦμενοι «καπιταλιστές» τῆς Δύσης. Καὶ νὰ φρενάρεται στὸν τόπο τους κάθε προσπάθεια ἀντίδρασης στὰ σχέδια καὶ στὴν ἐπεκτατικὴ ὁρμὴ τοῦ νέου κράτους-μονοπωλίου.

Ὁ συλλογικὸς καπιταλισμὸς τῆς νέας τάξης, ἓνα εἶδος ἀνώνυμης ἐταιρείας μὲ μέτοχους τὰ μέλη τοῦ νέου κόμματος καὶ διευθύνοντα σύμβουλο τὸ «πολιτικὸ γραφεῖο» (μῖα ἐταιρεία, ποὺ τὸ κεφάλαιό της ἦταν τὸ σύνολο τῶν μέσων παραγωγῆς τῆς χώρας ὁλόκληρης) οὐδέποτε ἔνωσε καλύτερα ἀπ' ὅ,τι τώρα, ποὺ φοροῦσε πιά τὴ μάσκα τῆς «ἐργατικῆς» κυριαρχίας. Καὶ πόζαρε διεθνῶς σὰν τὸ ἄκρο-ἄωτο τῆς «κοινωνικῆς δικαιοσύνης», καὶ τῆς «εἰρήνης» τοῦ κόσμου. Εἶχε πιά πίστωση, μερικὲς δεκαετίες ἀκόμα, ὅσο ν' ἀποκαλυφτεῖ. Στὸν ἀληθινὸ ἐκμεταλλευτικὸ, ὑπερκεφαλαιοκρατικὸ καὶ ἱμπεριαλιστικὸ του χαραχτήρα.

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΒΥΣΣΟΥΛΗΣ

Ἀναζήτηση

Δὲν θὰ βρεῖς τὴν Ἀλήθεια
στὰ πρότυπα, στὰ δόγματα,
στὴ μορφή ἢ στὰ σχήματα,
στὰ χρώματα, στὰ φαινόμενα.
Μὲς στὴ ζωὴ εἶν' ἡ Ἀλήθεια.
Στὴν ἐλευθερία, στὴν πολυχρωμία,
στὴν κίνηση, στὴν ἐνέργεια,
στὴ γένεση, στὴ δημιουργία,
στὴ σύνθεση κι' ἐνότητα.
Ἡ ζωὴ εἶναι τὸ θεῖο μεγαλεῖο,
ὅπου ἡ ὕλη καὶ τὸ πνεῦμα
εἶναι δεμέν' ἀρμονικά.
Ἡ τάση πρὸς τὴν τελειότητα
εἶναι τὸ κάλλος, εἶν' ἡ ἀπόλυτη ἀρμονία
τῶν Ἀρχαίων θρησκεία καὶ θεός.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ

Ἀποτέλεσμα

Κίβδηλος ὁ νόμος
κι ἐγὼ αὐτόνομος,
διαρκῶς παράνομος
καὶ μόνος...

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ*

Γλώσσα καὶ ποίηση

Τὸ ποιητικὸ ἔργο δὲν εἶναι ἀπλὰ καὶ μόνο γλωσσικὴ σύνθεση. Μέσα σ' αὐτὸ βέβαια ἡ γλώσσα παίζει ἓνα σημαντικὸ ρόλο, ἀλλὰ σὲ μιὰ λειτουργία μεταγλωσσική, ἀνάλογη μ' ἐκείνη πού ἐκτελεῖ ἡ ἐπιστημονικὴ γλώσσα. Ἐδῶ οἱ λέξεις δὲν ἀποτελοῦν σημεῖα, ὑποκατάστατα πραγμάτων, χρήσιμα γιὰ ἐπικοινωνία καὶ μετάδοση μηνυμάτων ἢ γνώσεων· εἶναι σύμβολο μὲ ρόλο καθαρὰ λειτουργικό. Γι' αὐτὸ καὶ παίρνουν τὸν ποιητικὸ χρωματισμὸ τους μέσα στὸ φραστικὸ περιβάλλον. Ἀπ' αὐτὰ καταλαβαίνει κανεὶς, ὅτι καμμιά λέξη δὲν ἔχει μεγαλύτερο βάρος ἀπὸ τὶς ἄλλες. Κι ἀκόμη καμμιά φράση μόνη της, ξεκομμένη ἀπὸ τὴν ποιητικὴ εἰκόνα, δὲν κρύβει μέσα της ἐκρηκτικὰς δυνάμεις· ἄλλωστε ἡ ποίηση δὲν εἶναι συνθηματολογία οὔτε καὶ ἡ μορφὴ τῆς ρητορικῆς τέχνης, πού ξεσηκώνει κύματα ἐνθουσιασμοῦ καὶ γενικὰ πάθη· *καθαρίζει ἴσα - ἴσα τὴν ψυχή*, ὅπως λέχθηκε, καὶ τὴ γεμίζει μὲ εὐγενικὰς ἐπιδιώξεις.

Ἔτσι ἀναγκαστικά, γιὰ νὰ ἐρμηνεύσουμε τὸ ποίημα, πρέπει νὰ δώσουμε μιὰ πρακτικὴ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα: τί εἶναι ἡ ποίηση; Ἡ μεταγλωσσικὴ μορφὴ δείχνει, πῶς εἶναι μιὰ ἐρμηνεία μὲ γλωσσικὰ σύμβολα τοῦ κόσμου· μιὰ ἀποκάλυψη πρῶτα τοῦ πλούτου τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου κι ἔπειτα τῶν δυνατοτήτων ἐμπλουτισμοῦ μὲ ψυχικὰ περιεχόμενα τοῦ κοινωνικοῦ καὶ φυσικοῦ χώρου. Ἐδῶ δὲν ἐνδιαφέρουν οἱ σχέσεις χρόνου, χώρου καὶ αἰτιότητας, ἂν καὶ τὸ ποιητικὸ γεγονός εἶναι στενὰ δεμένο μὲ τὰ λογικὰ αὐτὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ ἡ ἴδια ἡ οὐσία τῶν πραγμάτων, ὅπως ἐκδηλώνεται μέσα ἀπὸ τὶς συγκεκριμένους μορφές. Ἔτσι, ἂν μοῦ ἐπιτρεπόταν, θὰ χρησιμοποιοῦσα τὴ φράση τοῦ Σοπενχάουερ, γιὰ νὰ χαρακτηρίσω τὴν ποίηση: εἶναι ἡ πρώτη ἀντικειμενικοποίηση τῆς βούλησης μέσα στὴν πλατωνικὴ ἰδέα. Ἀναγκαῖα ὅμως θὰ ἔπρεπε νὰ κάνω μιὰ συμπλήρωση: ἡ ἰδέα μέσα στὴν ποίηση δὲν εἶναι λογικὴ ἔννοια, γυμνὸ σχῆμα, ἀλλὰ μεστὸ βίωμα, ἀξία πού ἡ πα-

ρουσία ἢ ἀπουσία της ἀπὸ τὰ συγκεκριμένα πράγματα καὶ γεγονότα δημιουργεῖ τὴν ἄδολη χαρὰ μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ποιητῆ σὰν ὁμορφιά ἢ τραυματίζει τὸ ἀνθρώπινο αἰσθητήριον σὰν ἀσκήμια.

Μπορεῖ νὰ βεβαιωθεῖ κανεὶς γιὰ τὴν θετικότητα αὐτῶν τῶν ἀπόψεων, ἂν μελετήσῃ προσεκτικὰ τὸ ποιητικὸ σύμβολο: γιὰ παράδειγμα, ἄς πάρουμε τὸ βίωμα τῆς ἀλήθειας. Ἡ ἀποκάλυψή της μέσα σὲ κάθε ἀνήσυχη καὶ ἐρευνητικὴ ψυχὴ γίνεται σχεδὸν πάντα αἰσθητὴ σὰν ἓνα ἐκτυφλωτικὸ φῶς κάτω ἀπὸ τὸ ὁποῖο οἱ σχέσεις τῶν πραγμάτων ἐρμηνεύονται μόνες τους· φαίνεται σὰν ἀστραπή, πού διαλύει τὰ σκοτάδια τοῦ νοῦ καὶ θερμαίνει ἢ καίει ἀνάλογα μὲ τὴν ψυχικὴ τοποθέτηση καὶ προσμονή. Αὐτὴ τὴν ψυχικὴ πραγματικότητα ἓνας ἐπιστήμονας θὰ τὴν περιγράψῃ μὲ τὴν βοήθεια μαθηματικῶν συμβόλων καὶ θὰ τῆς δώσει τὴ μορφὴ μιᾶς ἐξίσωσης τοῦ φυσικοῦ νόμου. Ὁ ποιητὴς ὅμως τὴν ἐκφράζει ὅπως τὴν ἔζησε καὶ προσπαθεῖ νὰ τὴν κάνει κατανητὴ μὲ γλωσσικὰ σύμβολα, πού δὲν ἐξυπηρετοῦν τὴν ἀφαιρετικὴ λειτουργία τῆς κρίσης, ἀλλὰ τὸν ἄμεσο φωτισμὸ ὅλης τῆς διάνοιας. Ἔτσι ἡ ἰδέα γίνεται εἶδος, παίρνει μορφὴ καὶ ἔλκει πρὸς τὸ μέρος της τὴ συνείδηση μὲ τὴν ὁμορφιά της· ἡ ὁμορφιά ὅμως εἶναι ὄχι μόνο τὸ ποιητικόν, ἀλλὰ καὶ τὸ πραγματικὸ ἀπεικόνισμα τῆς ἀλήθειας. Γι' αὐτὸ καὶ φαίνεται ὅτι τὸ κέντρο, γύρω ἀπὸ τὸ ὁποῖο περιστρέφεται ἡ ποίηση εἶναι ἡ ὁμορφιά. Αὐτὴ ὅμως δὲν εἶναι καθαρὴ μορφὴ, ἰδέα, ἀλλὰ ἀντικειμενικοποίηση τῆς τελειότητος τῆς οὐσίας. Ἡ ὁμορφιά εἶναι τὸ αἰσθητικὸν σύμβολο τῆς ἀλήθειας, τῆς ἁρμονίας, τῆς εἰρήνης, τῆς πληρότητας, τῆς πνευματικῆς ἑξάρσης καὶ χαρᾶς, πού προσφέρουν οἱ δημιουργικὲς στιγμές. Φτάνει νὰ φέρεῖ κανεὶς στὸ νοῦ του τὴν *Ἐλευθερίαν* τοῦ Σολωμοῦ, πού ἀκτινοβολεῖ φῶς καὶ ἀγιότητα, γιὰ νὰ καταλάβῃ τὴν οὐσίαν τῶν ποιητικῶν συμβόλων. Ἀλλὰ κι ἀκόμη μπορεῖ νὰ τὸ δεῖ καθαρὰ μέσα στίς

* Ὁ κ. Παν. Ἀθανασιάδης εἶναι γυμνασιάρχης φιλόλογος, ὑπηρετῶν σὲ γυμνάσιο τῆς Ἀττικῆς.

κοινότυπες εκφράσεις, όπου το επίθετο και το επίρρημα ώραϊος, όμορφος, ώραϊο - όμορφο, φαίνονται πεταμένα τυχαία, για να καλύψουν μια εκφραστική αδυναμία. Τό τριμμένο «περάσαμε όμορφα» όταν συνοδεύεται από την λάμψη των ματιών και τό χαμόγελο της ευτυχίας, περιγράφει την ψυχική πληρότητα και τη δημιουργικότητα των στιγμών, που δύσκολα θά μπορούσαν να εκφραστούν με λέξεις.

Αυτό τό κέντρο της πολλαπλής άκτινοβολίας, την όμορφιά, προσπαθεί να αποκαλύψει ή καλύτερα να δημιουργήσει ό ποιητής — κι ανάλογα με την προσέγγιση, την απόσταση, την περιπλάνηση, την είσβολή σ' αυτό κραυγάζει εξηγώντας έτσι στον κόσμο τό περιεχόμενο των βιωμάτων του. Τό στοιχείο άκριβώς αυτό έδωσε λαβές, ώστε να θεωρηθεί ή ποίηση προϊόν του συναισθήματος και της φαντασίας και να θεωρηθεί σά μια συγκινησιακή ή επιφωνηματική λειτουργία της γλώσσας. Όμως ή ποίηση δέν είναι ούτε μήνυμα ούτε άγγελία ούτε άπλό επιφώνημα πόνου ή χαράς, είναι κραυγή με την ζωρότητα των χρωμάτων της, με την ποικιλία των ήχων της, με τό δυναμισμό της συνολικής εικόνας. Είναι ή απεικόνιση με γλωσσικά σύμβολα του άσίγαστου πόθου του ανθρώπου για τό ειρηνικό, τό άρμονικό, τό τέλειο· και δίκαια ό Άριστοτέλης ονόμασε τό ποιητικό έργο «τό πρώτο της δημιουργίας», αφού τό περιεχόμενό του δέν είναι τό γενικό σχέδιο ούτε ή άφηρημένη ιδέα, αλλά ή ύλοποίηση της δημιουργικής θέλησης, που κρίνει και αλλάζει την τάξη και την μορφή των πραγμάτων. Ό ποίηση είναι ταυτόχρονα και σκέψη και άπόφαση και πράξη. Είναι, όπως λέχθηκε στην άρχή, πράξη καθαρής αγάπης που έχει μέσα της τό θεϊκό στοιχείο. Κι ή ποιητική εκφραση δέν είναι λόγος κοινωνικός, αλλά διάλογος έσωτερικός, που δέν επιδέχεται κανενός είδους άνάλυση· προσφέρεται όμως στην άμεση βίωση, αφού τό νόμά της είναι μορφή πρωτότυπης ζωής.

Άπομένει να δούμε τό ρόλο της γλώσσας μέσα στην ποιητική δημιουργία. Φυσικά δέν είναι τό ύλικό, όπου ή ποίηση απο-

τυώνει τις μορφές της· ούτε πάλι τό μέσο που βοηθεί την ποίηση να άναπαριστάνει τά γεγονότα ή να φωτογραφίζει τά πράγματα· τέτοια ίκανότητα δέν την έχει από τη φύση της ή γλώσσα. Κι άκόμη ποιό νόημα θά είχε μια περιγραφή, γλωσσική απεικόνιση μιας ψυχολογικής εικόνας, που δέ βάζει σε κίνηση τη σκέψη και δέν προκαλεί συγκινήσεις; Ό Σείφτσπουρ γράφει στους «Ήθικολόγους» του: «Δέ θά άρνηθείτε την όμορφιά στο άγιο χωράφι ή στο λουλούδια εκείνα, που βλασταίνουν γύρω μας, στο θαλερό τουτο παρτέρι. Κι όμως όσο έράσμιες κι άν είναι αυτές οι όμορφιές της φύσης, τό λαμπερό χορτάρι ή τό άσημένιο βρύο, τό άνθηρό άγίοκλημα, τό θυμάρι, τό άγριοτριαντάφυλλο, ή όμορφιά τους δέ σαγηνεύει τις άγέλες άπέναντι ούτε τέρπει τό έλαφάκι ή τό κατσικάκι που βόσκουν ούτε σκορπίζει τά ρίγη που βλέπουμε στα θρεμμένα κοπάδια. Τη χαρά έδώ δέν την δίνει ή μορφή, παρά εκείνο που είναι κάτω από τη μορφή προσελκύει ή νοστιμιά και παρωθεί ή πείνα... Άν λοιπόν τά ζωά δέν μπορούν να γνωρίσουν και να απολαύσουν την όμορφιά με την άίσθηση, τότε κι ό άνθρωπος δέν μπορεί να συλλάβει ή ν' απολαύσει την όμορφιά με την ίδια άίσθηση. Όμως την όμορφιά την απολαμβάνει δάκερη με ευγενέστερο τρόπο και με τη βοήθεια του ευγενέστερου πράγματος που έχει, του νοού και του λόγου».

Ό σύνδεση της γλώσσας με τη σκέψη δείχνει, ότι αυτή είναι τό όργανο της λογικής επεξεργασίας των έμπειριών, τό μέσο έννοιολογικής άποκρυστάλλωσής τους και τό δοχείο έναποθήκευσης των νοημάτων τους. Γι' αυτό και δικαιολογημένα ό Sapir χαρακτήρισε τις λέξεις σαν «χάπια σκέψης». Άλλωστε, άς μη ξεχνούμε, ότι ή γλώσσα σαν άφηρημένο σύστημα σημείων και συμβόλων είναι ή δυνατότητα του λόγου, κι ό λόγος ή συγκεκριμένη πραγμάτωση της. Έτσι ή γλώσσα μπορεί και παίζει ποικίλους ρόλους μέσα στον κοινωνικό χώρο. Οι τελευταίες έρευνες της γλωσσολογίας έφεραν στο φώς τους ποικίλους προορισμούς. Ό R. Jacobson μίλησε για

κάποιο ποιητικό καὶ αἰσθητικό προορισμό καὶ τὸν ὅρισε σὰ σχέση τοῦ νοήματος πρὸς τὸν ἑαυτό του. Παραπέρα ἔρευνες ἔδειξαν τὴν ἰδιοτυπία τοῦ ποιητικοῦ προορισμοῦ σχετικὰ μὲ τὸ λογικό. Ἡ αἰσθητικὴ ἐμπειρία ἀφορᾷ τὸ ἐνδόμυχο συναίσθημα καὶ καθετὶ ὑποκειμενικὸ ποῦ κάνει τὴν ψυχὴ νὰ αἰσθάνεται κάποιον σκίρτημα πρὸς στὴν πραγματικότητα. Αὐτὴ ἡ ἀποψη δὲν ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ κείνη ποῦ ἀναφέρεται στὴ λογικὴ σύλληψη τῆς πραγματικότητος, γιατί μιὰ καθαρὴ σκέψη κι ἓνα καθαρὸ συναίσθημα δὲν ὑπάρχουν αὐτόνομα. Τὴν ἀρμονικὴ σύζευξή τους ἄλλωστε τὴν ἐκφράζει ἡ ἀγάπη, ὅπου συναίσθημα καὶ λογικὴ ταυτίζονται. Ἐνῶ ὅμως ἡ λογικὴ γλώσσα ἀποτελεῖται ἀπὸ σημεία καὶ σύμβολα αὐθαίρετα καὶ ὁμολογικά, ὅπως φαί-

νεται στὰ μαθηματικά, ἡ ποιητικὴ χρησιμοποιεῖ εἰκονικὰ σύμβολα καὶ ἀναλογικά κι ὁ λόγος εἶναι ὅτι πρέπει νὰ συνθέσουν εἰκόνες γεμάτες ζωὴ· γιατί τὸ ποίημα εἶναι ἔργο ὀργανικό, ζωντανό, γεννιέται ὕστερα ἀπὸ πνευματικὴ κυοφορία· κι ἂν εἶναι γνήσιο, ὅχι ὑποβολιμαῖο, συνεχίζει τὴ ζωὴ του μαζί μὲ τὴ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητος. Κι αὐτὴ τὴ συνέχεια τὴν ὀφείλει κατὰ κύριο λόγο στὴ γλώσσα. Κι ἐδῶ λοιπὸν ἡ γλώσσα παίζει τὸν πολλαπλὸν τῆς ρόλο. Ἄν ἡ ποίηση εἶναι ὁ τρόπος παράστασης τῆς οὐσιαστικῆς πραγματικότητος, ἡ γλώσσα εἶναι ὁ μηχανισμὸς σύνθεσης καὶ διατήρησής της. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ συμμετοχὴ τῆς στὴν ποιητικὴ δημιουργία καὶ ἡ συμβολὴ τῆς στὴν κατανόηση τοῦ ἔργου εἶναι σημαντικὴ.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΥΣΤΟΥΡΑΚΗΣ

Ὁ θόρυβος

*Πόσες φορές ἔκλεισες τὰ παράθυρα
νὰ κοιμηθεῖς χωρὶς θορύβους
κι αὐτοὶ ἀπρόσκλητοι πίσ' ἀπ' τοὺς τοίχους
σ' ἀκολούθησαν;
Τόση φασαρία, τόσες φωνές...
Δὲν ξεχωρίζεις πιά,
ἂν εἶναι τὸ μούγκρισμα τῶν μηχανῶν,
τὸ κλάμα τῶν γειτόνων,
κραυγὲς ἀπὸ κάποια πορεία διαμαρτυρίας
ἢ ὁ ψίθυρος τῆς συνείδησής σου.
Θὰ ἐνδιαφερθεῖς —ἴσως— αὔριο
κοιτάζοντας ἐρευνητικὰ τὶς ἐφημερίδες.*

ΗΛΙΑΣ Λ. ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΣ

Παραβολή τῶν κοσμολογικῶν ἀντιλήψεων τῆς «Θεογονίας» καὶ τῆς σύγχρονης Φυσικῆς

Ὁ Ἀριστοτέλης στὰ «*Μετὰ τὰ φυσικά*» (Α,4) διατυπώνει τὴν ὑπόθεση, ὅτι πρῶτος ὁ Ἡσίοδος ζήτησε νὰ βρεῖ τὴν ἀρχὴ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως: «*Υποπεύσειέ δ' ἂν τις Ἡσίοδον πρῶτον ζητῆσαι τὸ τοιοῦτον... Ἡσίοδος δὲ "πάντων μὲν πρῶτιστα χάος γένετ' αὐτὰρ ἔπειτα γαί' εὐρύτερνος, ἡδ' ἔρος"*...».

Ἡ Κοσμολογία ξεκινάει, πράγματι, ὄχι ἀκριβῶς ἀπὸ τὸν Ἡσίοδο, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν «*Θεογονία*», τὴν ὁποία ἀπλῶς δημοσίευσε πρῶτος ὁ Ἡσίοδος. Ὁλόκληρη ἡ μεταγενέστερη καὶ διὰ τὴν ἰωνικὴ σκέψη θὰ γαλουχηθεῖ ἀπὸ τοὺς στοχασμοὺς αὐτοῦ τῶν παμπάλαιων χρόνων: «*Εἰσὶ δὲ τινες οἳ καὶ τοὺς παμπάλαιους καὶ πολὺ πρὸ τῆς νῦν γενέσεως καὶ πρῶτους θεολογήσαντας...*» (*Μετὰ τὰ Φυσικά*, Α,3). Ἀλλὰ δὲν ἦταν μόνο ὁ Ἡσίοδος ποὺ διέσωσε τὸν πανάρχαιο Λόγο. Καὶ τὰ *Μουσεία* καὶ οἱ ἀπὸ στόματος παραδόσεις τῶν κατοίκων τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου καὶ οἱ περὶ θεῶν δοξασίες ἀποτελοῦσαν τὰ «*παρειλημμένα δόξη*», ὅπως ὁ Πausanias ἔλεγε (*Βοιωτικά* 31,4). Δὲν εἶναι σκοπὸς τοῦ παρόντος νὰ συγκεντρωθοῦν ἐδῶ καὶ νὰ ἐρμηνευθοῦν ὅλες οἱ γνώμες τῶν μεγάλων προγόνων τῆς ἀνθρώπινης σκέψης γιὰ τὴν «*τοῦ παντὸς γένεσιν*» (Θαλῆ, Ἀναξίμανδρου, Ἀναξίμανδρου, Λεύκιππου, Δημόκριτου, Πυθαγόρα κλπ.). Οἱ κοσμολογικὲς ἀντιλήψεις τοὺς θὰ ἔπρεπε ν' ἀπασχολοῦν συνεχῶς τὰ πνευματικὰ κέντρα μελέτης, τῆς πανάρχαιας καὶ κλασσικῆς ἑλληνικῆς κληρονομίας. Ἄν βέβαια ὑπῆρχαν καὶ κέντρα καὶ κληρονόμοι!..

Ὅμως αὐτὴ ἡ ἀντιπαραβολὴ ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη τῶν *παμπάλαιων χρόνων* μὲ τὴν *νῦν γένεσιν*, καὶ μάλιστα μὲ τὴν προσθήκη καὶ τοῦ «*πολὺ πρὸ*», μᾶς ἐπιτρέπει νὰ θεωρήσουμε ὅτι ὁ Σταγίριτης τὸ «*νῦν*» τὸ ἀντιπαραθέτει σὲ ἓνα ἄλλο μεγάλο γεγονός, στὸ «*ποτὲ ἔσται ὁ κατακλυσμός*» (*Φυσικά*, Δ 22α, 30). Σ' αὐτοὺς τοὺς παμπάλαιους χρόνους «*οἱ πρῶτοι θεολογήσαντες*», ποὺ μᾶς παρέδωσαν μερικὲς ἐννοιες δυσνόητες, μᾶς ἔδωσαν συλλογικὰ τὸ κοσμολογικὸ κείμενο τῆς *Θεογονίας*. Μὲ αὐτὸ θὰ ἀσχοληθῶ ἐδῶ, ὥστε νὰ ἀντιληφθεῖ ὁ ἀναγνώστης τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἀξία τοῦ προκλασσικοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ διεκόπη, ὅπως ἐξήγησα (*Δαυλός*, 25/84), λόγῳ τοῦ καταποντισμοῦ στὴν ἐποχὴ τοῦ Δευκαλίωνος. Μετὰ τὴν παράθεση τοῦ κοσμολογικοῦ μέρους τῆς *Θεογονίας* θὰ ἀναφέρω τὶς σύγχρονες θεωρίες. Τὰ συμπεράσματα θ' ἀφήσω νὰ συναγάγει ὁ ἀναγνώστης.

Α' Ἡ Κοσμολογία τῆς «Θεογονίας»

[Σημ.: «Οἱ στίχοι 118, 119 ἀθετοῦνται, καθ' ὅσον ἐλλείπουν ἀπὸ τὰς τῶν στίχων 116-120 παραθέσεις ἀρχαίων συγγραφέων, ὁ δὲ στίχ. 119 ἠθετεῖτο ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος»: Α. Rzach].

Στίχ. 116: *Ἦτοι μὲν πρῶτιστα Χάος γένετ' αὐτὰρ ἔπειτα*

Μὲ τὴν φράση «*Ἦτοι μὲν πρῶτιστα*» δηλώνεται τὸ πρῶτο συμβάν: πρὸ αὐτοῦ ὑπῆρχε ἓνα «τίποτα». Ἡ ἀρχὴ ἀπὸ τὴν ὁποία τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται ἡ κίνηση εἶναι τὸ συμβάν *Χάος*. Ἡ λέξη «*Χάος*» παράγεται ἀπ' τὴ ρίζα *χαυ* ἢ

χαφ και σημαίνει βίαιη διάνοιξη, ρήγμα. Κατά την *Θεογονία* μιὰ κατάσταση μηδενικής ήρεμίας της «*Γαίας*» διακόπτεται δι' ενός βίαιου ρήγματος, και ἀπὸ αὐτὴ τὴ στιγμή (*αὐτὰρ ἔπειτα*) ἐμφανίζεται ὁ χρόνος και ἡ *Γαῖα*.

Στίχ. 117: *Γαῖ' εὐρύστερνος, πάντων ἔδος ἀσφαλὲς αἰεὶ*

Ἡ λέξη «*Γαῖα*» δὲν σημαίνει τὸν πλανήτη Γῆ. Στούς ἐπόμενους στίχους (126, 127) ἡ *Θεογονία* μᾶς ἐξηγεῖ, ὅτι ἡ *Γαῖα* ἰσοῦται μὲ τὸν ἀστερόπληθο Οὐρανό, μὲ τὸ Σύμπαν. Ἐπομένως «*Γαῖα*» σημαίνει τὴν ὕλη ἀπὸ τὴν ὁποία συγκροτεῖται τὸ Σύμπαν (*Οὐρανὸν ἀστερόενθ'*). Αὐτὴ ἡ ὕλη τοῦ Σύμπαντος ἀποκαλεῖται «*εὐρύστερνος*». Ἡ λέξη «*εὐρύστερνος*» εἶναι ταυτόσημη μὲ τὴ λέξη «*εὐρύκολπος*». Στούς κόλπους ἐπομένως τῆς ὕλης ὑπῆρχαν τὰ πάντα, πού θὰ παρουσιαστοῦν ἐξ αὐτῆς. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ τὸ κείμενο συμπληρώνει, ὅτι αὐτὴ ἡ ὕλη, ἡ «*Γαῖα*», εἶναι τὸ μὴ καταστρεφόμενον (*ἀσφαλὲς*) στήριγμα (*ἔδος*) πού συγχρόνως εἶναι αἰώνιο (*αἰεὶ*). Ἡ λέξη «*αἰεὶ*» ἢ «*ἀεὶ*» ἀπὸ τὴ φύση τῆς εἶναι *θετικῇ* καὶ *ἀρνητικῇ*, παρελθόν καὶ μέλλον, στὸ συμβᾶν Χάος. Ἡ χρησιμοποίηση ἐδῶ τοῦ «*ἀεὶ*» δηλώνει ὅτι ἡ ὕλη προϋπῆρχε τοῦ Χάους. Ἐπομένως, τὸ ὅτι προηγουμένως δὲν ἐξεδηλοῦτο, ὀφείλετο στὴν κατάσταση τῆς μηδενικῆς ήρεμίας (ἀκινήσιας), στὴν ὁποία βρισκόταν. Τὸ Χάος (βίαιο ρήγμα) σὰν ἀρχὴ κινήσεως προκαλεῖ τὴν παρουσία τῆς ὕλης.

Στίχ. 118: *ἡδ' Ἔρος ὃς κάλλιστος ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσι,*

Ἡ *Θεογονία* στὸν ἐπόμενο στίχο ἀποκαλεῖ τὸν «Ἔρωτα» *λυσιμελῆ*, δηλαδή αὐτὸν πού τὰ μέλη τοῦ σώματος λύει. Ὁ Ἔρος ἔτσι παρουσιάζεται σὰν ὄργασμός καὶ κόρος. Μὲ τὴ λέξη αὐτὴ οἱ κοσμολόγοι τῆς *Θεογονίας* ἐπιχειροῦν νὰ παρομοιάσουν τὸ πρῶτο συμβᾶν (Χάος) σὰν τὸν ὄργασμό, πού ἀποτελέσμα του ἔχει τὴ ρῆξη τοῦ παρθενικοῦ ὕμενος τῆς συμπαντικῆς ὕλης (*Γαίας*). Ὁ Ἔρος ὅμως προκάλεσε τὴ ζωὴ!.. Ἔτσι τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ ζωὴ, ἡ ὁποία θὰ συνεχίζει διὰ τοῦ ἔρωτος νὰ προκαλεῖ τὰ ρήγματα καὶ νὰ διαιωνίζει τὴ ζωὴ. Ἀποκορύφωση τῆς ἐρωτικῆς αὐτῆς στάσεως τῆς ὕλης εἶναι ἡ παρουσία τῆς ἀθάνατης ἀνθρωπότητας ὃς (Ἔρος) *κάλλιστος ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσι*. Ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν *Θεογονία* εἶναι τὸ κάλλιστον ἀποτέλεσμα τῆς δημιουργίας.

Στίχ. 120: *λυσιμελῆς, πάντων δὲ θεῶν πάντων τ' ἀνθρώπων*

Τὴ λέξη «*λυσιμελῆς*» τὴν ἐρμήνευσα στὸν προηγούμενο στίχο. Ἡ διάκριση πού κάνει ἡ *Θεογονία* ἐδῶ σὲ «*θεοὺς*» καὶ «*ἀνθρώπους*» εἶναι διάκριση ποιοτικῇ. Ὁ Ἡσίοδος στὸ «*Ἔργα καὶ Ἡμέραι*», στίχ. 159, μιλώντας γιὰ τὶς περιόδους τοῦ πολιτισμοῦ, τονίζει ὅτι στὴ τέταρτη περίοδο παρουσιάστηκε «*ἀνδρῶν ἡρώων θεῶν γένος, οἳ καλέονται ἡμίθεοι*».

Τὰ ἀρχικὰ γένη τῶν προπορευομένων ἀνθρώπων (*θεῶν*) σὲ πολιτισμό, ὅταν οἱ προσπάθειές τους νὰ ἐκπολιτίσουν τοὺς ἀνθρώπους καὶ τῶν ἄλλων περιοχῶν καρποφόρησαν, ἄρχισαν νὰ μὴ γίνονται μὲ τοὺς ἀρίστους ἐξ αὐτῶν (*ἡρώας*) καὶ ἀπὸ τοὺς γάμους αὐτοὺς προῆλθε ἡ γενιά τῶν *ἡμιθέων*. Ἀπὸ αὐτὴ τὴ γενιά τῶν ἡμιθέων ἐπελέγησαν «οἱ φύλακες τῶν λαῶν». Ἡ *Θεογονία* (ἡ ἀνθρωπογονία) θεωρεῖ, ὅτι μὲ τὴν παρουσία τῶν θεῶν, ἡμιθέων, ἡρώων, ἀνθρώπων τὸ ὄν ἄνθρωπος ἀντιπροσωπεύει τὸ τελειότερο εἶδος τῆς δημιουργίας,

γιατί δὲν στερεῖται κανενὸς ἀπὸ τὰ ὑπὸ τῆς φύσεως τεταγμένα μεγέθη (ζῶον νοῦμον). Καὶ εἶναι τέλειο, γιατί δύναται νὰ φθάσει στὴν πραγμάτωση ἑνὸς ἀγαθοῦ καὶ ἐξαίρετου σκοποῦ. Ὁ σκοπὸς εἶναι τὸ τελικὸν καὶ ἔσχατον «οὐ ἔνεκα», δηλαδή ἡ τελικὴ καὶ ἔσχατη αἰτία τῆς παρουσίας τοῦ ἀνθρώπου.

Στίχ. 121: *δάμναται ἐν στήθεσσι νόον καὶ ἐπίφρονα βουλήν.*

Ἡ Θεογονία θεωρεῖ, ὅτι στὴν ἀνάγκη τοῦ «γίγνεσθαι», στὴ συνέχιση δηλαδή τῆς ζωῆς διὰ τοῦ ἔρωτος, ὑποτάσσεται (*δάμναται*) καὶ αὐτὸς ὁ νοῦς καὶ ἡ συνετὴ καὶ δημιουργικὴ θέληση (*ἐπίφρων βουλή*). Ἡ λέξη «ἐπίφρων», ποῦ εἶναι σύνθετη ἀπὸ τὴν πρόθεση «ἐπὶ» (=ἐπάνω εἰς, ὑπεράνω) καὶ τὸ ρῆμα «φρονέω» μᾶς ὁδηγεῖ σὲ μία θέση σημαντικὴ: Τὸ ρῆμα «φρονέω» ἐκφράζει τὴν ἐνέργεια τῆς «φρενός», δηλαδή ὄχι μόνο τῆς διάνοιας ἀλλὰ καὶ τῆς βουλήσεως. Ἡ «φρήν» στὸν Ὅμηρο δῆλωνε τὰ γύρω ἀπὸ τὴν καρδιὰ μέρη. Ἡ καρδιὰ θεωρεῖτο ἕδρα τῶν παθῶν, φόβου, ἀγάπης, σωματικῶν ὀρέξεων, πείνας, ἀλλὰ καὶ τοῦ νοῦ. Ἦταν ἐπομένως καὶ ἕδρα τῶν διανοητικῶν δυνάμεων, τῆς ἀντιλήψεως καὶ τοῦ σκέπτεσθαι. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ φαινόμενο τῆς ζωῆς εἶναι τὸ σημαντικώτερο ἐπίτευγμα, τὸ «γίγνεσθαι» τῆς δημιουργίας, ἡ Θεογονία θεωρεῖ ὅτι τὸ πρῶτιστο καθῆκον καὶ τοῦ νοῦ καὶ τῆς θέλησης εἶναι ἡ ἐξασφάλιση τοῦ «γίγνεσθαι», τῆς ζωῆς (*ἐπίφρων βούλησις*).

Στίχ. 122: *Ἐκ Χάεος δ' Ἐρεβός τε μέλαινά τε Νύξ ἐγένοντο.*

Ἀπὸ τὸ βίαιο ρῆγμα καὶ τὴν κατάσταση τῆς παντελοῦς ἀνυπαρξίας φωτὸς καὶ ἐπομένως θερμότητος (*Ἐρεβος*) ξεπήδησε τὸ συμπαντικὸ φῶς τοῦ ἀστερόεντος Οὐρανοῦ (*μέλαινα Νύξ*). Ἡ λέξη «Νύξ» δὲν εἶναι ταυτόσημη ἐννοια μὲ τὸ Ἐρεβος. Ἡ νύξ γιὰ τὸν ἄνθρωπο δὲν σημαίνει ἀνυπαρξία φωτός. Τὸ διασκορπισμένο στὸ Σύμπαν ἀστρικὸ φῶς, αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν «μέλαινα Νύκτα».

Στίχ. 123: *Νυκτὸς δ' αὐτ' Αἰθήρ τε καὶ Ἡμέρη ἐξεγένοντο*

Ἀπὸ τὸ διασκορπισμένο λόγῳ τοῦ ρήγματος φῶς (*Νύξ*) ἀπὸ τὴν ὕλη (*Γαῖα*) τοῦ Συμπαντος (*Οὐρανὸν ἀστερόενθ'*), ἀμέσως ἢ ταυτοχρόνως (*δ' αὐτ'*), μιὰ ἀνεμώδης καὶ φλεγόμενη μᾶζα (*Αἰθήρ*) καὶ τὸ ἥλιακὸ φῶς (*Ἡμέρη*) ἐμφανίστηκαν. Ἐδῶ ἡ Θεογονία μᾶς ἀποκαλύπτει τὴ σημασία καὶ τὴ σχέση τῆς ἐννοιας «φῶς συμπαντικὸ» (*Νυκτὸς*) στὴ δημιουργία: Ἡ πρώτη διασπορά, εἵπαμε, ὑπῆρξε ἀνεμώδης καὶ ὡς φλεγόμενη μᾶζα (*Αἰθήρ*). Ἡ δευτέρη μορφή ἔχει σχέση μὲ τὴν Ἡμέρα, τὸν Χρόνο καὶ τὸ ἡμέρον τοῦ ἥλιακοῦ φωτὸς καὶ τῆς θερμότητος ὡς συντελεστῶν τῆς ἐμβίου ὕλης (ζωῆς).

Στίχ. 124: *οὓς τέκε κυσσαμένη Ἐρέβει φιλότῃτι μιγεῖσα.*

Στὸ στίχο αὐτὸ δίνονται πρόσθετες ἐξηγήσεις γιὰ τίς δύο αὐτὲς καταστάσεις φωτὸς καὶ θερμότητος: ἡ Γαῖα (ὕλη), ὅταν ἐκ τοῦ ρήγματος (χάους) διασκορπίσθηκε στὸν ἀπέραντο χῶρο τοῦ Συμπαντος (οὐρανόν), συγκράτησε στοὺς κόλπους της, ὅπως ἡ ἔγκυος (*κυσσαμένη* - «κύω» = συλλαμβάνω), αὐτὸ τὸ φῶς, ποῦ βρισκόταν μέσα της, ὅταν βρισκόταν στὴν κατάσταση τῆς φαινομενικῆς ἀνυπαρξίας ἢ μηδενικῆς ἡρεμίας (*Ἐρεβος*), γιατί ἡ κατάσταση αὕτῃ τῆς ἀνυπαρξίας δὲν ἦταν ἐχθρική (*φιλότῃτι*), καταστροφικὴ τῶν συκρατουμένων ἀπ' αὐτὴν (Γαῖαν) στοίχειων.

Στίχ. 126: *Γαῖα δέ τοι πρῶτον μὲν ἐγείνατο ἴσον ἐ' αὐτῇ*

Στίχ. 126: *Οὐρανὸν ἀστερόενθ', ἵνα μιν περὶ πάντα καλύπτοι*

Καὶ τοὺς δύο αὐτοὺς στίχους τοὺς ἀνέπτυξα στὴν ἐρμηνεία τοῦ στίχου 117 καὶ σ' ἄλλους ἐπόμενους στίχους. Θὰ τονίσω ἐδῶ, ὅτι ἡ *Θεογονία* θεωρεῖ, ὅτι τὸ Σύμπαν τὸ ἐκφράζει ὁ Οὐράνιος Θόλος καὶ ὁ Ἕναστρος Οὐρανός. Ἐπομένως τὸ Σύμπαν ἔχει ὅρια; Ἐκτείνεται κατὰ ἴσον λόγον μὲ τὴν ἀρχικὴ Γαῖα; Τὸ δικό μου συμπέρασμα εἶναι, ὅτι τὸ Σύμπαν ἡ *Θεογονία* τὸ θεωρεῖ πεπρασμένο.

Στίχ. 127: *ὄφρ' εἴη μακάρεσσι θεοῖς ἔδος ἀσφαλὲς αἰεὶ*

Ἐδῶ τὸ σημαντικὸ εἶναι τὸ «αἰεὶ». Αὐτὸ τὸ αἰώνιο Σύμπαν, ποῦ προῆλθε ἀπὸ τὸ βίαιο ρῆγμα, προϋπῆρχε! Σὲ μᾶς θὰ παραμείνει ἄγνωστο ὡς παρελθὸν καὶ ὡς μέλλον. Ἡ *Θεογονία* ὁμῶς δέχεται, ὅτι ἡ συμπαντικὴ αὐτὴ ὕλη δὲν θὰ πάψει ποτὲ νὰ εἶναι τὸ αἰώνιο καὶ ἀσφαλὲς στήριγμα τῶν εὐτυχῶν ἀνθρώπων. Μετὰ τὸ «ἐπίσταμαι», τὸ «στοχάζομαι». Ποῦ σκοπεύει ὁ Νοῦς; Θεωροῦν μήπως οἱ κοσμολόγοι τοῦ μεγάλου χαμένου πολιτισμοῦ, ὅτι ὁ «διανοία μετέχων ἄνθρωπος» θὰ συμμετέχει πάντοτε σ' αὐτὲς τὲς ἀνακυκλίσεις τοῦ Συμπαντος, ποῦ ἀποτελεῖ «ἔδος ἀσφαλὲς αἰεὶ»; Νὰ ἐπαναλάβω καὶ ἐγὼ τὸ τοῦ Ἡράκλει- του «ἦθος ἀνθρώπῳ δαίμων»;

Β' Οἱ κοσμολογικὲς ἀντιλήψεις τῆς σύγχρονης Φυσικῆς

1965 μ.Χ.: Στὰ ἐργαστήρια τῆς Μπέλλ Τέλεφον τοῦ Νιού Τζέρσεϋ ἐπιστήμονες, ποῦ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἦταν βραβευμένοι μὲ Νόμπελ, πειραματίζονταν μὲ τὸν «Ἐκο» καὶ τὸν «Τελστάρ». Εἶναι ἡ ἐποχὴ ποῦ οἱ δορυφόροι ἦταν ἀκόμη ἡ μεγάλη καινοτομία στὲς ἐπικοινωνίες. Μεταξὺ τῶν ἐπιστημόνων ποῦ ἐργάζονταν ἐκεῖ, ἦταν ὁ Ἄρν Πένζιας καὶ ὁ Ρόμπερτ Οὐίλσον. Οἱ δύο αὐτοὶ ἐρευνητὲς βρῆκαν, πῶς μιὰ ἀδύναμη ἀλλὰ ἐπίμονη ἀκτινοβολία μικροκυμάτων ἐρχόταν ἀπ' τὸν Οὐρανὸ μέρα-νύχτα. Οἱ ἴδιοι δὲν πίστευαν σχεδὸν στὴν ἀνακάλυψή τους, ὥσπου ἔμαθαν πῶς στὸ Πανεπιστήμιο Πρίνστον ὁ φυσικὸς Ρόμπερτ Ντὶκ εἶχε προβλέψει μιὰ τέτοια ἀκτινοβολία βᾶθους ἀπὸ τὴν «Μεγάλη Ἐκρηξή», ποῦ ὑπέθετε ὅτι ἔγινε πρὶν 10 δισεκατομμύρια χρόνια. Οἱ δύο αὐτοὶ ἐρευνητὲς διαπίστωσαν, ὅτι «ἡ θερμικὴ ἀκτινοβολία» παρουσιάζει θερμικὸ φάσμα πανομοιότυπο μὲ τὸ φάσμα ἑνὸς ἐρεβώδους σώματος. Ὅλα, λέγουν, συμβαίνουν σὰν νὰ βρισκόμαστε σ' ἓνα κλίβανο θερμοκρασίας 3° ἀπολύτων (− 270° C). Νὰ πρόκειται, συμπέραναν, γιὰ τὸν ἀπόηχο τῆς «Μεγάλης Ἐκρηξῆς», ποῦ συνεχίζει μὲ μιὰ ἐλαττούμενη ἔνταση νὰ δονεῖ τὸ Σύμπαν μὲ τὴν ἐλάχιστη ἀλλὰ καὶ συνεχῇ αὐτὴ ἀκτινοβολία;

Μὲ βάση τὲς παρατηρήσεις αὐτὲς ὁ ἀστρονόμος Ι. Χάιντεμαν τοῦ ἀστεροσκοπεῖου τῶν Παρισίων προχώρησε μὲ τὴν βοήθεια ἡλεκτρονικοῦ ἐγκεφάλου, προγραμματισμένου μ' ὅλες τὲς συναρτήσεις τῆς σημερινῆς Φυσικῆς καὶ φυσικὰ μὲ τὰ συμπέρασμα τῶν Πένζιας καὶ Οὐίλσον, σὲ μιὰ κατὰ προσέγγιση ἀναπαράσταση τῆς «Μεγάλης Ἐκρηξῆς». Ὁ Χάιντεμαν εἶχε μετρήσει αὐτὴ τὴν ἀκτινοβολία σὲ μήκη κύματος καὶ εἶχε βρεῖ ὅτι ξεκινᾷ ἀπὸ τὰ 0,8 ἐκατοστόμετρα φθάνοντας μέχρι τὰ 20 ἐκ. Ἡ κατανομὴ τῶν ἐνεργειῶν, δῆλω-

σε, στὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ φάσματος, συμπίπτει ἀπόλυτα μὲ τὸ νόμο τῆς θερμικῆς ἀκτινοβολίας ἢ ἄλλως τὸν τύπο τοῦ Πλάνκ. Καὶ ἡ ἀνακοίνωση τοῦ Χάιντεμαν κατέληγε:

«Σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχὲς τῆς γενικῆς θεωρίας τῆς σχετικότητας, τὸ Σύμπαν δὲν πρέπει ν' ἀποτελεῖται μόνον ἀπὸ χωρὸ καὶ ὕλη ἀλλὰ καὶ ἀκτινοβολία. Τὸ ὑπερ-άτομο, ὅπως ὀνομάζουν οἱ σύγχρονοι ἐπιστήμονες τὴν συγκεντρωμένη «κάποτε» ὕλη τοῦ Σύμπαντος σ' ἓνα μόνο «ἄτομο», ἀποτελεῖται —λέει ὁ Χάιντεμαν— σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ἀπὸ φωτόνια, δηλαδὴ φῶς. Ἡ ὕλη δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ διατηρηθεῖ, στὴν μορφή αὐτῇ τοῦ ὑπερ-ατόμου, σὲ κατάσταση ἰσορροπίας. Αὐτὸ ὁμῶς δὲν κρατᾷ οὔτε 1'', καὶ ἐντὸς 10'' ἡ πρώτη πυρηνικὴ ἀντίδραση ἀρχίζει ν' ἀποδίδει «βαρὺ ὕδρογόνο» (δευτερόνιο). Ἐνα λεπτὸ (1') ἀργότερα —συνεχίζει ὁ Χάιντεμαν— ὅπως ἀπέδειξε ἡ παρακολούθηση τῶν πρώτων αὐτῶν στιγμῶν μὲ τὶς ὑποδείξεις τοῦ ἠλεκτρονικοῦ ὑπολογιστῆ, ἀρχισε μιὰ ραγδαία ἀνάπτυξη πυρηνικῶν ἀντιδράσεων καὶ ὁ σχηματισμὸς τῶν ἐλαφροτέρων ατόμων μέχρι τοῦ μαγνησίου. Τέλος μετὰ 15' σχηματίστηκε ἡ ὕλη, ὅπως τὴν γνωρίζουμε σήμερα. Ἐπὶ 30 ὁμῶς δισεκατομμύρια ἔτη ἡ καθαρὰ ἐνέργεια, τὸ φῶς, θὰ εἶναι τὸ ἐπικρατέστερο συστατικὸ τοῦ Σύμπαντος. Βαθμιαῖα ὁμῶς θὰ ἐξασθενεῖ, γιὰ ν' ἀπομείνει καὶ πάλι ἡ ἀπειροελάχιστη «κοσμολογικὴ ἀκτινοβολία» τῶν παγερῶν 3° Κελσίου». Καὶ μετὰ;

Ἀπὸ τοὺς πανάρχαιους χρόνους οἱ ἄνθρωποι ἔμειναν ἐκστατικοὶ καὶ συγκλονίστηκαν ἀπ' τὸ φαινόμενο τῆς δημιουργίας. Στὴν προσπάθειά τους νὰ βροῦν μιὰ ἀπάντηση, ἀκούστηκαν ἢ διατυπώθηκαν πολλὲς θεωρίες, ποὺ ξεκινᾶν ἀπ' τὶς πιὸ πρωτόγονες θεοκρατικὲς ἀντιλήψεις μέχρι τὶς ἄκρως ἐπιστημονικὲς τῆς ἐποχῆς μας. Ὁ μεγάλος ἀστρονόμος καὶ στοχαστὴς Ἐντουϊν Χάμπλ (1889-1953), ποὺ εἶναι παγκόσμια γνωστὸς ἀπ' τὶς ἔρευνές του τὶς σχετικὲς μὲ τὴν «φυγὴ τῶν γαλαξιδῶν» ἢ τὴ «διαστολὴ τοῦ Σύμπαντος», εἶχε πεῖ: «Ἐπιστημονικὸ γεγονός ἢ θεωρία εἶναι ἐκεῖνη, ἐπὶ τῆς ὁποίας καθίσταται ἐφικτὴ ἡ κοινὴ συναίνεση».

Ἡ σύγχρονη Κοσμολογία, παρὰ τὴ συνδρομὴ τῆς ραδιοαστρονομίας καὶ τῶν ἠλεκτρονικῶν ἐγκεφάλων, δὲν ἔχει κατορθώσει ἀκόμη νὰ ἐπιτύχει αὐτὸ ποὺ ἔλεγε ὁ Χάμπλ, τὴν «κοινὴ συναίνεση»· καὶ τὸ ἐντυπωσιακώτερο, ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερα νὰ ἔχει ἀνάγκη τῶν στηριγμάτων τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς λογικῆς στὴν ἔκδοση τῶν συμπερασμάτων της.

Οἱ σύγχρονες ἀπόψεις, ποὺ ἀναζητοῦν, ὅπως αὐτὴ τοῦ Χάιντεμαν, τὴν ἀπάντηση ἐρευνῶντας τὴ δομὴ καὶ τὴν πυκνότητα τῆς ὕλης τοῦ Σύμπαντος, συμφωνοῦν σχεδὸν ὅλες ὅτι ἡ ὕλη τοῦ Σύμπαντος ἦταν συγκεντρωμένη, κάποτε, σ' ἓνα μόνο ὑπερ-άτομο. Ἀπ' αὐτὴ τὴν κατάσταση, ἄγνωστο πῶς, κλονίστηκε κάποια στιγμὴ ἡ ἰσορροπία, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε μιὰ ἔκρηξη ἀσυλλήπτου ἰσχύος, ποὺ προσέδωσε «ταχύτητα» στὰ τεμάχια τοῦ ἐκραγέντος ὑπερ-ατόμου, τόσο μεγάλῃ ὥστε ἄλλα προσέγγισαν κι' ἄλλα ἀπέκτησαν τὴν ταχύτητα τοῦ φωτός.

Αὐτὴ ἡ γενικὴ σχεδὸν θέση πῆρε ἀρκετές, στὴ συνέχεια, κατευθύνσεις. Οἱ κατευθύνσεις μᾶς ἔδωσαν μερικὲς θεωρίες ἐνὸς «συμπαντικοῦ μέλλοντος». Πολὺ συνοπτικὰ θὰ ἀναφερθῶ σὲ μερικὲς ἐξ αὐτῶν, τὶς πιὸ σημαντικὲς, ὅπως ἀναγνωρίζουν οἱ σύγχρονοι κοσμολόγοι.

Ὁ ἀστρονόμος Γουίλλιαμ Σίττερ (1872-1934) ὑποστήριξε, ὅτι τὸ Σύμπαν εἶναι ἰσότροπο (ἔχει δηλαδή ἰδιότητες παραβολῆς), εἶναι μὴ ἐπιστητό, ἀπειροκαὶ τείνει πρὸς τὸ *Εὐκλείδειο* (δηλαδή πρὸς κυρτότητα μηδέν). Ὑποστήριξε ἀκόμη, ὅτι χρόνος καὶ διάστημα εἶναι ἀχώριστα, κι' ὅταν ἀκόμη τὸ Σύμπαν τὸ λαμβάνει κανεὶς σὰν σύνολο. Ἐὰν δεχθοῦμε, εἶπε, ὅτι ἡ ὕλη στὸ Σύμπαν εἶναι ἀραιή, διότι ἡ σημερινὴ συχνότης τῶν διαφορῶν - χημικῶν στοιχείων (στὸ Σύμπαν) δὲν συμβιβάζεται μὲ τὴν ὑπόθεση τοῦ ἀρχικοῦ ὑπερ-πύκνου ἀτόμου, τότε ἡ φυγὴ τῶν γαλαξίων θὰ συνεχισθεῖ. Ἡ δὲ παγκόσμια ἔλξη δὲν θὰ ὑπερισχύσει ποτὲ τῆς ταχύτητας φυγῆς, καὶ τὸ Σύμπαν θὰ τείνει συνεχῶς νὰ μεταβληθεῖ σὲ ἀπέραντο κενό. Αὐτὸ τὸ Σύμπαν, ποῦ στὸ μέλλον θὰ εἶναι ἓνα ἀπέραντο κενό, ὀνομάσθηκε «*Σύμπαν τοῦ Ντὲ Σίττερ*». Τὸ Σύμπαν τοῦ Ντὲ Σίττερ εἶναι ἀπεριόριστο..

Ὁ φυσικομαθηματικὸς Ἀλβέρτος Ἀϊνστάιν (1879-1955) ἐξέτασε τὴ δομὴ τοῦ Σύμπαντος σύμφωνα μὲ τὴ θεωρία τοῦ τῆς Γενικῆς Σχετικότητος: «*Ἄν στὸ Σύμπαν, ἔλεγε, ἡ μέση πυκνότητα τῆς ὕλης ξεφεύγει ἔστω καὶ λίγο ἀπ' τὸ μηδέν, τότε ὁ κόσμος δὲν εἶναι τόσο εὐκλείδειος. Ὁ ὑπολογισμὸς τῆς πυκνότητος δείχνει ἀντίθετα πῶς, ἂν ἡ ὕλη ἦταν ὁμοιόμορφα καταμερισμένη, ὁ κόσμος θὰ ἔπρεπε ἀναγκαῖα νὰ εἶναι σφαιρικὸς (ἢ ἐλλειπτικὸς). Ἐπειδὴ ὅμως στὴν πραγματικότητα ἡ ὕλη ἐξεταζομένη σὲ βάθος εἶναι ἀνώμαλα καταμερισμένη, ὁ πραγματικὸς κόσμος θὰ ξεφεύγει ἐξεταζόμενος λεπτομερῶς ἀπ' τὸ σφαιρικὸ σχῆμα ἢ θὰ εἶναι σχεδὸν σφαιρικὸς. Θὰ πρέπει ὅμως νὰ εἶναι ἀναγκαῖα πεπερασμένος (περιορισμένος)*». [*Ἡ Θεωρία τῆς Σχετικότητος*: Αἰ. Einstein]

Ὁ Ἀϊνστάιν στηριγμένος πάνω στὴ θεωρία τοῦ τῆς «βαρύτητος» συμπέρανε, γιὰ τὴ φύση καὶ τὸ μέλλον τοῦ Σύμπαντος, πῶς τὸ Σύμπαν θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀναλλοίωτο καὶ ἀμετάβλητο, θετικῶς κυρτό, ἰσότροπο, ἀλλὰ ἀσταθές.

Ἄλλη, τέλος, ἀποψη εἶναι τὸ «*ταλαντευόμενον Σύμπαν τοῦ Αἰπικ*». Ἡ ἐκκρηξή, κατὰ τὸν Αἰπικ, ἐκτόξευσε μὲν τὴν ὕλη σὲ τεράστιες ἀποστάσεις ἀλλὰ ὄχι ἀπειρες καὶ ἔτσι, ἀφοῦ οἱ γαλαξίες φθάσουν κάποτε στὸ ὄριο ἐξαντλήσεως τῆς ἀρχικῆς τους ταχύτητας, θὰ ἐπανασυγκρουσθῶν καὶ θὰ σχηματίσουν ἐκ νέου ἓνα ὑπερ-άτομο πανομοιότυπο ἐκείνου ἀπ' τὸ ὁποῖο ξεκίνησαν.

Κατὰ τὸν Αἰπικ, τὸ Σύμπαν δὲν εἶναι ἐπιστητό στὸν χῶρο, ὄχι ὅμως καὶ στὸν χρόνο, ἀφοῦ οἱ πρὸ τῆς τελευταίας «ἀναγεννήσεως» τοῦ καταστάσεις θὰ μᾶς μείνουν διὰ παντὸς ἀγνωστες.

* * *

Αὕτῃ ἡ ἄκρως συνοπτικὴ παρουσίαση ἑνὸς μικροῦ μόνο μέρους τῶν ἀντιλήψεων τῶν κοσμολόγων τοῦ λήγοντος αἰῶνος μας, σκοπὸς ἔχει ἀπλῶς τὴ σύγκριση, ποῦ θεώρησα ἀναγκαῖα, αὐτῶν μὲ τὶς ἀντιλήψεις τῶν πρὸ χιλιετιῶν κοσμολόγων τῆς Θεογονίας. Καὶ δὲν ἔγινε χάριν ἐπιστημονικῆς ἐνημερώσεως. «*Ἡ ἱστορία ἄλλωστε τῆς ἀστρονομίας, ὅπως ὁ Ν. Calder λέει, δὲν θὰ τελειώσει ποτέ, τὰ ἀρχεῖα δὲν πρόκειται νὰ κλείσουν οὔτε τὰ παρατηρητήρια νὰ σφραγισθῶν. Νέες τεχνικὲς παρατηρήσεις καὶ θεωρίες θὰ ξεκαθαρίσουν τὶς ἀπόψεις μας γιὰ τὸ περιεχόμενο τοῦ διαστήματος. Οἱ ἀστρονόμοι θὰ μποῦν σὲ τροχιά ἢ θὰ πᾶνε στὴ σελήνη, γιὰ νὰ κοιτάξουν καλύτερα τὸ Σύμπαν. Τὰ ἐπιστημονικὰ ὄργανα ἐδάφους θὰ γίνουν πιὸ εὐαίσθητα καὶ ἀκριβῆ. Λαμπροὶ νέοι,*

πού θα μάθουν τὴν τέχνη τοῦ ἀστρονόμου, θὰ προσφέρουν νέες ιδέες στὸ ὄλο θέμα. Ἀλλὰ ὅταν θὰ λέγονται οἱ ἱστορίες αὐτὲς τοῦ Κόσμου, ἡ ἐποχὴ μας —τελειώνει ὁ Ν. Calder— θ' ἀναφέρεται σὰν μιὰ περίοδος στὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος γιὰ πρώτη φορὰ ἀντιλήφθηκε πόσο βίαιο εἶναι τὸ Σύμπαν πὺ κατοικεῖ».

Ἡ πανάρχαια καὶ ἡ κλασσικὴ σκέψη τῶν ἀνθρώπων τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου δὲν ἀποδεικνύει ἀσφαλῶς αὐτό. Οἱ τότε ἐρευνητὲς τοῦ Σύμπαντος εἶχαν καταλήξει σὲ συμπεράσματα, πὺ μόλις τώρα οἱ ἐπιστήμονες τὰ πλησιάζουν.

Νομίζω, ὅτι εἶναι καιρὸς πλέον νὰ συνδεθοῦμε ἐκ νέου μὲ τὴν ἱστορία μας, πὺ εἶναι καὶ ἡ ἱστορία ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος. Οἱ προσπάθειες μερικῶν, πὺ ἐπωφελοῦμενοι ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ κενὰ καὶ ἀπὸ τὶς καταστροφὲς τῶν ἔργων τοῦ πανάρχαιου καὶ κλασσικοῦ Λόγου (πὺ πολλὲς ἐξ αὐτῶν ὀφείλονται στὴ μισαλλοδοξία), ἐνίσχυσαν μ' αὐτὲς τὶς σύγχρονες δογματικὲς θέσεις τοὺς στὸν κοινωνικὸ, ὀντολογικὸ, κοσμολογικὸ, ἱστορικὸ κ.ἄ. χώρους, εἶναι πράξεις ἀνόσιες καὶ «ὕβριστικὲς» ἐναντίον τοῦ πνεύματος αὐτοῦ πὺ γέννησε τὸν ὀρθὸ ἀνθρώπινο πολιτισμό.

Ἄς ἀπαλλαγοῦμε, ὅσο εἶναι ἀκόμη καιρὸς, ἀπὸ τοὺς θανάσιμους αὐτοὺς ἐναγκαλισμοὺς τῶν ὑποπτῶν «σοφῶν» καὶ ἄς προσπαθήσουμε νὰ παραδώσουμε στὴν ἀποξηρανθεῖσα Ἑλληνικὴ Παιδεία τὸν μαχητικὸ δρόμο τῆς.

VINCENZO ROSSI*

Κέρατο τῆς Σελήνης

*Αὐτὴ ἡ πλατεία νύχτα μ' ἀστέρια,
μ' ἓνα κέρατο τῆς σελήνης, πὺ ἀργοπεθαίνει
πάνω στὸ βουνὸ Μάρε, πιέζει
γύρω μας τὰ χάρδια τῆς.
Μακραίνουν καὶ τρέμουν μέσ' στὸ νερό
οἱ σκιές μας, ὦ γυναῖκα.
Ἵψώνουν βαριὰ ἀναπνοὴ οἱ Mainarde,
χτυπάει στὰ πόδια τοὺς
ὁ ἐλαστικὸς ρυθμὸς τ' ἀγέρα.
(Μεταφράζει ὁ Φοῖβος Δέλφης)*

* Ἀπὸ τοὺς ἀξιολογώτερους σύγχρονους Ἰταλοὺς ποιητὲς. Εἶναι φιλόλογος, ἐλληνιστὴς καὶ διευθυντὴς Σχολείου Μ. Ἐκπαίδευσης στὴ Νότια Ἰταλία.

Γ.Δ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΑΔΗΣ*

Ἡθικῆς ἀπομυθοποίηση

Μέσα σ' ἓνα χρόνο, τὸ 1983, ἡ Ἑλλάδα βρέθηκε νομοθετικά στὴν πρωτοπορία τῶν ἐξελιγμένων χωρῶν τῆς Εὐρώπης: ἡ μοιχεία ἀποποινικοποιήθηκε, ἡ ἔκτρωση δὲν εἶναι πιά παράνομη καὶ τὸ διαζύγιο ἔγινε αὐτόματο. Ἀλλὰ γεννιέται τὸ ἐρώτημα: οἱ μεγάλες αὐτὲς μεταρρυθμίσεις βρῆκαν τοὺς "Ἕλληνες καὶ τὶς Ἑλληνίδες — καὶ ὄχι μόνο τῶν πόλεων ἀλλὰ καὶ τῆς υπαίθρου— προετοιμασμένους γιὰ νὰ τὶς δεχτοῦν, χωρὶς τὸν κίνδυνο νὰ ἐκτραποῦν σὲ ἀπρέπειες καὶ ἀδικίες;

Ἄν κρίνουμε ἀπὸ τὸν τρόπο πὺ ἀναγγέλθηκαν καὶ σχολιάσθηκαν ἀπὸ τὸν Τύπο καὶ τ' ἄλλα μέσα μαζικῆς ἐνημέρωσης, ὁ κίνδυνος αὐτὸς διαγράφεται μεγάλος. Οἱ φωνὲς ἐκείνων πὺ τὶς δέχτηκαν σὰν ψυχρολουσία ἦταν καὶ λίγες καὶ ἀδύναμες. Ἐπικράτησαν οἱ φωνὲς τῶν φανατικῶν φεμινιστριῶν, πὺ τὶς θριαμβολόγησαν ὡς μεγάλες νίκες τῆς σκλάβας, ἐπὶ χιλιάδες χρόνια, γυναίκα, ἐνάντια στὸν προαιώνιο σατράπη καὶ τύραννο, τὸν ἄνδρα.

Θυμοῦμαι, ὅτι διάβασα σὲ σοβαρὴ ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα τὴν παράλογη ἀξίωση μιᾶς ἑλληνίδας φεμινίστριας, οἱ γυναῖκες ν' ἀποβάλουν ἀκόμα καὶ τὴ θηλυκότητά τους, γιατί, κατὰ τὴν ἀντίληψή της, θηλυκότητα θὰ πεῖ: ἐξάρτηση ἀπὸ τὸν ἄνδρα, ἔλλειψη αὐτοπεποίθησης, παραδοχὴ ἀδυναμίας, ὑπακοή καὶ ὑποταγή, παραίτηση ἀπὸ τὸ δικαίωμα πνευματικῆς προαγωγῆς καὶ περιορισμὸ στὸ ρόλο τῆς σεξουαλικῆς κούκλας.

Ἐμεῖς πιστεύουμε (ὅσο καὶ ἂν ἡ γνώμη αὐτὴ φαίνεται ἀναχρονικὴ, σήμερα), πὺς ἡ θηλυκότητα εἶναι ἡ ἀντιπροσφορά τῆς γυναίκα, σ' αὐτὸ πὺ ὁ ἄνδρας προσφέρει, τὸν ἀνδρισμὸ του, γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ κοινωνικοῦ κυττάρου πὺ θὰ διαιωνίσει τὸ γένος, πὺ θὰ δικαιώσει τὴν ὑπαρξή τους καὶ θὰ τοὺς κάνει εὐτυχισμένους.

Ἡ φύση μᾶς δίνει ἀπειρα παραδείγματα γιὰ τὸ ρόλο τῶν δύο φύλων: ὁ ἄνδρας πρέπει νὰ φροντίζει γιὰ τὴν ἀσφάλεια καὶ τὴν προκοπὴ τῆς οἰκογένειας πὺ δημιουργεῖ: Καὶ ἡ γυναίκα, πὺ ἔχει ἀπὸ τὴ φύση της πὺ ἐντονη τὴν αἴσθηση τοῦ ωραίου, τῆς ἀγάπης, τῆς ἀφοσίωσης, νὰ τὴν ὀργανώσει ἐσωτερικὰ καὶ νὰ δώσει στὰ παιδιὰ της τὴν ἀνατροφή πὺ θὰ τὰ κάνει χρήσιμα μέλη τῆς κοινωνίας. Ὅση πολλαπλότητα καὶ ἂν δώσει στὸν κοινωνικὸ ρόλο ἡ γυναίκα, ὅσα διπλώματα κι ἂν στοιβάξει, ὅσες θέσεις κι ἂν κατακτήσει, ἂν δὲν κατορθώσει νὰ σώσει τὴν θηλυκότητά της θὰ χρεοκοπήσει, ὅπως καὶ ὁ ἄνδρας πὺ ἔχασε τὸν ἀνδρισμὸ του.

Τὶς ἀπλὲς αὐτὲς ἀλήθειες ὁρισμένα φερέφωνα τοῦ φεμινιστικοῦ κινήματος στὴν Ἑλλάδα φαίνεται νὰ τὶς ἀγνοοῦν. Ἡ νὰ τὶς ἀντιπαρέρχονται στὴν ἀναζήτηση ἄλλων ἀνομολόγητων σκοπῶν, ἀνάμεσά τους κάποια ἐπιδίωξη ἀντιδικίας, ἴσως κ' ἐκδίκησης, γιὰ τοὺς ὅσους «ἐξευτελισμούς» ὑπέφερε ἀπὸ τὸν ἄνδρα ἡ γυναίκα στὸ παρελθόν. Διαφορετικὰ δὲν ἐξηγεῖται τὸ φαινόμενο πὺ παρατηρήθηκε ἀμέσως μετὰ τὴ θέσπιση ἀπὸ τὴν Πολιτεία τῆς ἰσοτιμίας καὶ τῆς ἰσονομίας γιὰ τὰ δύο φύλα. Ἀκούστηκαν φωνὲς πὺ παρερμήνεψαν τελείως τὴν ἐννοια τῆς ἴσης μεταχείρισης καὶ προτρέψανε τὶς γυναῖκες, πὺ θὰ θέλανε νὰ διαπρέψουν σὲ κάποιο ἐπάγγελμα, σὲ κάποια ἐπιστήμη, σὲ κάποια θέση στὸ Δημόσιο ἢ στὴν πολιτικὴ, νὰ μὴ διστάσουν νὰ ζητήσουν ἀπὸ τὸν ἄνδρα τους νὰ μοιρασθοῦν τὶς φροντίδες τοῦ σπιτιοῦ καὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδιῶν. Πὺ θὰ ὀδηγοῦσε μιὰ τέτοια ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς ἰσότητος, ἀκόμα καὶ σὲ χώρες πὺ βρίσκονται στὴν κορυφὴ τῆς κοινωνικῆς προόδου, δὲν εἶναι δύσκολο νὰ τὸ φαντασθεῖ κανεὶς. Οἱ γυναῖκες, πὺ θὰ τὸ ἀποφάσιζαν, μὲ δυσκολία θὰ μπορούσαν ν' ἀρνηθοῦν ὅτι πίσω ἀπὸ τὴν ἰσότητα καὶ τὴν ἴση μεταχείριση δὲν βλέπουν καὶ τὴ δυνατότητα μιᾶς φυγῆς ἀπὸ τὰ φυσικὰ τους καθήκοντα, πρὸς μιὰ χειραφέτηση καὶ μιὰν ἐλευθερία, πὺ εἶναι δυνατόν νὰ πάρει ἀνεπιθύμητες παρεκκλίσεις.

* Ὁ κ. Γ.Δ. Χουρμούζιαδης εἶναι γνωστὸς δοκιμιογράφος, διηγηματογράφος καὶ μεταφραστὴς ξένης καὶ κυρίως λατινοαμερικανικῆς ποιήσεως.

Εἶναι λίγοι, σήμερα, ἐκεῖνοι πού ἀρνοῦνται στή γυναῖκα τὸ δικαίωμα νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸ σπίτι γιὰ ν' ἀξιοποιήσει τὶς ἱκανότητές της καὶ νὰ ζήσει τὴ χαρὰ μιᾶς προσωπικῆς ἐπιτυχίας. Τὸ δικαίωμα της ὅμως αὐτὸ ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἐκπλήρωση τῆς ἐντολῆς (ἄλλοι τὴν λέγουν ἀποστολή), πού συνδέεται μὲ τὸ φύλο της, νὰ φέρνει παιδιὰ στὸν κόσμον καὶ νὰ τὰ μεγαλώνει μέσα σὲ μιὰν οἰκογενειακὴ ἀτμόσφαιρα στοργῆς, πού μόνο αὐτὴ, σὰν μάνα, μπορεῖ νὰ δημιουργήσει. Ἡ ἐκπλήρωση αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ τὴ σώζει καὶ ἀπὸ τοὺς κινδύνους πού διατρέχουν ὅσες γυναῖκες ἀφοσιώνονται ὀλοκληρωτικὰ σ' ἓνα ἐπαγγελματικὸ ἀγώνα μέσα στὴ σημερινὴ ἀνδροκρατούμενη κοινωνία. Δὲν χρειάζεται μάτι ψυχιάτρου, γιὰ ν' ἀντιληφθεῖ κανεὶς, ὅτι ἓνας ὀρισμένος ἀριθμὸς γυναικῶν, πού ἐργάζονται σὲ ἀνδρικό περιβάλλον, ἔχει πάθει κάποια ψυχικὴ διαταραχὴ. Ἄλλο ποσοστὸ, μεγαλύτερο, ἔχασε τὶς χαρισματικὲς ιδιότητες πού ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση τῆς γυναῖκας, ἔπαθε δηλαδὴ ἀκόμα καὶ ἀλλοίωση τοῦ χαρακτῆρα. Ποιὰ γυναῖκα, πού ἄρχισε νὰ ἐργάζεται σὰν γκαρσόνα, σὰν ρεσεψιονίστ, σὰν δακτυλογράφος, σὰν γραμματέας, μπορεῖ νὰ ἰσχυρισθεῖ ὅτι δὲν ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὴν συνήθειες τῶν ἀνδρῶν, πού δίπλα τους ἐργάστηκε, ἀπὸ τὸν τρόπο πού σκέπτονται, ἀπὸ τὴν ἠθικὴ τους ἐλευθεριότητα, τὴ ροπὴ τους πρὸς τὶς ἀπολαύσεις καὶ τὶς ἀποστασίες; Κι ἀκόμα, ποιὰ γυναῖκα μπορεῖ ν' ἀρνηθεῖ ὅτι δὲν κολάκεψαν τὴ φιλαυτία της τὰ λόγια θαυμασμοῦ πού τῆς πετοῦσαν οἱ ἄρρενες συνάδελφοί της γιὰ τὰ κάλλη καὶ τὰ θέληγτρά της, τὰ τολμηρὰ τους πειράγματα, οἱ διψασμένους ματιὰς τους; Τὶς γυναῖκες αὐτὲς δὲν τὶς φτάνει πιά νὰ καπνίζουν, νὰ πίνουν καὶ νὰ ὀδηγοῦν αὐτοκίνητο, θέλουν νὰ τρῶν στὰ μπάρ καὶ στὶς ψησταριὲς —ἀποστρέφονται τὴ μαγειρικὴ—, θέλουν νὰ χορεύουν καὶ νὰ κάνουν ἐπίδειξη στὰ νυχτερινὰ κέντρα. Ἡ καθημερινὴ πολύωρη ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἀνδρες τὶς ἔχει βγάλει ἀπὸ τὸ φυσικὸ τους δρόμο, ἔχει ἐξουδετερώσει ἓνα μεγάλο μέρος τῆς θηλυκότητάς τους καὶ ἀπειλεῖ νὰ τὶς μετατρέψει σ' ἓνα ἑτερόμορφο φύλο, πού δὲν εἶναι οὔτε ἀνδρας οὔτε γυναῖκα. Ἀπὸ τὴν ἀξιολύπητη αὐτὴ μοῖρα σώζονται μονάχα ὅσες καταφέρουν νὰ δραπετεύσουν ἀπὸ τὸ διαβρωτικὸ ἀνδρικό κλοιὸ καὶ δημιουργήσουν τὸ δικό τους σπίτι.

Ἡ τάση αὐτὴ πανηγυρισμοῦ γὰρ τὶς τόσο προοδευτικὲς καινοτομίες τοῦ νέου Οἰκογενειακοῦ Κώδικα παρατηρήθηκε, τὸ ἴδιο ἐντονη, καὶ στὸ θέμα τῆς ἔκτρωσης, μὲ ἀφορμὴ τὴν ἐξαίρεσή της ἀπὸ κάθε δίωξη, δηλαδὴ τὴ νομιμοποίησή της. Ὑψώθηκαν φοβερὲς φωνὲς διαμαρτυρίας, ὅταν ἡ Ἐκκλησία θέλησε νὰ θυμίσει στὸ χριστεπώνυμο πλήρωμα πὼς ἔκτρωση θὰ πεῖ τεκνοκτονία, φόνος, καὶ πὼς ἡ παράβαση τῆς ἐντολῆς «οὐ φονεύσεις» εἶναι αὐτὴ πού αὐστηρότερα πρέπει νὰ καταδικάζεται. Ἀλλὰ ἡ ἔκτρωση «ἐλαφρὰ τῇ καρδίᾳ» δὲν εἶναι μόνο προσβολὴ τοῦ Θεοῦ Νόμου, εἶναι καὶ ἔγκλημα κατὰ τῆς ἀνθρωπότητας, κατὰ τῆς κοινωνίας, κατὰ τοῦ Γένους. Ὁ Ραιημόν Ἀρὸν εἶχε γράψει τὸ 1981, ὅταν συζητήθηκε στὸ Εὐρωπαϊκὸ Κοινοβούλιο ἡ νομιμοποίηση τῆς ἔκτρωσης, πὼς ἡ Εὐρώπη αὐτοκτονεῖ ἀπὸ ὑπογεννητικότητα. Τί θὰ πρέπει νὰ ποῦμε μεῖς οἱ Ἕλληνες, πού ἐπὶ δέκα χρόνια μένουμε σταθερὰ προσκολλημένοι στὰ 9 ἑκατομμύρια, μὲ προοπτικὴ, ἔτσι ὅπως ἐξελίσσονται τὰ πράγματα, νὰ παραμείνουμε σ' αὐτὸν τὸ μοιραῖο, τὸν ἐθνοκτόνο ἀριθμὸ, ἄλλα δέκα χρόνια; Κ' ἐνῶ στὸ Στρασβούργο ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς εὐρωβουλευτῶν στηλίτευσε τὴν ἔκτρωση ὡς ἔγκλημα, στὴ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων δὲ βρέθηκε —δὲ θυμοῦμαι νὰ διάβασα— ἓνας βουλευτὴς, πού νὰ σήκωσε τὴ φωνὴ του καὶ νὰ διαμαρτυρήθηκε. Διάβασα ὅμως στὸν Τύπο τὶς δηλώσεις τῶν φεμινιστριῶν μας, πού πῃ γιορτάσανε ὡς μεγάλη τους νίκη: «Ἀφήστε τὶς γυναῖκες ἐλεύθερες... Μονάχα αὐτὲς ἔχουν τὸ δικαίωμα ν' ἀποφασίζουν ἂν θὰ φέρουν στὸν κόσμον τὸ πλάσμα πού συνέλαβαν στὰ σπλάχνα τους...». Ἀκόμα κι ὅταν δὲν ὑπάρχουν, ἐννοεῖται, λόγοι σοβαροί, πού ἐπιβάλλουν τὴ διακοπὴ τῆς ἐγκυμοσύνης.

Ἀλλὰ μήπως γιὰ τὴν ἀποποινικοποίηση τῆς μοιχείας ὑψώθηκαν φωνὲς διαμαρτυρίας ἀνάλογες μὲ τὶς βαρύτερες ἐπιπτώσεις, πού ἓνα μέτρο τόσο ριζοσπαστικὸ μπορεῖ

νά έχει σὲ μιὰ κοινωνία σὰν τὴ δική μας, κοινωνία πού βρίσκεται στὶς ἀρχές τῆς πρῶ-
σαρμογῆς τῆς στὰ δυτικὰ πρότυπα, πού πολλοὶ δὲν τὰ θεωροῦν κὰν ὑποδειγματικά γιὰ
μίμηση; Γεγονὸς εἶναι, πὼς οἱ Ἕλληνες πέρασαν —χωρὶς τὴ μεσολάβηση μιᾶς μετα-
βατικῆς περιόδου— ἀπὸ τὸ ἓνα ἄκρο στὸ ἄλλο. Ἀπὸ μιὰ κοινωνία, πού ἀσκοῦσε, μὲ
τὸ νόμο καὶ τὴ θρησκεία, κάποιον σχετικὸ ἔλεγχο στὰ ἥθη τῶν πολιτῶν, σ' ἓνα ξέσπα-
σμα ἠθικῆς ἀνευθυνότητας. Μιὰ τάση πρὸς τὴν ὑπερβολή, φαινόμενο ἀναπόφευκτο
γιὰ κάθε εἶδους νεόφοιτους. Τὸ ἀκατανόητο στὴν περίπτωση τῆς μοιχείας εἶναι, ὅτι
πολλὲς γυναικεῖες ὁργανώσεις ἢ δὲν ἔλαβαν στάση ἢ τὴ διατυμπάνισαν —ὅπως καὶ
τὴν ἔκτρωση— σὰν μιὰ σπουδαία νίκη τῆς γυναίκας στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀπελευθέρω-
σή της.

Δὲν εἶναι λίγοι ἐκεῖνοι πού πιστεύουν, πὼς οἱ ἄνδρες ἐπέτυχαν νὰ ἐπιβάλουν στὴ
σημερινή κοινωνία τὴν ἀναγνώριση ὀρισμένων ἐλευθεριῶν —γιὰ λογαριασμὸ τους,
βέβαια—, πού εἶναι ἐπιζήμιες καὶ γιὰ τοὺς ἴδιους καὶ γιὰ τὸ σύνολο, γενικά. Μερικὲς
μάλιστα προσβάλλουν τὸ ἠθικὸ αἶσθημα κάθε πνευματικὰ ὑγιοῦς ἀνθρώπου. Καὶ αὐ-
τὲς τὶς ἐλευθερίες, τὶς ἐπιλήψιμες, πού ὁ ἄνδρας προσπάθησε νὰ τὶς κάνει νόμιμες —τί
ἄλλο εἶναι ἡ ἀποποινικοποίηση τῆς μοιχείας, ἢ μὴ γελοιάστε—, ἡ γυναίκα θὰ ἔπρε-
πε ὄχι μόνον νὰ μὴ τὶς διεκδικήσει, ἀλλὰ ν' ἀξιώσει, νὰ δώσει μάχη, γιὰ νὰ περιορι-
σθοῦν καὶ στὸν ἄνδρα. Ἐπιδιώκοντας ἰσοτιμία καὶ ἴση μεταχείριση, θὰ ἔπρεπε, σὲ θέ-
ματα ἠθικῆς, νὰ παραμένει σταθερὴ στὶς θέσεις πού κρατοῦσε ἡ γενιὰ τῶν μητέρων
μας, καὶ νὰ προσπαθῇ νὰ ξαναφέρει στὸν ἴσιο δρόμο τὸν παραστρατημένο ἄνδρα.
Ἡ ἀποποινικοποίηση τῆς μοιχείας δὲν εἶναι πρὸς δόξαν τῆς ἰσοτιμίας, οὔτε ἀφορμὴ
γιὰ θριαμβολογίες.

Ὅταν ἡ γυναίκα εἶναι ἀκόμη ἀνύπαντρη, ἂς κάνει χρῆση καὶ κατάχρηση τῶν «ἐ-
λευθεριῶν» πού ζήτησε στὸν ἄνδρα. Ὅταν ὁμως ὀρκίστηκε στὶς ἠθικὲς ἀρχές πού πά-
νω τους στηρίζεται τὸ μυστήριό τοῦ γάμου, καὶ πού περιλαμβάνουν μιὰν ἀπὸ τὶς ἱερό-
τερες ἀξίες τῆς ζωῆς, τὴν πίστη μεταξὺ τῶν συζύγων, τότε αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἡ ἐλευθε-
ρία γίνεται ἠθικὴ καταβαράθρωση. Ἡ γυναίκα —καὶ ὁ ἄνδρας βεβαίως, ἀλλὰ πολὺ
περισσότερο ἡ γυναίκα, γιὰ λόγους πού ἡ ἴδια τοὺς ξέρεי καλά— δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι
ταυτόχρονα καὶ παντρεμένη καὶ ἐλεύθερη. Παραβιάζει τὸν ὄρκο πού ἔδωσε στὴν τέλε-
ση τοῦ γάμου, ἀλλὰ καὶ τὸν πρωταρχικὸ ρόλο πού ἡ φύση ἔταξε, νὰ γίνει μάνα, καὶ
σὰν μάνα, ὑπόδειγμα ἠθικῆς συμπεριφορᾶς στὴν κοινωνία.

Ἀκόμα κι ἂν θελήσει νὰ σταδιοδρομήσει καὶ νὰ φτάσει ψηλὰ στὴν κοινωνικὴ ἢ
τὴν πολιτικὴ ἱεραρχία, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ τὸ ἐπιδιώξει χρησιμοποιοῦντας τὰ ἴδια μέσα μὲ
τὸν ἄνδρα. Γιὰ νὰ παίξει ρόλο ρυθμιστικὸ, διορθωτικὸ στὴν κοινωνία, θὰ ἔπρεπε ν' ἀ-
πομακρυνθεῖ ἀπὸ τὶς ἀνδρικές μεθόδους. Νὰ γίνει μιὰ δύναμη ἀντίρροπη τῆς ἐπιθετι-
κῆς τοῦ ὁρμῆς, τοῦ μέχρι παραλογισμοῦ ἀνταγωνιστικοῦ πνεύματός του, πού προκά-
λεσε τόσα δεινὰ στὴν ἀνθρωπότητα —σκεφεῖτε τοὺς τόσους πολέμους—, καὶ μᾶς ἔ-
χει φέρει, σήμερα καὶ πάλι, μπροστὰ σ' ἓνα φοβερὸ ἀδιέξοδο. Δυστυχῶς ὁμως, ἰσοτι-
μία, ἰσονομία, ἴση μεταχείριση κτλ., ἔτσι ὅπως τὶς ἀντιλαμβάνονται οἱ φεμινίστριες
μας, σημαίνουν συνέχιση τῆς γυναικείας τάσης ν' ἀντιγράφει τὸν ἄνδρα καὶ τῆς διάθε-
σῆς της νὰ ἔρχεται σὲ ἀντιδικία μ' αὐτόν.

Μιὰ μεταρρύθμιση ἀπὸ τὶς πλέον σημαντικὲς τοῦ νέου Οἰκογενειακοῦ Κώδικα εἶ-
ναι καὶ ἡ θέσπιση τοῦ «αὐτόματου διαζυγίου», πού παραχωρεῖται μὲ ἀπλουστευμένη
διαδικασία, ὅταν συμπληρωθοῦν πέντε χρόνια χωρισμοῦ «ἀπὸ κοίτης καὶ τραπεζῆς». Σ-
τοὺς παλαιούς γνωστούς λόγους διαζυγίου προστέθηκαν ὁ «ἀντικειμενικὸς κλονι-
σμὸς τῆς ἐγγαμῆς συμβίωσης» καὶ ἡ «κοινὴ συναίνεση» τῶν δύο παντρεμένων, πού θέ-
λουν νὰ χωρίσουν. Ἐτσι ὁ γάμος μεταβάλλεται σὲ μιὰ ἐλεύθερη ἔνωση, πού γιὰ τὴν διὰ-
λυσή της εἶναι ἀρκετὴ ἡ θέληση τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τοὺς δύο συζύγους. Τὸ αὐτόματο συναι-
νετικὸ διαζύγιο φτάνει μέχρι τοῦ σημείου νὰ μὴν ἐξετάζει ποιὸς ἀπὸ τοὺς δύο προκάλε-

σε τὸν «κλονισμό», ποιός είναι δηλαδή ὁ φταίχτης. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἔνοχος δὲν ὑπάρχει γιὰ τὴν Πολιτεία, — κι ἄς διαλύεται μιὰ οἰκογένεια, κι ἄς ἐγκαταλείπονται γυναίκα καὶ παιδιά.

Τὸ θέμα εἶναι περίπλοκο, καὶ μὲ τὴν κατάσταση ποὺ ἔχει δημιουργηθεῖ καταντᾷ πολὺ δύσκολο νὰ ἐκφέρει κανεὶς γνώμη, ὑπὲρ ἢ κατὰ τοῦ νέου Νόμου, μὲ τὴ βεβαιότητα ὅτι δὲν ἀπατᾶται. Πέρασε χρόνος, ἀφότου ἐφαρμόζεται καὶ θέλοντας νὰ πληροφορηθῶ ἀπὸ πρῶτο χέρι τ' ἀποτελέσματα, σκέφτηκα ν' ἀποταθῶ —σὲ ποιὸν ἄλλο;— σὲ δικηγόρο ποὺ εἰδικεύεται στὰ διαζύγια.

Μοῦ περιέγραψε τὴν κατάσταση μὲ τὰ μελανότερα χρώματα.

Οἱ ὑπερπροδευτικὲς μεταρρυθμίσεις τοῦ Οἰκογενειακοῦ Δικαίου ξάφνιασαν τὴν Ἑλληνίδα, τὴ βρῆκαν ἐντελῶς ἀπληροφόρητη καὶ τὴν ἀποπροσανατόλισαν. Ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν Ἑλληνίδων ἐξακολουθεῖ νὰ πιστεύει, πὼς ὁ πρωταρχικὸς ρόλος τῆς γυναίκας βρίσκεται στὸ σπίτι, στὴν ὀργάνωση τοῦ νοικοκυριοῦ, τὴν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν καὶ τὴν καλλιέργεια καλῶν κοινωνικῶν σχέσεων, βέβαιη πὼς ἔτσι προσφέρει τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ βοήθεια στὸν ἄνδρα τῆς, ποὺ ἀγωνίζεται ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι, γιὰ νὰ δημιουργήσει ἕνα καλύτερο μέλλον γιὰ τὴν οἰκογένειά του. Ἀπὸ τὶς 100 Ἑλληνίδες οἱ 80 δὲν εἶναι προετοιμασμένες οὔτε καὶ θέλουν νὰ κάμουν χρῆση τῶν «δικαιωμάτων», ποὺ ἐπέτυχε γι' αὐτὲς ἡ «ἀπελευθέρωσή» τους. Δὲν πῆραν τὴν κατάλληλη ἀνατροφή καὶ μόρφωση. Μὲ ἄλλα λόγια, δὲν ἔχουν ἀποκτήσει τὰ προσόντα ποὺ ἀπαιτοῦνται καὶ πού, γιὰ ν' ἀποκτηθοῦν, δὲν ἀρκοῦν ἕνα ἢ δυὸ χρόνια, χρειάζονται μιὰ καὶ δυὸ γενεές.

Τὸ *συναινετικὸ διαζύγιο*, ποὺ βγαίνει εὐκολὰ καὶ γρήγορα, ἀποδεικνύεται ὀλέθριο γιὰ τὴν ἀπροετοίμαστη Ἑλληνίδα. Τὴ συναινέσῃ τῆς τὴ δίνει πολλὰς φορὲς κάτω ἀπὸ τὶς ἀπειλὲς τοῦ συζύγου, ἴσως καὶ ὑποσχέσεις ποὺ ἔν πρόκειται νὰ κρατήσει, μπορεῖ καὶ δικὲς τῆς αὐταπάτες. Προσέρχεται στὸ δικαστήριον φοβισμένη, γεμάτη ἀμφιβολίες, ἀναποφάσιστη κατὰ βάθος. Καὶ βγαίνει ἀπατημένη, ἐγκατελειμμένη, μὲ τὸ μέλλον τῆς σκοτεινόν, ἂν ὄχι ἐξοφλημένο, συχνὰ καὶ μὲ τὰ βάρη τῆς διαλυμένης οἰκογένειας στοὺς ὤμους τῆς. Ὅπως ἀντελήφθηκα, οἱ δικηγόροι ζοῦν καθημερινὰ τὸ δράμα τῶν γυναικῶν αὐτῶν, ποὺ ὄχι σπάνια παίρνει μορφή τραγωδίας.

Κατὰ τὴν ἐκδίκαση τῶν συναινετικῶν διαζυγίων γίνεται συχνὰ ἀντιληπτό, πὼς ἐκεῖνος ποὺ βιάζεται νὰ πάρει τὸ διαζύγιο εἶναι ὁ ἄνδρας. Καὶ τοῦτο, γιὰτὶ ὁ ἄνδρας, μετὰ τὴ μοιχεία, περνᾷ εὐκολὰ στὴ δημιουργία μιᾶς νέας οἰκογένειας, ἐνῶ ἡ γυναίκα, καὶ ὅταν ἀκόμα μοιχεύει, δὲν ἔχει αὐτὴ τὴ δυνατότητα.

Ἀναρωτιέται κανεὶς, ἂν εἶναι δυνατόν οἱ Ἕλληνες νομοθέτες νὰ μὴ γνώριζαν, πὼς ἡ δική μας κοινωνία δὲν εἶναι προετοιμασμένη, γιὰ νὰ τῆς ἐπιβληθεῖ μιὰ νομοθεσία τόσο προοδευτικὴ, ὅπως ἐκεῖνες ποὺ ἰσχύουν σὲ χώρες τῆς Εὐρώπης, περισσότερο ἐξελιγμένες κοινωνικά. Ὁ πληροφορητῆς μου δὲ δίστασε νὰ κάνει σαφὴ νύξη γιὰ κάποια πίεση «ἀνωθεν». Καὶ γὰρ εἶπα μέσα μου, πὼς ἀσφαλῶς οἱ νομοθέτες μας θὰ ἐπηρεάστηκαν καὶ ἀπὸ τὴν προπαγάνδα, τὴν τόσο φανατικὴ, τῶν φεμινιστριῶν μας. Στὶς μέρες ποὺ στὴ Βουλὴ συζητοῦσαν τὸ νομοσχέδιο, διάβασα στὸν Τύπο φοβερὰ κατηγορητήρια κατὰ τῆς ἀνδροκρατίας στὴν Ἑλλάδα· τὴν κατατυράννευση καὶ τὴν ἐκμετάλλευση τῆς γυναίκας ἀπὸ τὸν πατέρα στὰ παιδικὰ καὶ νεανικὰ τῆς χρόνια, καὶ ἀπὸ τὸν σύζυγο κατόπι. Κάτω ἀπὸ τίτλους ὅπως: «*Εἶδος προορισμένο γιὰ κατανάλωση*», διάβασα, σὲ σοβαρὲς ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες, γνώμες καὶ κρίσεις σὰν αὐτές: «*Ἀπὸ τότε ποὺ ὁ ἄνδρας ἀνέλαβε τὸ ρόλο τοῦ Θεοῦ καὶ αὐτοκηρύχτηκε ἀφέντης, προσπάθησε νὰ πλάσει τὴ γυναῖκα σύμφωνα μὲ τὶς ὁρέξεις του καὶ τὶς ἐπιθυμίες του*». «*Τῆς ἐπέτρεψε ν' ἀσχοληθεῖ μονάχα μὲ ὅ, τιμποροῦσε νὰ κάνει τὴ δική του ζωὴ εὐκολὴ κ' εὐχάριστη*». «*Γιὰ τὸν ἄνδρα, δύο εἶδη γυναικῶν ὑπάρχουν: ἡ γυναῖκα σεξουαλικὸ ἀντικείμενο —σύζυγος, ἐρωμένη— καὶ οἱ μὴ καταναλώσιμες γεροντοκόρες καὶ ἀνυπότακτες διανοούμενες*»

Θυμήθηκα, πὼς τὴν ἐποχὴ τοῦ ρομαντισμοῦ ποιητὲς καὶ καλλιτέχνες ἐκθειάσανε τὴ γυναῖκα, καὶ ὄχι μόνο τὴν ὁμορφιά της ἀλλὰ καὶ τὶς πολλὲς ἀρετὲς της, πὼς τὴ λατρεύσανε, τὴν κάμανε εἶδωλο. Θυμήθηκα, πὼς ἡ Εὐρώπη ἀνέδειξε πολλὲς βασίλισσες καὶ αὐτοκρατορίσσεις, ἀπὸ παλιά, δὲν ἐμπόδισε δηλαδὴ τὶς γυναῖκες νὰ καταλάβουν τὰ ὕπατα ἀξιώματα. Σήμερα ἔχουμε καὶ βασίλισσες, καὶ πρωθυπουργίνες, καὶ ὑπουργούς. Θὰ μοῦ πείτε, ὅτι παίρνω τὰ παραδείγματά μου ἀπὸ τὶς ἐξαίρεσεις. Ἀλλὰ μήπως καὶ τὰ ἐπιχειρήματα τῶν φεμινιστριῶν μας —ὅπως αὐτὰ ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω—, ἔχουν καμμιά σχέση μὲ τὸν κανόνα; Αὐτὸ ποὺ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ πράγματα εἶναι, πὼς ἡ μέση ἑλληνίδα —ποὺ ἀποτελεῖ τὴ μεγάλη πλειονότητα τοῦ γυναικείου πληθυσμοῦ— δὲν τὶς ἐπιδίωξε οὔτε τὶς θέλει αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὶς ἐλευθερίες καὶ τὰ δικαιώματα. Δὲν φιλοδόξησε νὰ φτάσει σὲ ὅλα τὸν ἄνδρα καὶ νὰ γίνει —ὅπως συμβαίνει ἄλλου— ἀκόμα καὶ μιὰ Δὸν Ζουάν ἢ μιὰ Καζανόβα. Στὸ σύνολό τους, σχεδόν, οἱ Ἑλληνίδες παραμένουν πιστὲς στὴν πατροπαράδοτη ἀντίληψη γιὰ τὸ γάμο καὶ γιὰ τὶς ὑποχρεώσεις τῆς γυναίκας στὴν κοινωνία.

Δὲν τὶς ἐνθουσιάζει ἡ ἰδέα, ὅτι γιὰ ν' ἀποκτήσουν «προσωπικότητα» καὶ «αὐθυπαρξία», πρέπει ν' ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὸ σπίτι τους καὶ νὰ πάρουν τοὺς δρόμους. Δὲν ἀρνοῦνται, βέβαια, νὰ ἐργασθοῦν, ὅταν αὐτὸ ἀπαιτοῦν οἱ ἀνάγκες τῆς οἰκογένειας. Ἀλλὰ καὶ θεωροῦν ἐπιτυχημένο τὸ γάμο τους, κ' ἐκτιμοῦν κι ἀγαποῦν τὸν ἄνδρα, ποὺ τοὺς ἐξασφαλίζει περιθώριο χρόνου, ἄρκετὸ γιὰ νὰ τὸ ἀφιερῶσουν στὸ νοικοκυριὸ τους καὶ στὴν μητρότητα.

ΜΑΝΩΛΗΣ ΜΑΡΚΑΚΗΣ

Στὴν τσιγγάνα

Χτυποῦν βαρεῖα οἱ ρούθουνες, ἀχνίζουν τὰ μηνίγγια
τοῦ νοῦ τὰ κάστρα ἀρνούμενη, τὸν ἄθλο περιγελῶντας
ρυθμὸς στὸ γαῖμα πύρινος, τὰ μάγουλα π' ἀστράφτουν.
Εἶσαι ὁ νόμος, χοχλακᾶς στὴν ἄβυσσο τοῦ σπλάχνου
τὸ λαγαρὸ μυστήριό, τοῦ νοῦ τ' ἀνεμογκάστρι
φωτιά τὸ βλέμμα, ὁ ζεστός ἀνασαμὸς τοῦ στέρνου
στὸ στήθος ρώγα ἄγρια, ὀρθὴ κραυγὴ τοῦ κόσμου
καὶ στὴν κρυστάλλινη φωνὴ τὸ αἶνιγμα παλεύει.
Ἀλάργα ἡ πατρίδα σου, τὸ θρασερὸ ποτάμι,
κερά μου, φλογερούς χορούς, παθιάρικα τραγούδια
τῆς ράτσας σου κρυφὴ πηγὴ, ἡ τσαντηροκολώνα.
Φλόγα στὴν μέση, φλοκωτές, τὰ πόδια σταυρωμένα
καὶ τὸ γλυκὺ πρωτόγαλα στὸ γιόκα π' ἀνασταίνεις
ρουφοῦν οἱ κόσμοι, ὁ λογισμὸς σαλεύει καὶ τρεκλίζει
νὰ σηκωθεῖ στὰ πόδια του καὶ νὰ πρωτοχορέψει.
Παιδιά, συντρίψτε σύνορα, βρῆτε καινούργιες στράτες,
σὰν ξεστρατίζει ὁ λογισμὸς, τὸ σιδερένιο ξόρκι
πλαντᾶ, τὸ γαῖμα σάπισε, ξεψύχισεν ὁ ἄθλος
πάνω ἀπ' τὸ νόμο, τὴν ζωὴ, τὴν τρικυμιὰ τοῦ νοῦ σας
στήθος μὲ στήθος, τὰ μεριὰ σφιγμένα νὰ σπαράζουν
ντέφι προβάτου, ἀρετὴ, τσιγγάνικο τραγούδι
κρατεῖς γερά τὸν ἐλπίδο στὸ κούτελο μιὰ τρύπα,
κι ἀναπηδᾷ ἡ λυγερὴ στὴν σηκωμένη ράχη
νὰ τιναχτεῖ, τὰ πόδια της ὀλόρθα νὰ πατήσουν.

[Ἀπὸ τὸ ἀνέκδοτο ἔργο του «Ἀκρίτας»]

Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ

Θ. ΜΑΝΙΑΣ: *Ὁ γεωμετρικὸς τριγωνισμὸς τῶν ἱερῶν τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ χώρου*

Ὁρισμένες νέες ἀνακαλύψεις εἶναι τόσο ριζοσπαστικές, ὥστε χρειάζεται πολὺς χρόνος μέχρις ὅτου οἱ ἄνθρωποι τὸ χωνέψουν, ὅτι δὲν ὀνειρεύονται. Καὶ τοῦτο, γιὰ π.χ. τὴ στιγμή πού ἐμφανίζεται ξαφνικά ἕνας Γαλιλαῖος καὶ φωνάζει, «*ἴ ἢ γῆ κινεῖται, τὸ φυσικότερο εἶναι νὰ θεωρηθεῖ «τρελλός»*». Χρειάζονται αἰῶνες γιὰ νὰ βεβαιωθεῖ ἡ ἀλήθεια. Αὐτὴ εἶναι, θὰ ἔλεγα, ἡ φυσικὴ διαδικασία σὲ τέτοιες περιπτώσεις. Ὅταν ὁ δρ. Θεοφάνης Μανιάς, στρατιωτικὸς κτηνίατρος τὸ ἐπάγγελμα (Ταξίαρχος ἐ. ἄ.), πρὶν δύο περίπου δεκαετίες διαπίστωσε τὴν ἀφανὴ γεωδαιτικὴ καὶ χωροταξικὴ ἄρμονία τῶν ἱερῶν καὶ τῶν πόλεων τῆς ἀρχαιότητος, ἡ ἀντίδραση τοῦ κόσμου ἦταν ἡ συνήθης σὲ τέτοιες περιπτώσεις. Δηλαδή, τί δουλειὰ μπορεῖ νὰ ἔχει ἕνας κτηνίατρος σὲ θέματα πού ἀφοροῦν ἀρχαιολόγους, μαθηματικούς, πολεοδόμους, φιλόλογους, ἀστρονόμους κλπ., ὅχι πάντως καὶ κτηνιάτρους. Ἄστον νὰ λέει. Νά, ὅμως πού σήμερα ὁ Μανιάς ἔχει νὰ μᾶς πεῖ ὠρισμένα πρωτοφανῆ πράγματα μεγίστης ἀποδεικτικῆς ἀξίας, γιὰ τὸ βάθος καὶ τὸ χρονικὸ μῆκος τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Νά, πού ἀποδείχεται, ἀκόμη γιὰ μιὰ φορά, ὅτι πολλὲς μεγάλες ἀνακαλύψεις καὶ ἀποκαλύψεις τίς ὀφείλουμε ὅχι σπάνια σὲ ἐρασιτέχνες. Δηλαδή σὲ ἀνθρώπους πού μοχθοῦν ἀνιδιοτελῶς καὶ οἱ ὅποιοι διαθέτουν τὴν ἐπιπλέον ἐκείνῃ αἴσθηση νὰ ὀρῶνται τὰ «ἀόρατα». Καὶ κάτι ἀκόμα: ὡς φαίνεται, ἡ πανάρχαια ἱστορία, αὐτοῦ τοῦ τόπου ἔχει στὸ ριζικὸ τῆς νὰ ἀποκαλύπτεται ἀπὸ μὴ ἐιδικούς σὰν τὸν ἔμπορο Σλήμαν, τὸν ἀρχιτέκτονα Βέντρις, τὸν κτηνίατρο Μανιά, γιὰ νὰ σταματήσω ἐδῶ.

Μὲ πολὺ ἀπλᾶ λόγια ὁ Θ.Μ. ἀποδείχνει, ὅτι τὰ παράκτια ἀρχαῖα ἱερὰ [Ναὸς Ποσειδῶνος (Σούνιο), Ναὸς Ἀφαιας Ἀρτέμιδος (Αἴγινα), Ναὸς Ἥρας (Κορινθιακὸς) κλπ.] δὲν ἦσαν μόνον τόποι λατρείας ἀλλὰ καὶ σημεῖα ἀναφορᾶς τῆς ναυσιπλοΐας μέρα καὶ νύχτα (φάροι). Ἀκόμη ἀποδείχνει, ὅτι τὰ ἱερὰ, τὰ μαντεῖα, τὰ θεάτρα κλπ. τῆς ἐνδοχώρας δὲν ἰδρύονται στὴν τύχη, ἀλλὰ σὲ συγκεκριμένα σημεῖα κατόπιν γεωδαιτικῆς καὶ χωροταξικῆς μελέτης, ὥστε νὰ ἐξυπηρετοῦν τὸν ὁδοιπόρο, τὴ μέρα μὲ τὸν ἥλιο καὶ τὴ νύχτα μὲ τ' ἀστέρια, γιὰ νὰ πορευεῖται. Αὐτὸ γινότανε, γιὰ τὰ ἱερὰ ἀναμεταξύ τους σχηματίζαν τέλεια τρίγωνα: ἰσόπλευρα, ἰσοσκελῆ, ὀρθογώνια καὶ σκαληνὰ ἀκόμη, ἀλλὰ μὲ πλευρὲς πού βρίσκονται σὲ «*χρυσὲς*» ἀναλογίες. Ἔτσι ὁ ναυτιλόμενος καὶ ὁ ὁδοιπόρος μὲ βάση τὰ τρίγωνα καὶ ἀπὸ τρίγωνο σὲ τρίγωνο (σὲ πλαίσια τυποποιημένων ἀρμονικῶν ἀποστάσεων (242 στάδια, 314 στάδια, 162 στάδια) διέσχισε τὸν ἐλλαδικὸ καὶ γειτονικὸ ἐξωελλαδικὸν ὄριον. Ἐπὶ παραδείγματι: Εἰκοσιτρεῖς ἀποστάσεις πόλεων καὶ ἱερῶν βρίσκονται ἴσες μὲ 242 στάδια στὴν περιοχὴ τῆς Ἀττικοβοιωτίας καὶ δέκα στὸ μισό, δηλαδή σὲ 121 στάδια. Ἡ ἀπόσταση Δελφῶν - Παρθενῶνος καὶ Δελφῶν - Ὀλυμπίας εἶναι 660 στάδια, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονός. Τὸ ἴδιο παρατηρεῖται καὶ στὴν περίπτωσι Χαλκίδος - Θηβῶν καὶ Χαλκίδος - Ἀμφιαρείου, πού ἀντιστοιχεῖ σὲ ἀπόσταση 262 σταδίων κλπ.

Ὡς προκύπτει, ὅλες οἱ πόλεις δὲν ἔχουν ἰδρυθεῖ μὲ βάση τὴν ὑπολογισμένη χωροταξία, κατὰ μαρτυρία ἄλλωστε καὶ τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἀναμφισβήτητα ὠρισμένες ἔχουν ἰδρυθεῖ σὲ σημεῖα καθ' ὑπόδειξη τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν, γιὰ λόγους εἴτε συμπληρώσεως κάποιου τριγώνου ἢ καὶ γιὰ πολιτικούς καὶ οἰκονομικούς λόγους. Γενικὰ ὅμως στὰ πλαίσια τῆς γεωμετρικῆς καὶ ἀστρονομικῆς θεώρησης τοῦ χώρου, ὑπάρχει συνδυασμὸς ἱερῶν, πόλεων, μαντείων, θεάτρων, γυμναστηρίων κλπ., ὥστε νὰ δένεται πληρέστερα ἀπὸ πλευρᾶς σημεῖων ἀναφορᾶς θαλασσινῆς καὶ στεργιανῆς πορείας ὁ ἀρχαῖος ὄριον.

Τὸ μυστικὸ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ Θ. Μ. βρίσκεται στὴν «γεωμετρικὴ κλεῖδα» ποὺ ἀνακάλυψε, καθὼς βεβαιώνει καὶ ὁ ἀστρονόμος Κ. Σ. Χασάπης. Ὁ Θ. Μ. κατόρθωσε νὰ ἀποκρυπτογραφήσῃ, νὰ σπάσῃ τὸν κώδικα τῆς μαθηματικῆς σκέψης ποὺ διεῖπε τὸν γεωδαιτικὸ τριγωνισμὸ τῆς ἀρχαιότητος. Αὐτὸ τὸ πέτυχε χρησιμοποιώντας ἀρμονικὰς εὐθεῖες, τρίγωνα, κύκλους, συμμετρίες, τὶς προόδους καὶ ἐξισώσεις τοῦ Διοφάντους καὶ κυρίως ὠρισμένους *ἀρμονικοὺς λόγους*, ποὺ στὴν ἀρχαιότητα εἶχαν νόημα κάλλους, φιλοσοφίας, ἀστρονομίας, θρησκείας κλπ. Αὐτοὶ οἱ λόγοι ἦσαν : 2: 1 ἢ 1:2 ποὺ λεγότανε *λόγος τῆς ἀρμονίας*, 3:2 *ἡμιόλιος λόγος*, 4:3 *ἐπίτριτος λόγος*, 9:8 μουσικὸς φθόγγος τοῦ Πυθαγόρα, 3,14, ὁ γνωστὸς λόγος περιφερείας πρὸς διάμετρο κύκλου καὶ πάνω ἀπὸ ὅλους ὁ λόγος τῆς χρυσοῦς τομῆς ἢ «*χρυσὸς ἀριθμὸς*» 1,62. Ὁ Θ. Μ. βρῆκε τὸ μίτο τῆς Ἀριάδνης καὶ ἡ ἀποκάλυψή του ἔχει μεγάλη πρακτικὴ σημασία γιὰ τὴν ἀρχαιολογία, τουλάχιστον, ποὺ μπορεῖ μὲ τὴν βοήθεια τῶν ἡλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν, νὰ βρεῖ σπουδαῖα σημεῖα ἀνασκαφῶν καὶ ὄχι νὰ περιμένουμε καμμιά μπουλντόζα νὰ φέρει στὴν ἐπιφάνεια ἀρχαιολογικοὺς θησαυροὺς.

Μὲ βάση τὴν παραπάνω ἀρμονικὴ μαθηματικὴ συλλογιστικὴ ὁ Θ. Μανιᾶς ἔφτασε στὴν σπουδαιότερα τῶν ἀποκαλύψεων του, καθ' ἡμᾶς. Δηλαδή κατόρθωσε νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι, παίρνοντας ὡς βάση ἀποστάσεις μεταξὺ σπουδαίων πόλεων ἢ σπουδαίων ἱερῶν ἢ διαστάσεις σπουδαίων ναῶν κλπ. καὶ πολλαπλασιάζοντας ἢ διαιρώντας δύο - τρεῖς φορές τὶς ἀποστάσεις αὐτὰς ἀντιστοίχως μὲ τοὺς παραπάνω ἀρμονικοὺς λόγους βρίσκουμε τὸ ὕψος τῆς μεγάλης πυραμίδας τῆς Αἰγύπτου (παραθέτοντας 16 παραδείγματα). Ἡ ἀποκάλυψη εἶναι ὄντως μεγάλης σημασίας ἀπὸ πλευρᾶς μήκους ἱστορίας τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἀλλὰ καὶ εὐρους. Πράγματι, δοθέντος ὅτι ἡ μεγάλη πυραμίδα (τοῦ Χέοπος) ἔχει ἡλικία ἄνω τῶν 5.000 - 7.000 ἐτῶν, τοῦτο σημαίνει, ὅτι πρὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἡ ἐλληνικὴ μαθηματικὴ σκέψη (καὶ μαζὺ μ' αὐτὴ ὁλόκληρος ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς) εἶχε περάσει στὸ λαὸ τοῦ Νεῖλου. Ἀλλὰ ὅταν ἡ παγκόσμια συνωμοσία γύρω ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ ἱστορία, δὲν θέλει ἡ Ἑλλάδα νὰ ἔχει ἱστορία πέραν τῆς μυωικῆς ἐποχῆς (2.800 π.Χ.), ἡ δὲ Αἴγυπτος νὰ θεωρεῖται ὡς πολιτισμὸς προγενέστερος τῆς Ἑλλάδας, (ἡ ὁποία καὶ ἔδωσε διῆθεν τὰ φῶτα στὴν ἐλληνικὴ σκέψη), ἔρχεται ὁ Μανιᾶς νὰ ἀποκαλύψῃ τὸ ἀντίθετο, καὶ μὲ ἓνα ἄλμα ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς νὰ βρεθεῖ ἀκμαῖος καὶ λαμπρὸς στὴν μεσολιθικὴ ἐποχὴ καὶ βάλε.

Ἐνα πετραδάκι ἔρριξε, χωρὶς νὰ τὸ θέλει, ὁ ἄνθρωπος, στὴν παγκόσμια ἱστορία ποὺ μᾶς σερβίρει ἡ UNESCO κλπ. Ἀλλὰ τὸ πετραδάκι αὐτό, μαζὺ μὲ κάτι ἄλλα, ποὺ ἔχουν πέσει ἀπὸ κάποιους ἄλλους, (θὰ τὰ ποῦμε ἄλλῃ φορὰ) συντελοῦν, στὸ νὰ σείεται τὸ ἔδαφος κάτω ἀπὸ τὰ πόδια ἐκείνων ποὺ ἀμφισβητοῦν τὴν ἔκταση καὶ τὴν λάμπη τοῦ ἐλληνικοῦ φωτὸς στὴν παγκόσμια ἱστορία, ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ βᾶθη τῶν αἰώνων.

Δὲν θὰ ἀσχοληθῶ μὲ τὴ μαθηματικὴ βάση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, καθὼς ὑποστηρίζει ὁ Θ. Μανιᾶς καὶ ὁ Ἰάμβλιχος. Ὅχι γιὰτὶ δὲν τὴν πιστεύω, ἀλλὰ γιὰτὶ χρειάζεται περισσότερη ἀποδεικτικὴ δουλειά, ὥστε νὰ ξεπεραστοῦν τὰ ὅρια τοῦ τυχαίου καὶ τοῦ αὐθαίρετου. Στὸ κάτω τῆς γραφῆς ὁ Θ. Μ. μᾶς ἀποκάλυψε φοβερά πράγματα. Ὡς ἀσχοληθοῦν ἄλλοι μὲ τὸ «γλωσσικὸ» θέμα ποὺ ἀνοίξε ὁ συγγραφέας, στὸ περισπούδαστο πόνημά του «*Τὰ ἀγνωστα μεγαλουργήματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων*».

Σ. Νόνικας

Β. ΦΙΛΙΑΣ, Κοινωνιολογικὲς προσεγγίσεις

Στὸ ἔργο αὐτοῦ τοῦ Β. Φιλία περιλαμβάνονται ἄρθρα καὶ δοκίμια κοινωνιολογικοῦ ἐνδιαφέροντος. Ἐνῶ ὁ συγγραφέας δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἄμοιρος ἀπὸ δέοντα ἐπιστημονικά, προχωρεῖ συχνὰ σὲ ἐρμηνεῖες ἀντίθετες ἀπὸ τὰ πορίσματα τῆς σύγχρονης ἐπι-

στημονικής έρευνας. Π.χ. ή έρμηνεία του γιά τόν γερμανικό ένθικοσοσιαλισμό δέν λαμβάνει υπ' όψη της τις έρευνες του Λίπσετ κ.ά. 'Ακόμη διακινδυνεύει προτάσεις, που μόνον ή έμπειρική έρευνα θά μπορούσε νά έπιτρέψει τήν διατύπωσή τους. Στην καλύτερη περίπτωση πολλές άπό τις προτάσεις του συγγραφέα είναι άνεκτές στο έπίπεδο ύποθέσεων.

Παρά τις άναφορές του σέ έργα πρωτοργών τής κοινωνικής έπιστήμης — κυρίως παλιών καί 'χι τόσο νέων έρευνητών καί θεωρητικών — ή μετακίνησή του άπό τò μακροκοινωνιολογικό στο μικροκοινωνιολογικό έπίπεδο θεώρησης δέν είναι πειστική.

'Η ιδιότυπη έκφραστική του (π.χ. «ντρεσάρω»), άνεξάρτητα ένδεχομένως άπό τήν πρόθεσή του νά έπιρρώσει τήν άποδεικτική ισχύ των προτάσεων του, τούς προσδίδει μιá περίτεχνη περιγραφική καί άονεί δημοσιογραφική επένδυση. Παρά τις σκόρπιες όρθες διαπιστώσεις τους γιά τήν σύγχρονη έλληνική κοινωνία (π.χ. ή παρατήρησή του ότι ή έλληνική κοινωνία έχει δεχτεί ένα πρότυπο ζωής που ξεπερνά κατá πολú τις δυνατότήτές της) πρόκειται γιά κείμενα άπ' όπου άπουσιάζει ή έλεύθερη άπό άξιολογικές κρίσεις έπιχειρηματολογία. Περισσότερο άπό μιá φορά άσπάζεται τήν πολιτικοποίηση του σημερινού άνθρώπου καί του πνεύματός του.

'Η χαλαρή χρήση όρων όπως «ίδεολογία» καί ό προφητισμός του στις μελέτες του γιά τόν θεσμό του γάμου (όπου ύποστηρίζει μεταξύ άλλων ότι στήν άνατροφή του παιδιού βαδίζουμε είτε τò θέλουμε είτε δέν τò θέλουμε πρòς μιá βαθμιαία ύποκατάσταση τής οίκογενειακής ευθύνης άπό τήν άναπόφευκτη «κρατικοποίηση» του έδάφους στις δυτικές χώρες σύμφωνα με τις οικολογικές έπιταγές) μειώνει τò κύρος των συμπερασμάτων του, ιδιαίτερα όταν σύγχρονες έρευνες, στòν άγγλοσαξωνικό κυρίως χώρο, έπιμαρτυρούν διαφορετική κατεύθυνση τής εξέλιξης.

Στήν μελέτη του γιά τήν «προβληματική έννοια του κατεστημένου» περιορίζει τήν βιβλιογραφία του στòν Μόσκα, στòν Παρέτο, στòν Μιχέλς καί όρισμένους άλλους, χωρίς ν' άναφέρεται στήν σχολή που δημιούργησε τò βασικό έργο του Μίλλς **The Power Elite** μαζί με τις έρευνες που τò άκολούθησαν, που θά διαφοροποιούσαν άσφαλώς όρισμένες άπό τις θεωρητικές παραδοχές ή θέσεις του. ('Ο Δαυλός έχει παρουσιάσει τò έργο αυτό του Μίλλς στο τεύχος 18, 'Ιούνιος 1983).

Τò έργο αυτό του Β. Φίλια θέτει σέ διαφορετικό έπίπεδο τήν έννοια του έπιστήμονα καί τής έπιστήμης στήν μαζική κοινωνία άπ' ό,τι παραδοσιακά έχει γίνει άποδεκτή. 'Η έμμεση αυτή διαπίστωση είναι μιá όχι λιγότερο σημαντική συμβολή του έργου αυτού, παρά τήν θέληση ίσως του συγγραφέα του.

Μανώλης Μαρκάκης

ΚΡΙΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

Κυρία μου,

Γιά τήν έξαιρετική τιμή που μου κάνατε νά μου προσφέρετε τά ποιήματά σας, σάς ευχαριστώ. 'Από τις πρώτες σελίδες στέκομαι στο «*Θρήνο στήν πεθαμένη χαρά*». 'Η μελαγχολική έξαρση που διαπερνάει «*τò γκριζο κεφάλι*» «*στòν τάφο*» χλωμαίζει θανατερά τήν άτμόσφαιρά σας. Πικρή φοβερή έμπειρία, με υπόκωφη λάμψη εικόνας. Καί όμως οι λέξεις, κοινές, φτωχές, πολυσύχναστες, θόρυβοι τής καθημερινής όμιλίας.

Βέβαια βλέπω... Συντρίβετε άπό τò πνιγερò βάρος των δακρύων σας. Μία όδύνη καί ένας πόνος διαρκής. Όμως τέχνη δέν είναι τò τί αισθάνεσαι, αλλά τò πώς μεταβιβάζεις αυτή τήν αίσθηση. Μου δίνετε τήν έντύπωση ένòς νυχτερινού περιπατητή που προχωράει με ίστους άράχνης. 'Αχ, Κυρία μου. 'Η ποίηση είναι λέξεις. Βέβαια ύπάρχει σέ σάς ό βαθύς θανάσιμος πόνος που διαρκώς συγκλονίζει τή μνήμη. 'Αλλά πρίν άπ' όλα ή ποίηση είναι ό πόνος γιά τή λέξη, τόν ήχο, τò φθόγγο τò μουσικό.

«*Βουβή ή αὐλή μας καὶ τὰ γεράνια ἀπότιστα*». Ἔτσι νιώθει ἡ ψυχὴ σας, ἀλλὰ οἱ «*δεκάρες τρυφερότητας*» εἶναι σκιὲς δειλινοῦ παγεροῦ. Καὶ ὁμως, ἀγαπητὴ μου, ἡ ὁμίχλη τοῦ δρόμου μιλάει ἀφηρημένα καὶ σεῖς ξοδεύετε τὸ ὄνειρό σας σὲ λέξεις συχνὰ καθημερινές... Καὶ ὁμως ἡ *Λέξη εἶναι Κορίτσι* μὲ ὁμορφιὰ πραγματικὴ. Γεννιέται ταπεινὴ σὰν τὸ πιὸ ἄσχημο λουλουδί, ἀλλὰ εἶναι πάντοτε σπάνιο.

Κλαῖτε; Μὰ πῶς νὰ ὑποψιαστώ, ἂν θὰ πεθαίνατε ποτὲ ἀπὸ ἔρωτα γιὰ ἓνα κορίτσι τέτοιο, καταφύγιο ἡδονῆς καὶ ἀπελπισίας; Δοκιμάστε ν' ἀγαπήσετε πάλι. Ἡ *λέξη* περιμένει ἐσᾶς, γυμνή, παρθένια πάντοτε, ἐκστατικὴ καὶ σκληρὴ, ἀπαιτητικὴ... Κίρκη, Θεά!

Καὶ πάλι σᾶς εὐχαριστῶ γιὰ τὴν εὐτυχία ποὺ μοῦ προσφέρατε μὲ τοὺς στίχους σας, εὐτυχία ποὺ κράτησε μόνο ὡς τὴ δευτέρη σας σελίδα. Σᾶς στενοχωρῶ; Ναί, ἀλλὰ δὲν θὰ σᾶς ἐπέτρεπα ποτὲ νὰ μοῦ πάρετε τὸ δῶρο σας πίσω. Ἄλλωστε σᾶς μιλῶ μὲ τὸ θάρρος μιᾶς γνήσιας τρυφερότητας. Σηκώστε τὸ βλέμμα σας ψηλὰ στὸν οὐρανὸ τῆς λέξης. Προσευχηθεῖτε, προσφέρετε σμύρνα καὶ λίβανο καὶ Χρόνο ποὺ εἶναι αἷμα. Αἷμα πραγματικό... Μὴν ἀκούτε ἂν ἡ Θεὰ σᾶς διαψεύδει σαρκαστικά... Ἐπιμένετε! Τὸ ὄνειρό σας κρατεῖστε το, φιλὶ μὲ τὴ ψύχη.

Καὶ πάλι σᾶς χαιρετῶ. Εὐχαριστῶ ποὺ μοῦ δώσατε τὴν εὐτυχία τουλάχιστον νὰ δροσιστώ λίγο στὴν τόσο σύντομη στιγμή ποὺ «*σᾶς πρόφτασε ἡ παλίρροια*».

Γιάννης Κυριακάκος

Κ. ΜΗΤΣΑΚΗΣ, τὸ ἐμψυχοῦν ὕδωρ Μελέτες μεσαιωνικῆς καὶ νεοελληνικῆς φιλολογίας

Στὸν τόμο αὐτὸ περιλαμβάνονται σημαντικὰ κείμενα γιὰ τὴν βυζαντινὴ ὑμνογραφία, μελέτες γιὰ τὸ πρωτονεοελληνικὸ μυθιστόρημα, τὴν δημώδη ποίηση, καθὼς καὶ λεπτόνους παρατηρήσεις γιὰ τὴν σχέση τοῦ ἀρχαίου κόσμου μὲ τὸν Βυζαντινόν.

Ὁ Κ. Μητσάκης, καθηγητὴς τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, ὕστερα ἀπὸ μιὰ ἀνάλυση τῶν ἐκφραστικῶν τρόπων τοῦ Ἀκάθιστου Ὕμνου (ὅπως κριτικὰ ἔχει ἀποκατασταθεῖ) καὶ σὲ σύγκριση μὲ τὰ κοντάκια τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ καταλήγει στὴν διαπίστωση ὅτι ὁ Ἀκάθιστος ἀποτελεῖ σύνθεση τοῦ Μελωδοῦ, ἐνῶ στὴν μελέτη του γιὰ τὸν Κρητικὸ Ἀκάθιστο Ὕμνο θέτει σημαντικὰ ἐρωτήματα καὶ διατυπώνει ἐνδιαφέρουσες ὑποθέσεις.

Ἀναφερόμενος στὴν ἐμφάνιση παρωδιῶν τῆς λειτουργικῆς ποίησης, ὁ συγγραφέας διαπιστώνει τὸν ἀπρόσωπο χαρακτῆρα τῆς παραῦμνογραφίας ποὺ χρησιμοποιοῦν οἱ ποιητές, ὅχι γιὰ νὰ ἐκφράσουν προσωπικὰ συναισθήματα ἀλλὰ γιὰ ποικίλους διδακτικούς σκοπούς. Οἱ παρωδίες σύμφωνα μὲ τὸν συγγραφέα ἀκολουθοῦν μᾶλλον πιστὰ τὰ πρότυπά τους, ἐνῶ ἡ παραβίαση τῶν νόμων τῆς ἰσοσυλλαβίας καὶ τῆς ὁμοτονίας ποὺ παρατηρεῖται, φαίνεται νὰ ἀφεῖλεται στὰ ἰσοδύναμα μετρικὰ κῶλα καὶ στοὺς ἀπροσάρμοστους μετρικὰ τύπους.

Στὸν ραγδαῖο μετασχηματισμὸ τοῦ ἀρχαίου κόσμου σὲ μεσαιωνικόν — μιὰ μεταβολὴ ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὸν τέταρτο αἰῶνα καὶ κρατεῖ μέχρι τὸν ἕκτο αἰῶνα καὶ στὴν ἀναζήτηση μορφῆς γιὰ τὴν νέα ποίηση (ἡ προσωδία ἀπὸ τὸ τέλος κιόλας τοῦ δευτέρου αἰῶνα ἦταν νεκρὴ) ἀποκρυσταλλώνεται τὸ καινούργιο μετρικὸ σύστημα, τὸ **κοντάκιον**, δηλαδὴ ἡ ἑμμετρὴ ὁμιλία, στηριζόμενο στὴν θέση τοῦ τόνου καὶ στὸν ἀριθμὸ τῶν συλλαβῶν μέσα στὸν στίχο, ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὴν μεγάλη προσφορά τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας. Ἀκολουθώντας τὴν γραμμὴ ἐξέλιξης τῶν βυζαντινῶν ποιητικῶν μορφῶν, ὁ Κ. Μητσάκης θὰ παρατηρήσει, ὅτι μὲ τὴν παρακμὴ τοῦ κοντακίου — καὶ οὐσιαστικὰ ὑπεύθυνη γιὰ τὸν παραμερισμὸ του — ἐμφανίζεται ἡ μορφή ἐκείνη τῆς λειτουργικῆς ποίησης ποὺ ἀποκαλεῖται **κανὼν** (ἡ μετρικὴ μορφή τοῦ κανόνα δὲν ἔχει σχεδὸν καθόλου μελετηθεῖ), ποὺ ὁ συγγραφέας τὴν βλέπει νὰ διατηρεῖται μέχρι τὴν περίο-

δο τῶν μαϊστόρων, ὅπως καλλιεργοῦν τὴν περίτεχνη μελισματική φράση, ἔστω κι ἂν δὲν συνθέτονται πιά νέοι ὕμνοι.

Ὁ συγγραφέας συνδέει τὸ πρωτονεοελληνικὸ μυθιστόρημα μὲ τὴν μυθιστορία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (ποὺ τὸ ἀποκαθιστᾷ στὴν β' διασκευὴ του) καὶ τὴν «**Ἀχιλλίδα**» ποὺ φαίνεται ὅτι γνώριζε ἤδη ὁ ποιητὴς τοῦ «**Ἱμπέριος καὶ Μαργαρώνα**». Ὁ Κ. Μητσάκης στὴν μελέτη του γιὰ τὴν σημαντικὴ σὲ ἔκταση θρηνωδία τῆς Κύπρου ποὺ γράφτηκε μετὰ τὴν ἄλωσή της τὸ 1570 ἀπὸ τοὺς Τούρκους, προβληματίζεται γιὰ τὴν ἰσχὺ τοῦ πολιτισμοῦ μας νὰ ἐξημερώνει τὰ βάρβαρα ἀσιατικά στίφη ἢ γιὰ τὴν φύση τοῦ ἀσιατικοῦ πρωτογονισμού, ποὺ χρειάζεται αἰῶνες πολιτιστικῶν ἐπιδράσεων.

Ὁ συγγραφέας σημειώνει ἀκόμη τὸ πολὺ χαρακτηριστικὸ φαινόμενο στὸ Βυζάντιο τοῦ ἀποχωρισμοῦ τῆς λογοτεχνίας ἀπὸ τὴν ζωὴ. Ἡ λογοτεχνία δὲν ἀποτελεῖ καθρέφτη τῆς ζωῆς τοῦ Βυζαντίου ἀλλὰ οὐσιαστικὰ μιὰ παραχάραξή της. Ἡ περιφρόνησή της πρὸς τοὺς φυσικοὺς νόμους, ποὺ στὴν συγκεκριμένη περίπτωση ἐκδηλώνεται μὲ τὴν ἄρνηση τῶν Βυζαντινῶν γιὰ αὐθεντικὴ ζωὴ καὶ τὴν προτίμησή τους νὰ κρύβουν τὴν ὄψη τους πίσω ἀπὸ μιὰ δανεικὴ μάσκα, δὲν ἔμεινε ἀτιμώρητη. Ἄν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς θεωροῦνται σήμερα μεγάλοι —διατείνεται ὁ συγγραφέας— εἶναι, γιὰ τὴν κοντὰ στίς ἄλλες ἀρετὲς τους ἐξέφρασαν μὲ γνησιότητα τὴν ἱστορικὴ στιγμή ποὺ τάχθηκαν νὰ ζήσουν. Οἱ βυζαντινοί, προσπαθώντας νὰ σφετερισθοῦν ἓνα ἱστορικὸ χρόνο ποὺ δὲν τοὺς ἀνῆκε, ἔχασαν τελικὰ τὸ μεγάλο προνόμιο ποὺ ἔχει ὁ κάθε ἄνθρωπος νὰ θεωρεῖται ἐκπρόσωπος τῆς ἐποχῆς του, δηλαδὴ σὲ τελευταῖα ἀνάλυση ἔχασαν τὴν ἀτομικὴ τους ταυτότητα.

Ὁ σημαντικὸς αὐτὸς τόμος δοκιμίων τοῦ Κ. Μητσάκη καλύπτει ἓνα κενὸ στὸν χῶρο τῆς ἐλληνικῆς μεσαιωνικῆς φιλολογίας, μὲ τὴν συστηματικότητά του, τὸ κύρος του καὶ τὸ εὖρος τῶν θεμάτων ποὺ διεξέρχεται. Ἀφορμώμενος ἀπὸ πορίσματα τῆς σύγχρονης ἐπιστημονικῆς ἔρευνας ἀλλὰ καὶ ἀπὸ προσωπικὲς του διερευνήσεις ἀντικρούει παλαιότερες ἀντιλήψεις (τοῦ Κ. Σάθα κ.ἄ.), ἐνῶ οἱ θέσεις του γιὰ τὴν ἐμφάνιση τοῦ πρωτονεοελληνικοῦ μυθιστορημάτος ἐπιρρωνύουν θέσεις ἄλλων σύγχρονων ἱστορικῶν τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. Τὸ ἔργο αὐτὸ θέτει μιὰ νέα σειρά ἐρωτημάτων γιὰ τοὺς μελετητὲς τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας.

Μανώλης Μαρκάκης

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΜΑΣ ΑΠΕΣΤΑΛΗΣΑΝ

[Στὴ στήλη παρουσιάζονται μόνο τὰ κατὰ τὴν κρίση τῶν συντακτῶν τῆς ἀξία λόγου βιβλία ποὺ μᾶς ἀποστέλλονται σὲ δύο (2) ἀντίτυπα. Λόγω τῆς πληθώρας τῶν λαμβανομένων βιβλίων τηρεῖται ἀναγκαστικὰ σειρά προτεραιότητας ἀντίστοιχη πρὸς τὴ σειρά λήψεως].

ΝΙΚΟΣ ΔΗΜΟΥ, Ὁ Ἑλληνας Βούδδας (ἱστορικὸ μελέτημα), Ἐκδόσεις «Νεφέλη» 1984, σελίδες 148.

Ἐρέθισμα στὸν συγγραφέα γιὰ τὸ νέο του ἔργο, τὸ τόσο γοητευτικὸ, στάθηκε, ὅπως ὁ ἴδιος μᾶς λέει, μιὰ ἐπίσκεψή του στὸ Ἐθνολογικὸ Μουσεῖο τοῦ Βερολίνου, ὅπου καὶ ἀντίκρουσε

ὑπαίνοντας μέσα: «ἓνα Βούδδα μὲ ἐλληνικὸ πρόσωπο... Γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ «Ἑλληνα Βούδα» ἀντιπροσώπευε -γράφει- γιὰ μένα τὴν ἁρμονία δύο κόσμων ποὺ ὡς τώρα μὲ διαίρουσαν καὶ μὲ διχάζανε. Τὸ κλασικὸ μέτρο, ἢ κατάφαση ζωῆς, ἢ ἐξωστρέφεια τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνεύματος ἔμοιαζε νὰ εἶναι τὸ ἀντίθετο μὲ τὴν ἐσωστρέφεια,

τὸ μυστικισμό καὶ τὸν ἀρνητισμὸ τοῦ Ἰνδικοῦ. Καὶ ξαφνικὰ νὰ τὰ δεῖς μαζί - σ' ἓνα πρόσωπο».

Ὁ συγγραφέας βέβαια στὴν προσπάθειά του νὰ ἐρμηνεύσει αὐτὸ τὸ «γάμο» τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἰνδικῆς ἢ Ἰνδικῆς καὶ Ἑλληνικῆς σκέψης καὶ τέχνης ἀναζητᾷ καὶ ἱστορικὲς ἀποδείξεις, στηρίγματα, αὐτῆς τῆς ἐπαφῆς. «Τὶς τελευταῖες δεκαετίες - λέγει - ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ξεθάβει ἑλληνικὲς πόλεις, ἑλληνικὰ ἔργα τέχνης στὰ πιὸ μακρινὰ σημεῖα τῆς Ἀσίας. Χωρὶα ἀρχαίων ἱστορικῶν ποὺ γιὰ χρόνια τὰ θεωρούσαμε μύθους, συνδυάζονται μὲ τὰ νέα εὐρήματα καὶ ἀποκαλύπτουν μιὰ γοητευτικὴ καὶ ἀγνωστὴ πλευρὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνεύματος».

Τὴν ἱστορία του ὁ Ν.Δ., τὴν ξεκινᾷ τὸ 517π.Χ., ὅταν βασιλιάς τῶν Περσῶν ἦταν ὁ Δαρεῖος. Τὸ ἔργο του αὐτὸ ὁ Ν.Δ. τὸ θεμελιώνει σὲ μιὰ βιβλιογραφία, ποὺ ἀσφαλῶς μὲ πολὺ κόπο καὶ μόνον ἴσως χάρις στὴν γλωσσομάθειά του συγκέντρωσε. Ἔτσι γίνεται τὸ ἔργο αὐτὸ καὶ βοήθημα πολλῶν ἄλλων, ποὺ θὰ θελήσουν νὰ μελετήσουν τὸν Ἰνδικὸ πολιτισμὸ. Ἐνα μέρος τοῦ βιβλίου τὸ ἀπασχολεῖ ὁ θαυμασιὸς διάλογος τοῦ Βασιλέα Μενάνδρου μὲ τὸν σεβάσμιο μοναχὸ Ναγκασένα. Ὁ ἀναγνώστης θὰ αἰσθανθεῖ πνευματικὴ τέρψη! «Τὸ βαθύτερο πρόβλημα τοῦ βασιλιά (Μενάνδρου) — γράφει ὁ Ν.Δ. — εἶναι ἡ ἀδυναμία του νὰ καταλάβει πῶς ὁ Βοῦδδας πίστευε στὴ μετεμψύχωση χωρὶς νὰ δέχεται ὅτι ὑπάρχει ὑποκείμενο (ἐαυτός, ἐγώ) ποὺ μετεμψυχώνεται».

Τὸ βιβλίο του τελειώνει μὲ τὸ κεφάλαιο «Ἡ σκέψη», ποὺ οὐσιαστικὰ τὴν ἐξετάζει κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τῆς ἱστορίας τῶν μετα - αλεξανδρινῶν χρόνων καὶ μέσα ἀπὸ τὰ διασωθέντα ράκη τῶν φιλοσοφικῶν στοχασμῶν τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, καὶ ἰδιαίτερα τοῦ Πύρρωνος, ποὺ τὸν θεωρεῖ σὰν τὴν μορφή τοῦ Ἑλλήνου Βοῦδδα: «Ἦταν — λέγει ὁ συγγραφεὺς — ὁ πρῶτος στὴν Ἑλλάδα (μὲ τὴν πιθανὴν ἐξαίρεση τοῦ κυνικοῦ Διογένη) ποὺ ἀντέστρεψε τὴν παραδοσιακὴ σχέση θεωρίας καὶ πράξης. Ποὺ δὲν στόχευσε στὸ «εἰδέναι» οὔτε στὸ «θεᾶσθαι» ἀλλὰ στὴν ἀταραξία. Ποὺ δὲν προέτρεψε στὴ δράση ἀλλὰ στὴν ἀδράνεια. Ποὺ δὲν εἶχε διδασκαλία ἀλλὰ ἀγωγή. Καὶ ὁ μοναδικὸς (ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς του στὸ στόχο ἐπικούρειους καὶ στωικούς), ποὺ δὲν ὁδήγησε στὴν ἡρεμία ἀπὸ τὴ γνώση ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀποχή — τὴν πιὸ γνήσια μὴ γνώση». Νομίζω, ὅτι τὸ βιβλίο αὐτοῦ τοῦ Ν. Δήμου θὰ ἱκανοποιεῖ καὶ τοὺς φίλους του καὶ τοὺς ἐχθροὺς του.

Η.Α.Τ.

ΑΘΑΝ. Β. ΝΤΑΟΥΣΑΝΗΣ, *Τὸ Βαθὺ τοῦ Ἑβενου (ποίησις)*, Ἀθήνα 1984, σελ. 60 (Β' ἐκδόση).

Ἡ ποίηση τοῦ Α.Ν. ἐντοπίζεται στὴν Ἀφρική. Καὶ εἶναι ἐντελῶς πρωτότυπη, ὅχι μόνον λόγω θεματογραφίας καὶ σύλληψης, ἀλλὰ γιατί ἀποδείχνει, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ποιητικὴ ματιὰ πάνω σὲ λυρικά θέματα ἔχει οἰκουμενικότητα. Διαβάζοντας τὸ «Βαθὺ τοῦ Ἑβενου» ἀνακαλύπτεις τὴν ἑλυστικὴ θεώρηση τῆς φύσης καὶ τοῦ κόσμου, ὅπως ἀναδύεται ἀπὸ τοὺς «Προσανατολισμούς», σὲ θέματα ποὺ βγῆκαν ἀπὸ ἐρεθισμοὺς τοῦ τροπικοῦ σούρουπου τοῦ πορφυροῦ Κιλιμάντζαρο, τοῦ μπλε Νείλου, ἀπὸ τὸ βαθὺ τοῦ ἔβενου καὶ ἀπὸ τὴ θλίψη τῆς νύχτας.

«Τὸ καλοκαίρι εἶναι ἡ δυνάμη μας.
Μέσα στὸ αἷμα μας ρέει μιὰ θύελλα
πάθους. Στὶς ἀκτὲς τοῦ καλοκαιριοῦ
ἓνα καινούργιο σῶμα πλάθεται /τὸ σῶμα μας».

Κι ἀκόμη:

«Ἀψηφώντας τὴν θύελλα
πάντα πυρρὸς καὶ πάντα
νέος ὁ τροπικὸς ἥλιος».

Ὁ Α. Νταουσάνης μαζί μὲ τὸν Καββυδία καὶ τὸν Μαρματσούρη (καὶ ἄλλους, ἴσως, ποὺ δὲν γνωρίζω) ἄνοιξαν ἓνα νέο κεφάλαιο στὴν ἑλληνικὴ ποίηση, ποὺ ἀπλώνεται καὶ καλύπτει ὅλη τὴν ὑδρόγειο μέσα ἀπὸ τὶς ἀξίες τῆς ἑλληνικῆς ποιητικῆς αἰσθήσης.

Σ.Ν.

Κ.Δ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, *Γλῶσσα, Παιδεία, Ἑλληνισμὸς (μελέτημα)*, Ἀθήναι 1979, σελίδες 44.

Τὸ μελέτημα αὐτοῦ τοῦ καθηγητοῦ τῆς Νευρολογίας Κ.Δ.Κ. εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ μόχθου ἐνὸς λογίου συγκερασμένο ἀπὸ τὶς παρατηρήσεις τοῦ ἱατροῦ. Ἡ διπλὴ αὐτὴ ιδιότητα τοῦ Κ.Δ.Κ. ἀποτελεῖ παράδοση στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο. Ἡ ἱατρικὴ στὴν ἀρχαιότητα ἦταν ἡ ἐπιστήμη ποὺ ἐξέταζε ὅλες τὶς ιδιότητες ποὺ συγκροτοῦσαν τὸν ἄνθρωπο. Εἶναι φυσικὸ λοιπὸν νὰ ἔχει ἀπασχολήσει τὸν ἱατρὸ Κωνσταντινίδη ἡ γλῶσσα, καὶ ἰδιαίτερα ἡ Ἑλληνικὴ. Τὸ θέμα γενικὰ ἐξετάζεται μὲ μοναδικὴ ἐνέργεια καὶ τὰ συμπεράσματα ἀποδεικνύουν ἐμβάθυνση ὅχι συνήθη. Θὰ μπορούσα νὰ θέσω βέβαια μερικὲς παρατηρήσεις ποὺ γεννῶνται στὸν ἀναγνώστη τοῦ ἐξοχου κατὰ τὰ ἄλλα αὐτοῦ ἔργου. Γράφει π.χ.: «Τόσον τὸ ἐγγενὲς τοῦ λόγου, ὅσον καὶ ἐξωγενεῖς ἐπιδράσεις διαμορφώνουν ἰδιὰν γλῶσσαν εἰς ἑκαστον λαὸν μετ' ἰδίων δι' ἑκαστον γνωρισμάτων, μάλιστα δὲ μετ' ἰδίας χροιάς προφορᾶς. Καὶ εἰς

αὐτὸν τὸν ἴδιον λαὸν κατὰ περιοχὰς διαμορφοῦνται ἴδιοι τύποι τῆς αὐτῆς γλώσσας μετὰ διαφόρου τρόπου ἐκφράσεως καὶ χρωματισμοῦ τῆς ὁμιλίας». Καὶ λίγο πὺδ κάτω: «Ἡ ἀνάπτυξις τῆς γλώσσας γενικῶς καὶ ἡ διαμόρφωσις αὐτῆς εἰς ὠρισμένον τύπον ἀποτελεῖ φαινόμενον ἴδιον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀνεξήγητον εἰσέτι». Νομίζω, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἔπρεπε νὰ προχωρήσει περὶ σσότερο στὶς «ἐξωγενεῖς ἐπιδράσεις» καὶ ἰδιαίτερα στὸν ἑλληνικὸν χῶρον. Σ' αὐτὸ τὸ χῶρον, ἂν ἀναζητοῦσε τὴν ἀπάντησιν, θὰ διαπίστωνε ὅτι τὸ «ἀνεξήγητον εἰσέτι» θὰ μπορούσε κάλλιστα νὰ ἐρμηνευθῇ. Ἡ ἑλληνικὴ φύσις εἶναι ὁ «ἀνεξήγητος παράγων» π.χ. τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι μόνον συντελεστής γλώσσας, εἶναι καὶ ἡ αἰτία τῆς ταχύτητος ἀναπτύξεως αὐτῆς, καὶ ἐπομένως τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πρώτου μεγάλου πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐξέθρεψε καὶ ἐκπαίδευσε καὶ τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς γῆς. Ἀλλὰ ἂν αὐτὸ εἶναι μιὰ γνώμη τοῦ γράφοντος τὸ σημείωμα αὐτό, δὲν σημαίνει πῶς τὸ ὑπόλοιπο κείμενον εὐχαρίστως δὲν θὰ τὸ προσυπέγραφε. Ἀντίθετα, θεωρῶ ὑποχρέωσίν μου νὰ τονίσω, ὅτι τὸ κείμενον αὐτό, γραμμένον τὸ 1979, εἶναι προφητικὸ τῆς ἐπελθούσης μισαλλοδοξίας εἰς βάρος τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου καὶ κάθε ἑλληνικοῦ.

Η.Α.Τ.

Κ. ΠΛΕΥΡΗΣ, *Περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Σκακιοῦ (μελέτη)*, Ἀθήναι 1978, σελίδες 110.

Πρέπει ἀσφαλῶς κάποτε νὰ συγκεντρωθῶν ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ πρώτου μεγάλου Πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος, ποῦ γεννήθηκε μὲν χάρις στὸν Ἑλληνικὸν χῶρον καὶ τοὺς κατοίκους του, ἀλλὰ ποῦ ἐξέθρεψε καὶ ἐκπαίδευσε τοὺς λαοὺς ὅλης τῆς γῆς. Ἡ ἀλήθεια, «τό μὴ λήθον», ὅπως ἔλεγε ὁ Ἡράκλειτος, ἀποτελεῖ γιὰ τοὺς λαοὺς «τὰ πεπραγμένα», καὶ οἱ λαοὶ ποῦ δὲν ἔχουν ἢ χάνουν τὴν μνήμη τους εἶναι ἔρμαια τῶν ἀντιφυσικῶν δογματιστῶν σ' ὅλα τὰ ἐπίπεδα τῆς ζωῆς τους.

Ὁ κ. Πλ., ποῦ ὑπῆρξε πρωταθλητὴς Ἑλλάδος στὸ σκάκι καὶ ποῦ μόνο τὸ βιβλίο του γνώρισα, ἀνασκάπτει μὲ ἱκανότητα ἐρευνητικὴ τὸν πανάρχαιον Ἑλληνικὸν χῶρον (μητροπολιτικὸ καὶ εὐρύτερο) ἀναζητώντας τὰ τεκμήρια, τίς ἀποδείξεις αὐτοῦ τοῦ μεγάλου, χαμένου γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα, πολιτισμοῦ. Ἡ «σκαπάνη» του ἔφερε στὸ φῶς τοὺς «παισσοὺς» καὶ τὴν «πεττωτικὴ σάνιδα», δηλαδή τὸ σκάκι. «Τὰ σκακιστικὰ κομμάτια τῶν Ἀρχαιοελλήνων — γράφει ὁ Κ.Π. — ἔχουν προκαλέσει τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν ἀπο-

ρία τῶν ἀρχαιολόγων. Τέτοια κομμάτια ποῦ ἔχουν εὑρεθῇ κατὰ ἑκατοντάδας ἔκαναν τοὺς ἀρχαιολόγους νὰ διερωτῶνται εἰς τί ἐχρειάζοντο; Ἐπειδὴ ἀπεκλείσθη τελείως ἡ χρησιμοποίησις των διὰ θρησκευτικὸν λόγον, οἱ εἰδικοί περιήλθον εἰς ἀμηχανίαν καὶ καταλήγουν ὅτι: "The exact meaning of the figure is unknown", δηλαδή ἡ «ἀκριβὴς σημασία τῆς φιγούρας εἶναι ἀγνώστος». Τὰς «φιγούρας» αὐτὰς, ποῦ εἶναι ἀγαλματίδια κατασκευασμένα ἀπὸ μάρμαρον ἢ τερρακότα — συνεχίζει ὁ Κ. Π. — ὅποιοι σκακιστὴς τὰς ἰδῇ θὰ ἀποφανθῇ ἀμέσως ὅτι πρόκειται περὶ κομματιῶν σκακιοῦ (ψῆφοι)». Στὸ βιβλίο του, ὅμως, αὐτὸ ὁ Κ. Π. δὲν ἀρνείται στὴν «διὰ τῆς λογικῆς ἀπόδειξιν» ὅτι τὸ σκάκι εἶναι προϊόν ἑνὸς μεγάλου πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ μὲ μιὰ βιβλιογραφία, μοναδική, ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ πολλῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, φιλοσόφων καὶ ἐπιστημόνων ἀποδεικνύει, ὅτι, ὅπως οἱ πεισοῖ, τὸ σκάκι εἶναι προϊόν τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ πολιτισμοῦ. «Σχεδὸν ὅλα — λέγει ὁ Κ. Π. — τὰ ἐγκυκλοπαιδικὰ λεξικά (Λαρούς κλπ.) ἀναφέρουν ὡς ἐκδοχὴν τὴν πεποιθισίν μας ὅτι τὸ σκάκι τὸ ἐπενόησαν οἱ Ἕλληνες. Ἡ Ἀμερικανικὴ ἐγκυκλοπαίδεια π.χ. εἰς τὴν λέξιν "Chess" ἀναφέρει, ὅτι «μερικοὶ ὑπολογίζουν ὅτι τὸ σκάκι ἦτο γνωστὸν ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Ὀμήρου».

Θὰ τελειώσω, προσθέτοντας ὅτι ἡ ἐργασία αὐτὴ τοῦ Κ. Π. εἶναι στηριγμένη στέρρα, κατὰ τὴν γνώμη μου, καὶ ἐπὶ πλέον ἔχει τὸ χάρισμα νὰ σὲ ξεναγῇ εὐχάριστα μέσα στὸν χῶρον τῆς ἐρευνᾶς του. —Η.Α.Τ.

ΧΟΑΝΓΚ ΤΙ, *Νεὶ Κίνγκ Σὸ Οὐέν* (τὰ κλασσικὰ κείμενα τοῦ Κίτρινου Αὐτοκράτορα), Ἀθήνα 1984, σελ. 544.

Ἀπὸ τίς ἐκδόσεις Καστανιώτη κυκλοφόρησε σὲ μετὰφραση ὁ πρῶτος τόμος τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ κινεζικοῦ παραδοσιακοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖο καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἀνὰ τοὺς αἰῶνες βίβλο τοῦ Ἀρχαίου Παραδοσιακοῦ Βελονισμοῦ. Πραγματικά, τὸ ἔργο αὐτό, ποῦ ἐξ ἄλλου ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἀρχαιότερη μέχρι στιγμῆς ἱατρικὴ συγγραφὴ ἀνὰ τὸν κόσμον (ἡ παράδοσις τοποθετεῖ τὸν Χόανγκ Τί, νὰ βασιλεύει στὴν Κίνα περὶ τὸ 2.696 — 2.598 π.Χ.) θεωρεῖται, πῶς εἶναι ἀξεπέραστο τόσο ἀπὸ θεωρητικὴν ὅσο καὶ ἀπὸ πρακτικὴν πλευρά. Γιατὶ, ὄντως θεμελιωμένο μέσα στὸ «Τάο» ἀναλύει καὶ ἐπαληθεύει μὲ πρακτικὸν τρόπο τίς ἀρχὲς ποῦ ξεπήδησαν ἀπ' αὐτό, ἐξαντλώντας, μέσῃ ἀπὸ μιὰ διαλεκτικὴ περιγραφή, ἕνα τελείως ὁλοκληρωμένο σύστημα γνώσης.

Κατὰ τὴν ἀρχαία κινεζικὴ σκέψιν τὸ τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων φιλοσόφων «Ἔν», ποῦ περι-

κλείει την παγκόσμια δημιουργία και πού έχει εκφραστεί με πολλούς τρόπους στη περίοδο των προσωκρατικών, είναι ταυτόσημο με τὸ «Ἔνα» (*Τάο*), πού ἐμπεριέχει τὴν ἐνέργεια, ἡ ὁποία, δταν ἐκδηλωθεῖ, ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο δημιουργημα. Γι' αὐτὸ ὁ Lao-Tse στὸ *Tao-King* ἀναφέρει ὅτι «τὸ *Τάο δημιουργοῦσε τὸ Ἔνα*».

Γιὰ τὴ κινεζικὴ σκέψη αὐτὴ ἡ δημιουργικὴ ἐνέργεια *Chi* εἶναι ἡ βασικὴ κοσμικὴ ἀρχή. Στὸ *Nei King* ἀναφέρεται χαρακτηριστικὰ ὅτι «*ἡ ἐνέργεια εἶναι ἡ αἰτία κάθε δημιουργικῆς καὶ κάθε καταστροφικῆς κατάστασης*».

Ἡ δημιουργία, λοιπόν, ὅλων τῶν ὄντων πού θεωρεῖται σὰν μιὰ κατάσταση συμπύκνωσης τοῦ *Chi* (ἐνέργειας) μπορεῖ νὰ καταστραφεῖ ἀπὸ μιὰ ἀραίωση (διάλυση) τοῦ *Chi*. Τὸ *Chi* ἀποτελεῖ τὴν πνοή τῆς ἐνέργειας καὶ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ κάτι παρόμοιο πρὸς τὴν ἔννοια «*Νοῦς*» ἢ «*Πρόνοια*» τῆς Ἰνδικῆς φιλοσοφίας: τὸ *Chi* κατὰ τὴν κινεζικὴ πανάρχαια σκέψη ἔχει δύο πόλους ἐνέργειας, τὸν *Yin* ἀρνητικὸ καὶ τὸν *Yang* θετικὸ. Αὐτοὶ οἱ δύο ἐνεργειακοὶ πόλοι ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενο τῆς ἔρευνας καὶ τὴν φιλοσοφικὴ βάση ἀπὸ τὴν ὁποία ἀναζητοῦνται οἱ καταστάσεις πού προκαλοῦν τὴν ὑγεία ἢ τὸν κλονισμὸ τῆς. Σκοπὸς λοιπόν τοῦ βελονισμοῦ ἢ τῆς ἐνεργειακῆς ἱατρικῆς εἶναι ἡ ἐπαναφορὰ τῆς ἰσορροπίας κι' ἁρμονικῆς κυκλοφορίας τοῦ *chi*.

Ἡ μετάφραση τοῦ ἔργου ἐγίνε ἀπὸ τὸν Φ. Ρώσση. Τοῦ ἀρχαίου κειμένου προηγεῖται μιὰ ἐκτεταμένη καὶ κατατοπιστικὴ εἰσαγωγή, πού ἐγίνε ἀπ' τὸ μεταφραστὴ γιὰ τὴ διευκόλυνση τοῦ ἀναγνώστη. Τὸ κείμενο συνοδεύεται ἀπὸ σημειώσεις, παραπομπές, σχόλια, πολλὰ σχέδια, φωτογραφίες, πίνακες, ἀτλαντες καὶ ὁκτὼ ἐγχρώμες εἰκόνες. Αὐτὰ ὅλα καλύπτουν τὶς τυχόν ἀπορίες τοῦ ἀναγνώστη καὶ κάνουν, γενικώτερα, τὸ βιβλίο μιὰ σπάνια προσφορὰ στὸ σύγχρονο ἄνθρωπο. —**Η.Α.Τ.**

ΝΤΙΝΑ ΒΛΑΧΟΥ, Ἡ Ξένη (μυθιστόρημα), ἐκδόσεις Μ. Σιδέρη.

Πρόκειται γιὰ τὸ πανάρχαιο θέμα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ ἀνάμεσα νύφης καὶ πεθερᾶς με ἐπαθλο τὸ γιό, πού πάντα εἶναι ἐπικαίρο. Ἡ Ν. Β. κατὰφερε νὰ δώσει τὸ θέμα τῆς γλαφυρᾶ, συναρπαστικᾶ, ζωντανᾶ κρατώντας ἀδιάπτωτο τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστη μέχρι τέλους, ἐνῶ εἶναι ἰδιαίτερα καλὴ σὲ ψυχολογικὲς ἀναλύσεις, στὴν ἀναζήτηση τοῦ καλοῦ. Ἡ συγγραφεὺς ἀναμφισβήτητα διαθέτει τὸ τάλαντο τῆς μυθιστοριογραφίας, ἐξαιρετικὰ δύσκολου λογοτεχνικοῦ εἶδους, καὶ εἶναι βέβαιο ὅτι μελετώντας καὶ σπουδάζοντας τὸ εἶδος αὐτὸ περισσότερο θὰ

φτάσει σὲ ψηλότερα σκαλοπάτια. —**Σ. Ν.**

ΘΑΝΑΣΗΣ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ, Ἡρακλῆς Καϊόμενος (ποίησις), Ἀθήνα 1984, σελίδες 45.

Ὁ Θ. Π. στὰ δώδεκα αὐτὰ «Ἄσματα γιὰ τὸν ὀρισμὸ τῆς ζωῆς», ὅπως τὰ ἀποκαλεῖ, δὲν ἀναζητᾷ, ὅπως ὁ ἴδιος λέει, ἓνα ὀρισμὸ τῆς ζωῆς, γιὰτὶ γι' αὐτὴν ὁ μόνος ἴσως ὀρισμὸς εἶναι ἡ ἐλευθερία ἢ πνευματικὴ νὰ κρίνει καὶ νὰ ἐκφράζει χωρὶς περιορισμοὺς ὅσα προκατασκευασμένα ἀπ' τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἐλευθερίας, ἔχουν γίνει τρόποι τῆς σύγχρονῆς μας ζωῆς. Γράφει:

«*Κι ὁ πολιτισμὸς μας μιὰ κακὴ ὁσμὴ
μέσ στα κλινοσκεπάσματα τῆς μοίρας.*

*Καὶ πρέπει νὰ συνηθίσει ὁ θεὸς
νὰ μπορεῖ νὰ ὑπάρχει καὶ χωρὶς ἐμένα
τὸ συνένόχῳ του στὰ ἐγκλήματά του
τὸ τσιράκι του σ' ἄτσαλα καμώματα.*

Τοῦ Θ. Π. ὁ στοχασμὸς ἀγγίζει μὲ πικρία, ἀλλὰ ποτὲ μὲ δέος, τὰ διλήμματα τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου. Νιώθει ὅτι ὁ μόνος τρόπος, γιὰ νὰ νικηθοῦν οἱ φόβοι πού σπέρνουν τριγύρω μας οἱ «*Ἰουδες μὲ γλυκὰ φιλιὰ, κι' ἡ πέννα τους στὰ μυστικὰ χαρτιὰ φαρμακωμένη*», εἶναι ἡ περιφρόνηση τοῦ θάνατου: «*Εγερθεῖτε — γράφει — νικῶντας τὸ δικό σας θάνατο.*

«*Μικρά μου ἀδέλφια,
πέσαμε στὴν παγίδα ἐνὸς πολιτισμοῦ
πού ἐκπλιπαροῦσε κλαίγοντας
τὸ ξεχαρβάλωμά του
μ' ἓνα πάθος ἀθέατο στὴ λογικὴ σας.*
*Ὅμως τὴ στιγμή πού ἀγωνιζόμαστε
πρέπει νὰ ξεχνᾶμε τὴ θνητότητά μας »*

Διαβάστε τὸν Θανάση Παπαθανασόπουλο: εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ ἐρέθισμα ψυχῆς καὶ νοῦ καὶ σώματος τοῦ φόβου. —**Η.Α.Τ.**

ΜΑΙΡΗ ΣΑΠΟΥΝΑ, Τεφροδόχος ὀνείρων (ποίησις), ἔκδοση Ἰωλκός, Ἀθήνα.

Μὲ τὴν πρώτη τῆς ποιητικὴ συλλογὴ ἡ Μ. Σαπουνᾶ ἀναδεικνύεται ἱκανὴ ποιήτρια, πού κινεῖται ἄνετα σὲ πλαίσια ὑπερρεαλιστικὰ. Ἡ συλλογὴ τῆς κυριαρχεῖται ἀπὸ ἐρωτικὲς σκέψεις καὶ μὲ ὕφος ἔντονα ἐπηρεασμένο ἀπὸ τὸ ἄλλο τῆς ταλέντο, τὴ ζωγραφικὴ. Σημειώσω τὴν ἡρακλείτεια ἐπιτροπή:

Σίγουρα κάτι θ' ἀλλάξει

Μὲ πνίγουν τὰ πρέπει,

Χάνομαι στὴ σκιά τῶν τύπων. — Σ. Ν.

JOHN MURAT. Το μεγαλύτερο έγκλημα του αιώνα: Τò ξεκλήρισμα του έλληνισμού.

Τò συγκλονιστικό αυτό έργο, γραμμένο με έπισημονική συνέπεια και αναφερόμενο σ' ένα έντυπωσιακό εύρος τής παγκόσμιας βιβλιογραφίας στο θέμα που έρευνά, κομίζει τò μήνυμά του με σαφήνεια και ιστορική πειθώ. Είναι συνταραχτικό άκόμη και για τούς δυτικούς ή τούς ανατολικούς λαούς, που ή έξαρση τής λογοκρατίας τούς έχει σχεδόν έκαβαρβαρώσει και έκκενώσει ψυχικά από τόν ούσιαστικό άνθρωπισμό τους. 'Ο συγγραφέας John Murat προσφέρει με τò έργο αυτό σημαντικές πληροφορίες για τήν έλληνική πατρίδα και για όλες τις έλληνικές πατρίδες, ύψηλης άξίας ειδήσεις για τήν φυλετική καταγωγή του έλληνικού λαού αλλά και άλλων λαών, όπως τών Τούρκων, και άκόμη για τò πολιτικό, τò ιστορικό, και τò θρησκευτικό πλέγμα που δημιούργησε συνθήκες κατάλληλες για τήν γενοκτονία δεκάδων έκατομμυρίων Έλλήνων στη διαδοχή τών ιστορικών αιώνων. 'Ο συγγραφέας «Τζέης» μάρτυρας ό ίδιος τής μικρασιατικής καταστροφής, περιγράφει με σπάνιες λεπτομέρειες τις συνθήκες που κάτω από αυτές άφανίστηκαν πολλά έκατομμύρια Έλλήνων και τόν έφιαλτικό ξευτελισμό κι αυτών που έπείσαν, μαζί με τήν ιστορική ένοχη τών μεγάλων έθνών. Στο έργο αυτό αναφέρεται με λεπτομέρειες στο φρικώδες σχέδιο έξόντωσης του Γερμανού Sanders, που πήγαν νά υίοθετήσουν οι Νεότουρκοι. Οι μαρτυρίες του για τήν μικρασιατική καταστροφή είναι έξ ίσου φρικιαστικές. 'Ο μελετητής κινείται με άνεση από τήν ιστορική καταγραφή στην προσωπική κρίση, ενώ ή βιβλιογραφία του καλύπτει πολλές έκατοντάδες έργων... 'Η πληθώρα τών πληροφοριών που παρέχει είναι έξαιρετικά έντυπωσιακή και χρήσιμη για τόν κάθε μελετητή τής έλληνικής ιστορίας.

Σάν έργο ύψηλού προσωπικού ήθους και ιστορικής άξιας, πρέπει ν' άποτελεί ύπόμνηση σε κάθε πολιτική ήγεσία του έθνους. — **Μ.Μ.**

Δρ. Κ. ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Άσκληπιός (Τραγωδία σε πράξεις τρείς), σελίδες 92, Άθήνα 1977.

Του ίατρού Κ. Μητρόπουλου οι άναγνώστες του Δαυλού γνωρίζουν τήν ποιότητα τής εργασίας του. Είναι ένας σεμνός και γνήσιος μελετητής τής ιστορίας και τής προϊστορίας τής ιατρικής στον έλληνικό χώρο. 'Η γνώση του αυτή τόν ώθησε νά μās δώσει και μιá τραγωδία σε νεοελληνικό λόγο, που είναι όμως δομημένη επάνω στα άρχαία πρότυπα. Τò θέμα του τò χειρίζεται άριστα: πλέκεται σ' ένα μυθολογικό καμβά με πρόσωπα συμβολικά. Είναι μιá τραγωδία με

βαθύτατα νοήματα, που ή γνώση και ό στοχασμός του Κ. Μητρόπουλου έχουν στηρίξει και ζωντανέψει άπόλυτα. Θά έλεγα, ότi πρόκειται για μιá άρχαία τραγωδία, που ό συγγραφέας άπλως δέν μετέφερε στον νεοελληνικό λόγο. Θά εύχηνό νά προκαλέσει κάποτε τò ενδιαφέρον τών θεάτρων και νά τή δούμε από σκηνής. — **«Τηλ».**

ΟΘΩΝ Μ. ΔΕΦΝΕΡ, Μαδριγάλια (Ποιήματα), 1982, σελίδες 113.

'Η ποίηση του Ο. Μ. Δ. ξεκινάει άπ' τήν άπλές σκέψεις που γεμίζουν τήν καθημερινή μας ζωή, τόν έρωτα και τò θάνατο μέχρι τò στοχασμό, που έρέθισμα σ' αυτόν είναι ή μαγεία τής μυθολογίας και ή 'Ιστορία.

*«Δες πόσο ψηλά λάμπει στο στερέωμα
μιá σελίδα τής έλληνικής μυθολογίας:
ή ελαφρόμυαλη Κασσιόπη,
ό φωτισμένος Περσέας,
ή όμορφη Άνδρομέδα,
ό φτερωτός Πήγασος!
Άπ' όλα τα όντα τής πλάσης
μόνο ό άνθρωπος
μπορεί νά καταλάβει
τὴ μαγεία του έναστρου ούρανοῦ,
νά του δώσει νόημα,
άλλά και νά τόν μολύνει.» — **Η. Α. Τ.***

ΝΙΤΣΑ ΦΡΙΑΛΓΚΟΥ: Στήν άκρη του νερού (ποίηση), Έκδοση «Τò Έλληνικό βιβλίον», Άθήνα 1983, σελ. 38.

'Η νέα ποιήτρια Ν. Φ. γράφει ποίηση με πολλά στοιχεία έλληνικού υπερρεαλισμού. Έλαφρώς άπαισιόδοξη και έντονα λυρική συνθέτει ποιητικές εικόνες με ύλικά από τὰ αισθηματά της και τὴ φύση.

*«Τόσες καλησπéρες ανθρώπων
φθαρμένες άνεμίζουν
σάν εσάρπες στο μύλο
στά φθινοπωρινά άπογεύματα.
Και γώ λυγίζω
σάν τήν άντένα στο μεσιανό κατάρτι.» — **Σ. Ν.***

ΧΡΥΣ. ΤΣΙΚΡΙΤΣΗ — ΚΑΤΣΑΝΑΚΗ: Μεληδόνες (ποίηση), Άθήνα 1980, σελ. 78.

'Η πολυγραφώτατη φιλόλογος Χ. Τ. Κ. δέν είναι μόνο γλωσσολόγος, είναι έρευνήτρια όνομάτων, τοπωνυμιών, παρωνυμιών που φέρνει στην επιφάνεια έκπλήξεις, όπως τò Σολωμός (Κρήτη από τò 1271), στη Βενετία Salamon έβραϊκό παλαιότατο) και στη Ζάκυνθο Σαλαμόν (οίκ. έβραϊκή από 1678) και στη συνέχεια Σολωμός, αλλά και ποιήτρια με βάθος έλληνικό. Και αυτό

δέν είναι περίεργο, αν λάβει κανείς υπόψη του την ελληνική της παιδεία. Λυρική και γλαφυρή δίνει αισθητικά και φιλοσοφικά μηνύματα με προεκτάσεις.

«Λυποθυμᾷ τὸ χόρτο ἀπὸ τῆς ζέστης
κι ὁσμέες πρωτόγνωρες ἀναδίνονται
νοιώθω τῇ ζάλῃ τῆς Πυθίας.

Κάτι καινούργιο θάθελα νὰ πῶ.

Ὅμως τὸ ἴδιο ἀνόητα ὅλα ἐπαναλαμβάνονται,
σ' ὅλα τὰ ἴδια ἐρωτηματικά παραλογίζονται
καὶ μιὰ σιωπὴ παράδοξοι με κυριεύει».

Καὶ παρακάτω:

«Δεσμὰ φτιαγμένα ἀπ' τὶς φωνές
τοῦ ἀπαρτου κάστρου
κι ἡ σκέψη λεύτερη». — Σ. Ν.

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΜΑΝΙΤΑΡΑ — ΠΕΤΡΑΚΟΥ, Τὸ
τελευταῖο ὄχυρὸ (ποίησι), Πειραιᾶς '84, σελ. 64.

Ποίηση τῆς καθημερινότητας, ποὺ ἀγγίζει τὶς
ἀνοιχτές μας πληγές, δοσμένη με λυρισμὸ ποὺ
ἀποκαλύπτει τὸ «ζωγραφικὸ» ταλέντο τῆς ποιή-
τριας. Ἰδιαίτερης ἀξίας ὁ πρόλογος τοῦ Φ. Δέλ-
φη.

ΥΒΟΝΝΗ ΑΡΝΟΚΟΥΡΟΥ — ΚΕΡΕΣΤΕΤ-
ΖΗ, Σκόρπια καὶ ἀνείπωτα (ποίησι). Ἀθήνα
1981, σελ. 47.

Λυρική ποιητικὴ γραφὴ μὲ φιλοσοφικὲς προε-
κτάσεις καὶ με ὑποβόσκουσα ἀπαισιοδοξία. Τὴν
ποιήτρια ἀπασχολεῖ ὁ ἄνθρωπος καὶ τὰ ἀδιέξο-
δά του. — Σ. Ν.

«Χρόνια ὀλάκερα πεינוῦσα
καὶ τὸ φαί ἦταν λιγοστό·

γιατὶ τώρα,
ποὺ ἀνοίξεις τοὺς πακτωλοὺς σου, Θεέ
μου,

καὶ τὸ τραπέζι ξεχειλίζει ἀπ' ἀγαθὰ
νὰ μὴ μπορῶ νὰ τ' ἀγγίξω;».

Κι ἀκόμη:

« Ἄν γίνεις σφαῖρα
ποὺ τὴν κλώτσησαν στὸν ἀνήφορο τῆς δό-
ξας,

τρέμε τὴ στιγμή
ποὺ θὰ πάψεις νὰ κυλᾷς πρὸς τὰ
πάνω». — Σ. Ν.

ΜΙΧΑΗΛ ΜΟΙΡΑΣ, Ἐκεῖ ποὺ πεθαίνει ὁ
ἥλιος (μυθιστόρημα). Ἀθήνα 1984, σελ. 268.

ΣΤΑΘΗΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ, Κώστας
Καλαντζῆς (βιογραφικὸ), Κυπριαρχία 1984, σελ.
78.

ΧΡΗΣΤΟΣ Ι. ΤΡΑΓΕΛΛΗΣ, «Βεελζεβούλ»
(βιογραφικὸ τοῦ Μ. Φωτιάδη), Καλλονὴ 1983,
σελ. 48.

ΚΩΣΤΑΣ ΜΑΡΚΑΣ, Σχεδὸν ἐρωτικά (ποίη-
σι), Θεσσαλονίκη, σελ. 46.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΜΑΥΡΙΔΟΥ, Παλμοὶ τοῦ γέ-
νους (ποίησι), Θεσσαλονίκη 1983, σελ. 46.

ΣΜΑΡΑΓΔΑ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ, Πρῶτη φορὰ
(ποίησι), Ἀθήνα 1983, σελ. 78.

ΗΛΙΑΣ ΓΑΖΗΣ, Νοσταλγίες (ποίησι), Ἀ-
θήνα 1980, σελ. 87.

ΑΛΛΑ ΕΝΤΥΠΑ ΠΟΥ ΜΑΣ ΑΠΕΣΤΑΛΗΣΑΝ

ΝΕΑ ΠΑΙΔΕΙΑ, τρίμηνη ἔκδοση παιδευτικοῦ προβληματισμοῦ τῆς ὁμώνυμης Ἐπιστημονικῆς
Ἐνώσης (ἐπιστάσια Κ. Ν. Παπανικολάου), τεύχος 30, ἀφιερωμένο στὸ συνέδριο γιὰ τὰ Ἀρχαῖα
Ἑλληνικά στὴ Μέση Ἑκπαίδευση, Ἀνοιξη 1984 • ΕΥΘΥΝΗ, μηνιαῖο περιοδικὸ (ὀρεῖθνος Κώ-
στας Ε. Τσιρόπουλος), τεύχος 150, Ἰούνιος '84 • ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΚΕΨΗ, μηνιαία περιοδικὴ ἔκδο-
ση γραμμάτων καὶ τεχνῶν (ιδιοκτήτης — διευθυντής Γ. Ν. Παπαγεωργίου, ἀρχισυντάκτης Γ. Χ.
Χαλατσᾶς), ἀρ. φύλλου 91, Μάιος 1984 • ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΣ, μηνιαία εἰκονογραφημένη ἐπιθεώρη-
ση (ἐκδότης - διευθυντής Ἡλίας Γ. Ἀσημακόπουλος), τεύχη 177 καὶ 178 • ΧΡΟΝΙΚΑ, μηνιαία
ἐκδοσις τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑλλάδος (ὀρεῖθνος Ἰωσήφ Λόβιγγερ),
τεύχος 69, Μάιος 1984 • Η ΑΛΗΘΕΙΑ, ἀνεξάρτητη ἡμερησία (ἐκδότης - διευθυντής Χρήστος
Σπ. Βιρλάς), ἀρ. φύλλου 21 • ΣΚΙΑΘΟΣ, τρίμηνη σκιαθτικὴ ἐπιθεώρηση (ἐκδότης - διευθυντής
Χρήστος Β. Χειμῶνας), τεύχη 28, 29, 30, 31.

Εἰδοποίηση γιὰ τοὺς ἀναγνώστες

Ὅπως κάθε χρόνο, λόγω τῆς θερινῆς περιόδου, τὸ ἐπόμενο 32ο τεύ-
χος τοῦ Δαυλοῦ (μηνὸς Αὐγούστου) θὰ κυκλοφορήσῃ ταυτόχρονα καὶ
συσσωματωμένο με τὸ μεθεπόμενο 33ο τεύχος, τὸ β' δεκαπενθήμερο
τοῦ Σεπτεμβρίου.